๗. กิพฺพิธานกณฺฑ

ว่าด้วยศัพท์ที่บรรเทาความสงสัยในลิงค์และธาตุ

๗.๑. เตกาลิกกิจฺจปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทอันมีกิจจปัจจัยในกาลทั้ง ๓ อยู่ท้าย

อถ ต่อจากอาขยาตกัณฑ์นั้น **กิพฺพิธานํ** กิพพิธานกัณฑ์ **ภาวกมฺมกตฺตุกรณาทิสาธนสหิตํ** อันประกอบด้วยสาธนะ มี ภาวะ กัมมะ กัตตุ และ กรณะ เป็นต้น (**มยา**) อันข้าพเจ้า **อารภียเต** ย่อมเริ่มกระทำ **ปรํ** ข้างหลัง **ธาตูหิเยว** จากธาตุทั้งหลายนั่นเทียว.

ต่อไป จะกล่าวกิพพิธานกัณฑ์อันประกอบด้วยสาธนะ (๗ อย่าง) มี ภาวะ กัมมะ กัตตุ และกรณะ เป็นต้น หลังจากธาตุทั้งหลายนั่นแล

หิ จะกล่าวโดยพิสดาร **ตตฺถ** ในกิพพิธานกัณฑ์นั้น **ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลาย **ทุวิธา** มี ๒ อย่าง **กิจฺจกิตกวเสน** ด้วยอำนาจแห่งกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัย. **เตสุ** ในบรรดาปัจจัยทั้งหลาย ๒ อย่างเหล่านั้น **กิจฺจปฺปจฺจยา** กิจจปัจจัยทั้งหลาย (**มยา**) อันข้าพเจ้า **วุจฺจนฺเต** จะกล่าว **ตาว** ก่อน **กิจฺจสญฺญาย ปุมํ วุตฺตตฺตา** เพราะชื่อว่ากิจจะถูกกล่าวก่อน **กิจฺจานํ อปฺปกตฺตา จ** และเพราะกิจจปัจจัยทั้งหลายมีจำนวนน้อย

จะกล่าวโดยพิสดาร :- ปัจจัยในกิพพิธานกัณฑ์นั้น มี ๒ อย่าง คือ กิจจปัจจัย และ กิตกปัจจัย, บรรดาปัจจัยทั้ง ๒ อย่างเหล่านั้น ข้าพเจ้า จะกล่าวกิจจปัจจัยก่อน เพราะถูกกล่าวชื่อว่ากิจจะก่อน และเพราะกิจจปัจจัยมีจำนวนน้อยกว่า

ภู สตฺตายํ :- **ภู** ภูธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สตฺตายํ** ในความมีความเป็น. **วิคฺคเห** ในรูปวิเคราะห์ **ภูยเต อภวิตฺถ ภวิสฺสเต วา เทวทตฺเตนาติ** ว่า ็อันนายเทวทัตเป็นอยู่ เป็นแล้ว หรือ จักเป็น้. **ธาตุยาติ** บทว่า ็ธาตุยา้ **ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณติ อิโต** จากสูตรนี้ว่า ็ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป **สพฺพตฺถ ปจฺจยาทิวิธาเน** ในวิธีสูตรที่เป็นวิธีลงปัจจัยเป็นต้นทุกสูตร. **ปรา ปจฺจยาติ จ** บทว่า ็ปรา้ และ ็ปจฺจยา้ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

ภูธาตุ ใช้ในอรรถว่า ความมี ความเป็น, ในรูปวิเคราะห์ ภูยเต อภวิตฺถ ภวิสฺสเต วา เทวทตฺเตนาติ ว่า ็**เทวทตฺเตน** อันนายเทวทัต **ภูยเต** เป็นอยู่ **อภวิตฺถ** เป็นแล้ว **ภวิสฺสเต วา** หรือ จักเป็น้. บทว่า ็ธาตุยา้ จากสูตรนี้ว่า ็ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ้ ตามไปในสูตรที่เป็นวิธีลงปัจจัยเป็นต้นทุกสูตร, บทว่า ็ปรา้ และ ็ปจฺจยา้ ตามไปไกล

๕๔๕. *ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานียา.* (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ตพฺพานียา ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง ***ภาวกมฺเมสุ*** ในอรรถภาวะและกัมมะทั้งหลาย.

ลง ตพฺพ และ อนีย ปัจจัย ในอรรถภาวะและกัมมะ

ตพฺพานีย อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ตพฺพ และ อนีย **โหนฺติ** ย่อมลง **ปรา** ข้างหลัง **สพฺพธาตูหิ** จากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย **ภาวกมฺม อิติ เอเตสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้คือ ภาวะ และ กัมมะ. (**ตพฺพานียา**) ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อญฺญตฺถาปิ** แม้ในอรรถอื่น **โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตร.

ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ตพฺพ และ อนีย ข้างหลังธาตุทั้งปวง ในอรรถเหล่านี้คือ ภาวะ และ กัมมะ, ลง ตพฺพ และ อนีย ปัจจัย ในอรรถอื่น ด้วยการแบ่งสูตรว่า ๊ตพฺพานียา โยควิภาค้

ตตฺถ ในบรรดาอรรถภาวะและกรรมทั้งหลายเหล่านั้น

กิจฺจา กิจจปัจจัยทั้งหลาย **ภวนฺติ** ย่อมลง (**ปรํ**) ข้างหลัง **อกมฺมเกหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายที่ไม่มีกรรม **ภาเว** ในอรรถภาวะ, **เต** กิจจปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **ภวนฺติ** ย่อมลง (**ปรํ**) ข้างหลัง **สกมฺมเกหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายที่มีกรรม **กมฺมตฺเถ** ในอรรถกัมมะ, **เต** กิจจปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **อรหสกฺกตฺถทีปกา** แสดงซึ่งอรรถอรหะ (ควร) และอรรถสักกะ (อาจ สามารถ).

ลงกิจจปัจจัยข้างหลังธาตุที่ไม่มีกรรม ในอรรถภาวะ, ลงกิจจปัจจัยข้างหลังธาตุที่มีกรรม ในอรรถกัมมะ, กิจจปัจจัยเหล่านั้นแสดงอรรถอรหะ (พึง ควร) และอรรถสักกะ (อาจ สามารถ)

เต จ และกิจจปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น

๕๔๖. ณาทโย เตกาลิกา. (๒ บท, ปริภาสาสูตร)

ณาทโย ปัจจัยทั้งหลายมี ณ เป็นต้น **เตกาลิกา** (**โหนฺติ**) เป็นปัจจัยประกอบในกาล ทั้ง ๓

ณ ปัจจัยเป็นต้น ลงในกาลทั้ง ๓

นิยุตฺตา (**ปจฺจยา**) ปัจจัยทั้งหลายอันประกอบ **ติกาเล** ในกาล ๓ **เตกาลิกา** ชื่อว่า เตกาลิกะ. **เย ณาทโย ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายมี ณ เป็นต้นเหล่าใด **อนิทฺทิฏฺฐกาลา** อันยังไม่ได้แสดงกาลไว้ **วิหิตา** อันเป็นไป **อิธ ตติเย ธาตฺวาธิกาเร** ในสูตรอันเป็นสถานที่แสดงธาตุสูตรที่ ๓ นี้ (**สนฺติ**) มีอยู่, **เต** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **เตกาลิกา โหนฺติ** เป็นปัจจัยประกอบในกาลทั้ง ๓. **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**ณาทโย ปจฺจยา**) ปัจจัยทั้งหลายมี ณ เป็นต้น **โหนฺติ** ย่อมลง **กาลตฺตเยปิ** แม้ในกาลทั้ง ๓ **ปริภาสโต** ตามกำหนด.

ปัจจัยที่ประกอบในกาล ๓ ชื่อว่า เตกาลิกะ, ณ ปัจจัยเป็นต้นเหล่าใด เป็นไปในสูตรที่แสดงธาตุสูตรที่ ๓ นี้ ยังไม่ได้แสดงกาลไว้ ย่อมเป็นปัจจัยประกอบในกาลทั้ง ๓, ดังนั้น ณ ปัจจัยเป็นต้นจึงลงแม้ในกาลทั้ง ๓ ตามกำหนด

กฺวจีติ บทว่า ๊กฺวจิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป **สีหคติยา** โดยวิธีเหมือนราชสีห์เหลียวหลัง.

๕๔๗. ยถาคมมิกาโร. (๒ บท, อาคมวิธิสูตร)

อิกาโร อิอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ยถาคมํ** ตามสมควรแก่อุทาหรณ์ **กฺวจิ** บ้าง.

ลง อิ อาคมบ้าง ตามสมควร

กิจฺจกิตกปจฺจเยสุ เพราะกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัยทั้งหลาย **พฺยญฺชนาทิเกสุ** อันมีพยัญชนะขึ้นต้น **อิการาคโม** อิอักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย **กฺวจิ** บ้าง **ยถาคมํ ยถาปโยคํ** ตามสมควรแก่อุทาหรณ์ **ชินวจนานุปโรเธน** โดยไม่ผิดจากพระพุทธพจน์. **วุฑฺฒิ** การทำวุฑฒิ (อู เป็น โอ) (**โหติ**) ย่อมมี **อณฺวํสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า ็อณฺวํสุ จ้. **อวาเทโส** การอาเทศเป็น อว (**โหติ**) ย่อมมี **โอ อว สเรติ** ด้วยสูตรว่า ็โอ อว สเร้. (**ปุพฺพํ**) พยัญชนะตัวหน้า **เนตพฺพํ** อันนักศึกษาพึงนำไป **ปรํ** สู่สระหลัง **นเย ปรํ ยุตฺเตติ** ด้วยสูตรว่า ็นเย ปรํ ยุตฺเต้.

เพราะกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัยที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ลง อิ อักษรอาคม ข้างหลังธาตุทั้งหลายบ้าง ตามสมควรแก่อุทาหรณ์ โดยไม่ผิดจากพระพุทธพจน์, มีการทำวุฑฒิ อู เป็น โอ ด้วยสูตรว่า ็อณฺวํสุ จ้, อาเทศ โอ เป็น อว ด้วยสูตรว่า ็โอ อว สเร้, นำพยัญชนะตัวหน้าไปประกอบกับสระหลัง ด้วยสูตรว่า ็นเย ปรํ ยุตฺเต้

๕๔๘. เต กิจฺจา. (๒ บท, สัญญาวิธิสูตร)

เต ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **กิจฺจา** (**โหนฺติ**) มีชื่อว่า กิจจะ

ปัจจัยเหล่านั้น ชื่อว่า กิจจะ

เย ตพฺพานียณฺยเตยฺยริจฺจปฺปจฺจยา ตพฺพ อนีย ณฺย เตยฺย และ ริจฺจ ปัจจัยทั้งหลายเหล่าใด **วุตฺตา** อันท่านกล่าวไว้แล้ว **อิธ** ในคัมภีร์กัจจายนะนี้, **เต** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **เวทิตพฺพา** อันนักศึกษาพึงทราบ **อิติ** ว่า **กิจฺจสญฺญา โหนฺติ** มีชื่อว่า กิจจะ. **ตโต** หลังจากนั้น **นามพฺยปเทเส** เมื่อการตั้งชื่อว่านาม **อสมฺปตฺเต** ยังมาไม่ถึง **อกิตกตฺตา** เพราะความไม่เป็นกิตกะ **กิจฺจปฺปจฺจยานํ** แห่งกิจจปัจจัยทั้งหลาย **อญฺเญ กิตฺติ วจนโต** เพราะมีสูตรว่า ็อญฺเญ ปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่นจากกิจจปัจจัย กิตฺ ชื่อว่ากิต้ **นามพฺยปเทโส** การตั้งชื่อว่านาม (**โหติ**) ย่อมมี **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์ **ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จาติ เอตฺถ** ในสูตรว่า ็ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จ้. **ตโต** ต่อจากนั้น **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **เอกวจนํ เอว** วิภัตติฝ่ายเอกพจน์เท่านั้น (**โหติ**) ย่อมลง **ภาเว** ในอรรถภาวะ **เอกตฺตา** เพราะความเป็นเอกพจน์ **ภาวสฺส** แห่งอรรถภาวะ. **อํอาเทโส** การอาเทศเป็น อํ (**โหติ**) ย่อมมี **สินฺติ** ด้วยสูตรว่า ็สึ้.

ตพฺพ อนีย ณฺย เตยฺย และ ริจฺจ ปัจจัยเหล่าใด ถูกกล่าวไว้แล้ว ในคัมภีร์กัจจายนะนี้, ปัจจัยเหล่านั้น พึงทราบว่า ชื่อกิจจะ, จากนั้น เมื่อยังไม่ถึงการตั้งชื่อว่านาม ตามสูตรว่า ็อญฺเญ กิตฺ ปัจจัยเหล่าอื่น ชื่อว่ากิต้ เพราะกิจจปัจจัยไม่ใช่กิตกปัจจัย จึงตั้งชื่อว่านาม ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า ็ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จ้, จากนั้น ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, ในอรรถภาวะ

ลงวิภัตติฝ่ายเอกพจน์เท่านั้น เพราะอรรถภาวะ เป็นเอกพจน์, อาเทศ สิ เป็น อํ ด้วยสูตรว่า ๊สึ้

ภวตา ปญฺเ๊น อันท่านเป็นผู้มีปัญญา **ภวิตพฺพํ, ภวนียํ** พึงเป็น.

อิธ ในบทว่า ภวนียํ นี้ **อิการาคมาภาโว** ความไม่มีแห่ง อิ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี **อนฺวตฺติตกฺวจิคฺคหเณน** ด้วย กฺวจิ ศัพท์ที่ตามมา **พฺยญฺชนาทิตฺตาภาวา** เพราะความไม่มีพยัญชนะเป็นเบื้องต้น. **ภาเว** ในอรรถภาวะ **กิจฺจปฺปจฺจยนฺตา** บทที่มีกิจจปัจจัยอยู่ท้ายทั้งหลาย **นปุํสกา** (**โหนฺติ**) เป็นนปุงสกลิงค์. **กมฺเม** ในอรรถกัมมะ **กิจฺจปฺปจฺจยนฺตา** บทที่มีกิจจปัจจัยอยู่ท้ายทั้งหลาย **ติลิงฺคา** (**โหนฺติ**) เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์.

ในบทว่า ภวนียํ นี้ ไม่ลง อิ อักษรอาคม ด้วย กฺวจิ ศัพท์ที่ตามมา เพราะไม่มีพยัญชนะขึ้นต้น, บทที่มีกิจจปัจจัยอยู่ท้าย ในอรรถภาวะ เป็นนปุงสกลิงค์ ในอรรถกัมมะ เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์

กมฺมนิ ในอรรถกัมมะ :- **อภิปุพฺโพ** ธาตุมี อภิ อุปสัคข้างหน้า. **โกโธ** ความโกรธ **ปณฺฑิเตน** อันบัณฑิต **อภิภูยเต** ย่อมครอบงำ **อภิภูยิตฺถ** ครอบงำได้แล้ว **อภิภูยิสฺสเต** จักครอบงำ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **อภิภวิตพฺโพ** ชื่อว่า อภิภวิตพฺพ พึงถูกครอบงำ, **ตณฺหา** ตัณหา **ปณฺฑิเตน** อันบัณฑิต **อภิภวิตพฺพา** พึงครอบงำ, **ทุกฺขํ** ความทุกข์ **ปณฺฑิเตน** อันบัณฑิต **อภิภวิตพฺพํ** พึงครอบงำ. **เอวํ** เหมือนกันนั้น **อภิภวนีโย อภิภวนียา อภิภวนียํ** พึงถูกครอบงำ. (**รูปสิชฺฌนํ**) ความสำเร็จรูป **เนตพฺพํ** อันนักศึกษาสามารถนำไป **ปุริสกญฺ๊าจิตฺตสทฺทนเยน** โดยนัยตาม ปุริส กญฺ๊า และ จิตฺต ศัพท์. **สพฺพตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายทั้งปวง **เอวํ** ก็เหมือนอย่างนั้น.

ในอรรถกัมมะ :- ธาตุมี อภิ อุปสัคข้างหน้า.

อภิภูยเต อภิภูยิตฺถ อภิภูยิสฺสเตติ อภิภวิตพฺโพ โกโธ ปณฺฑิเตน ความโกรธที่บัณฑิตควรข่ม, **อภิภวิตพฺพา ตณฺหา** ตัณหาที่ควรข่ม, **อภิภวิตพฺพํ ทุกฺขํ** ความทุกข์ที่ควรข่ม. เอวํ **อภิภวนีโย, อภิภวนียา, อภิภวนียํ** ควรข่ม ควรถูกข่ม ควรครอบงำ ควรถูกครอบงำ, รูปสำเร็จสามารถทำตาม ปุริส กญฺ๊า และ จิตฺต ศัพท์ได้, ในอุทาหรณ์ทั้งปวง ก็อย่างนั้น

หิ จริงอยู่ **เอตฺถ** ในวากยะว่า ๊อภิภวิตพฺโพ โกโธ ปณฺฑิเตน้ นี้

ทุติยา ทุติยาวิภัตติ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่ลง (**ปรํ**) ข้างหลัง **ตโต** จาก อภิภวิตพฺพ ศัพท์นั้น **ตพฺพาทีหิ เอว กมฺมสฺส วุตฺตตฺตา** เพราะอรรถกรรมอันปัจจัยทั้งหลายมี ตพฺพ เป็นต้นนั่นเทียวกล่าวแล้ว **อภาวา** และเพราะความไม่มี **อตฺตนา วตฺตพฺพสฺส** แห่งอรรถกรรมอันตนพึงกล่าว **ปุน** อีก, **ปฺมา เอว** ปฐมาวิภัตติเท่านั้น (**โหติ**) ย่อมลง (**ปรํ**) ข้างหลัง **ตโต** จาก อภิภวิตพฺพ ศัพท์นั้น

หลังจาก อภิภวิตพฺพ ศัพท์นั้น จะไม่ลงทุติยาวิภัตติ เพราะอรรถกรรมถูก ตพฺพ ปัจจัยเป็นต้นนั่นแลกล่าวเอาแล้ว และเพราะไม่มีอรรถกรรมที่ทุติยาจะกล่าวอีก, จึงลงเฉพาะปฐมาวิภัตติเท่านั้น

อาส อุปเวสเน. **อาส** อาสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุปเวสเน** ในการเข้าใกล้. **อาสียิตฺถ อาสียเต อาสียิสฺสเตติ อาสิตพฺพํ ตยา, อาสนียํ** อันท่านพึงเข้าใกล้. **กมฺเม** ในอรรถกัมมะ **อุปาสิตพฺโพ ครุ, อุปาสนีโย** ครูอันศิษย์ควรเข้าใกล้.

สี สเย. **สี** สีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สเย** ในการนอน. **อสียิตฺถ สียเต สียิสฺสเตติ สยิตพฺพํ ภวตา, สยนียํ** อันท่านพึงนอน การนอน. **อยาเทโส** การอาเทศเป็น อย (**โหติ**) ย่อมมี **เอ อยาติ** ด้วยสูตรว่า ๏เอ อย๎. **อติสยิตพฺโพ ปโร, อติสยนีโย** บุคคลอื่นอันควรนอนเบียด.

ปท คติมฺหิ. **ปท** ปทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **อุปฺปชฺชิตฺถ อุปฺปชฺชเต อุปฺปชฺชิสฺสเตติ อุปฺปชฺชิตพฺพํ เตน, อุปฺปชฺชนียํ** อันเขาพึงเกิดขึ้น การเกิดขึ้น.

เอตฺถ จ สำหรับในอุทาหรณ์นี้ **ยปฺปจฺจโย** ยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทิวาทิโต โยติ วินาธิการโยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ๏ทิวาทิโต โย๎ **วินา** เว้น **กตฺตรีติ อธิการํ** ซึ่งบทที่ตามมาคือ ๏กตฺตริ๎. **จวคฺโค** การอาเทศเป็น จ วรรค (**โหติ**) ย่อมมี **ตสฺส จวคฺคยการอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๏ตสฺส จวคฺคยการ๎. **ทฺวิภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี **ปร เทฺวภาโว ฺาเนติ** ด้วยสูตรว่า ๏ปร เทฺวภาโว ฺาเน๎.

สำหรับอุทาหรณ์นี้ ลง ย ปัจจัย ด้วยวินาธิการโยควิภาคะว่า ๏ทิวาทิโต โย๎ โดยเว้นบทที่ตามมาคือ ๏กตฺตริ๎, อาเทศ ทฺย เป็น ช ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๏ตสฺส จวคฺคยการ๎, เป็นเทฺวภาวะ ด้วยสูตรว่า ๏ปร เทฺวภาโว ฺาเน๎

ปฏิปชฺชิตพฺโพ มคฺโค, ปฏิปชฺชนีโย หนทางอันควรดำเนินไป.

พุธ อวคมเน. **พุธ** พุธธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวคมเน** ในการรู้. **อพุชฺฌิตฺถ พุชฺฌเต พุชฺฌิสฺสเตติ พุชฺฌิตพฺโพ ธมฺโม, พุชฺฌนีโย** ธรรมอันควรรู้.

สุ สวเน. **สุ** สุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สวเน** ในการฟัง. **อสูยิตฺถ สูยเต สูยิสฺสเตติ โสตพฺโพ ธมฺโม** ธรรมอันควรฟัง.

อิธ ในอุทาหรณ์ว่า โสตพฺโพ นี้ **อิการาคมาภาโว** ความไม่มีแห่งการลง อิ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี **ยถาคมคฺคหเณน** ด้วย ยถาคม ศัพท์.

ในอุทาหรณ์ว่า โสตพฺโพ นี้ ไม่ลง อิ อักษรอาคม ด้วย ยถาคม ศัพท์ (ตามสมควร)

สุณิตพฺโพ ควรฟัง. **ณาปจฺจโย** ณาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สฺวาทิโต ณุณาอุณา จาติ วินาธิการโยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ๏สฺวาทิโต ณุณาอุณา จ๎. **สวณีโย** ควรฟัง.

กร กรเณ. **กร** กรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กรเณ** ในการกระทำ. **ตพฺพานียา** ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กรียิตฺถ กรียติ กรียิสฺสตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๏ควรทำ๎.

อนฺตสฺส กรสฺส ตตฺตนฺติ จ บทว่า ๏อนฺตสฺส๎ ๏กรสฺส๎ และ ๏ตตฺตํ๎ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๔๙. ตุํตุนตพฺเพสุ วา. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ตุํตุนตพฺเพสุ เพราะ ตุํ ตุน และ ตพฺพ ปัจจัยทั้งหลาย **ตตฺตํ** การอาเทศเป็น ต **อนฺตสฺส** แห่ง ร อันเป็นที่สุด **กรสฺส** ของ กร ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะ ตุํ ตุน และ ตพฺพ ปัจจัย อาเทศ ร ที่สุด กร ธาตุ เป็น ต บ้าง

เอเตสุ ปจฺจเยสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ **ตุํตุนตพฺพ อิติ** คือ ตุํ ตุน และ ตพฺพ **ปเรสุ** ข้างหลัง **ตการตฺตํ** การอาเทศเป็น ต อักษร **รการสฺส** แห่ง ร อักษร **อนฺตภูตสฺส** อันเป็นที่สุด เอตสฺส ธาตุสฺส ของธาตุนี้ **กร อิติ** คือ กร **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะปัจจัยข้างหลังเหล่านี้คือ ตุํ ตุน และ ตพฺพ มีการอาเทศ ร อักษรที่สุด กร ธาตุ เป็น ต อักษร บ้าง

กตฺตพฺโพ ภวตา ธมฺโม ธรรมอันท่านควรประพฤติ, **กตฺตพฺพา ปูชา** การบูชาอันควรทำ, **กตฺตพฺพํ กุสลํ** กุศลอันควรทำ.

ตตฺตาภาเว ในรูปที่ไม่มีการอาเทศเป็น ต **กโรติสฺสาติ (ปเท)** เมื่อบทว่า ๊กโรติสฺส้ **วตฺตมาเน** ตามมาอยู่, **ตพฺเพปิ** แม้เพราะ ตพฺพ ปัจจัย **กาเทโส** การอาเทศเป็น กา (**กโรติสฺส**) แห่ง กรฺ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **อาทิสทฺเทน** ด้วย อาทิ ศัพท์ **ตเวตุนาทีสุ กาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า๊ ตเวตุนาทีสุ กา้.

ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น ต เมื่อบทว่า๊กโรติสฺส้ ตามมาอยู่, แม้เพราะ ตพฺพ ปัจจัย ก็มีการอาเทศ กร เป็น กา ด้วย อาทิ ศัพท์ ในสูตรว่า๊ ตเวตุนาทีสุ กา้

กาตพฺพํ หิตํ ความเกื้อกูลอันควรทำ.

๕๕๐. รหาทิโต ณ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ณ การอาเทศเป็น ณ **รหาทิโต** หลังจากธาตุที่มี ร และ ห อยู่ท้าย (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุที่ลงท้ายด้วย ร และ ห อาเทศ น เป็น ณ

ณกาโร การอาเทศเป็น ณ อักษร **อนานียาทินการสฺส** แห่ง น อักษร ของ อน และ อนีย เป็นต้น **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย **รการหการาทฺยนฺเตหิ** อันมี ร อักษร และ ห อักษรเป็นต้นอยู่สุดท้าย **โหติ** ย่อมมี. (**ณกาโร** การอาเทศเป็น ณ อักษร **โหติ** ย่อมมี) **รมุอป๊าตาทิโตปิ** แม้หลังจาก รมุ อป๊า และ ตา ธาตุเป็นต้น **อาทิสทฺเทน** ด้วย อาทิ ศัพท์.

หลังจากธาตุที่ลงท้ายด้วย ร และ ห อักษร มีการอาเทศ น ของ อน และ อนีย เป็นต้น เป็น ณ, แม้หลังจาก รมุ อป๊า และ ตา ธาตุเป็นต้น ก็มีการอาเทศเป็น ณ ด้วย อาทิ ศัพท์

เอตฺถ ในสูตรนี้ **อยํ ณการตา** การอาเทศเป็น ณ อักษรนี้ **อนานียาทิ-นสฺส เอว** แห่ง น อักษรของ อน และ อนีย เป็นต้นเท่านั้น (**โหติ**) ย่อมมี **สามตฺถฺยา** ด้วยความสามารถ

อสมฺภวา เพราะความไม่มี **นการสฺส** แห่ง น อักษร **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **รหาทิโต** จากธาตุที่มี ร และ ห อักษรเป็นต้นอยู่ท้าย.

ในสูตรนี้ การอาเทศ น ของ อน อนีย เป็นต้น เป็น ณ มีได้ตามความสามารถ เพราะไม่มี น อื่น อยู่หลังจากธาตุที่มี ร และ ห อักษรเป็นต้นอยู่ท้าย

กรณีโย ธมฺโม ธรรมอันควรประพฤติ, **กรณารโหติ อตฺโถ** อธิบายว่า ็สมควรปฏิบัติตาม้. **กรณียา, กรณียํ** ควรทำ ควรประพฤติ.

ภร ภรเณ. **ภร** ภรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ภรเณ** ในการเลี้ยง. **ภรียตีติ ภริตพฺโพ, ภรณีโย** ควรเลี้ยง.

คห อุปาทาเน. **คห** คหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุปาทาเน** ในการถือเอา. **อคยฺหิตฺถ คยฺหติ คยฺหิสฺสตีติ คเหตพฺโพ** ควรถือเอา.

เอกาโร การอาเทศเป็น เอ อักษร **อิการสฺส** แห่ง อิ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็เตสุ วุทฺธิ้.

อาเทศ อิ เป็น เอ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็เตสุ วุทฺธิ้

สงฺคณฺหิตพฺโพ ควรรวบรวมเอา.

ณฺหาปจฺจโย ณฺหาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **คหาทิโต ปฺปณฺหาติ วินาธิการโยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ็คหาทิโต ปฺปณฺหา้, **หโลปสรโลปาทิ** การลบ ห และการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ลง ณฺหา ปัจจัย ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ็คหาทิโต ปฺปณฺหา้, ลบ ห และลบสระ เป็นต้น

สงฺคณฺหณีโย ควรรวบรวมเอา, คหณีโย ควรถือเอา.

อาทิคฺคหเณน ด้วย อาทิ ศัพท์. **รมุ กีฬายํ.** **รมุ** รมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กีฬายํ** ในการเล่น สนุกสนาน รื่นรมย์. **รมียิตฺถ รมียติ รมียิสฺสตีติ รมิตพฺโพ, รมณีโย วิหาโร** วิหารอันน่ารื่นรมย์.

อป ปาปุณเน. อป อปธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาปุณเน** ในการถึง บรรลุ. **ปาปียตีติ ปาปุณิตพฺโพ** อันควรบรรลุ.

โลโป การลบ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **คุปาทีนญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า ็คุปาทีนญฺจ้ **ทฺวิตฺตํ จ** และการเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี.

ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ ด้วยสูตรว่า ็คุปาทีนญฺจ้ แล้วเทฺวภาวะ ตฺ

ปตฺตพฺโพ, ปตฺเตยฺโย, ปาปุณณีโย, ปาปณีโย ควรบรรลุ.

อนฺตสฺส วาติ จ บทว่า ็อนฺตสฺส้ และ ็วา้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๕๑. คมขนหนาทีนํ ตุํตพฺพาทีสุ น. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ตุํตพฺพาทีสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตุํ และ ตพฺพ เป็นต้น **น** การอาเทศเป็น น **อนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุด **คมขนหนาทีนํ** ของธาตุทั้งหลายมี คม ขน และ หน เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะ ตุํ และ ตพฺพ ปัจจัยเป็นต้น อาเทศพยัญชนะที่สุดของ คม ขน และ หน ธาตุเป็นต้น เป็น น

ตการาทิปฺปจฺจเยสุ เพราะปัจจัยอันมี ต อักษรเป็นตัวต้นทั้งหลาย **ตุํตพฺพตเวตุนตฺวานตฺวา อิติ เอวํ อาทีสุ** มี ตุํ ตพฺพ ตเว ตุน ตฺวาน และ ตฺวา เป็นต้น **ปเรสุ** ข้างหลัง **นกาโร** การอาเทศเป็น น อักษร **อนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะอันเป็นที่สุด **ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลาย **มการนการนฺตานํ** ที่มี ม อักษร และ น อักษรเป็นที่สุด **คมขนหน อิติ เอวํ อาทีนํ** มี คม ขน และ หน อย่างนี้เป็นต้น **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะปัจจัยที่ขึ้นต้นด้วย ต อักษร มี ตุํ ตพฺพ ตเว ตุน ตฺวาน และ ตฺวา เป็นต้นข้างหลัง อาเทศพยัญชนะที่สุดของธาตุที่มี ม และ น เป็นอักษรสุดท้าย เช่น คม ขน และ หน เป็นต้น เป็น น บ้าง

(คมุ คติมฺหิ ในการไป). **อคจฺฉิยิตฺถ คจฺฉิยติ คจฺฉิยิสฺสตีติ คนฺตพฺโพ มคฺโค** หนทางอันควรไป, **คมิตพฺพํ, คมนียํ** ควรไป.

ขนุ อวทารเณ. ขนุ ขนุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวทารเณ** ในการขุด เจาะ. **อขฺํิตฺถ ขฺํิติ ขิฺํสฺสตีติ ขนฺตพฺพํ อาวาฏํ, ขนิตพฺพํ** บ่ออันควรขุด. **ณตฺตํ จ** การอาเทศเป็น ณฺ **ขนนฺตสฺส** แห่ง นฺ อันเป็นที่สุดของ ขนฺ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้. **ขณิตพฺพํ, ขณณียํ, ขนนียํ วา** ควรขุด.

หน หึสาคตีสุ. หน หนธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **หึสาคตีสุ** ในการเบียดเบียนและการไปทั้งหลาย. **อหฺํิตฺถ หฺํิเต หิฺํสฺสเตติ หนฺตพฺพํ, หนิตพฺพํ, หนนียํ** ควรเบียดเบียน.

มน ๊าเณ. มน มนธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **๊าเณ** ในการรับรู้. **อมฺํิตฺถ มฺํิเต มิฺํสฺสเตติ มนฺตพฺโพ, มนิตพฺโพ** ควรรับรู้. **ยปฺปจฺจเย** ในรูปที่ลง ย ปัจจัย **จวคฺคาทิ** การอาเทศเป็น จ วรรค (**โหติ**) ย่อมมี. **มฺํิตพฺพํ, มฺํนียํ** ควรรับรู้.

ปูช ปูชายํ. ปูช ปูชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปูชายํ** ในการบูชา.

ตพฺพานียา ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อปูชียิตฺถ ปูชียติ ปูชียิสฺสตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ได้บูชาแล้ว บูชาอยู่ และ จักบูชา้. **เณณยา** เณ และ ณย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อกตฺตริปิ** แม้ในอรรถอื่นที่ไม่ใช่กัตตุ **จุราทิโต เณณยาติ** ด้วยสูตรว่า ็จุราทิโต เณณยา้. **อิการาคมานีเยสุ** เพราะ อิ อักษรอาคม และ อนีย ปัจจัยทั้งหลาย

โลโป การลบไป **การิตสรสฺส** แห่งสระของการิตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **สรโลโปติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็สรโลโป้.

ลง ตพฺพ และ อนีย ปัจจัย ในอรรถว่า ็ได้บูชาแล้ว บูชาอยู่ และ จักบูชา้, ลง เณ และ ณย ปัจจัย ในอรรถแม้จะไม่ใช่กัตตุ ด้วยสูตรว่า ็จุราทิโต เณณยา้, เพราะ อิ อักษรอาคม และ อนีย ปัจจัย ลบสระของการิตปัจจัย ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็สรโลโป้

ปูเชตพฺโพ, ปูชยิตพฺโพ, ปูชนีโย ภควา พระผู้มีพระภาค(อันบุคคล)ควรบูชา.

ตพฺพานียา ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กตฺตุกรเณสฺปิ** แม้ในอรรถกัตตุและกรณะทั้งหลาย **ตพฺพานียาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ็ตพฺพานียา้.

ลง ตพฺพ และ อนีย ปัจจัย แม้ในอรรถกัตตุและกรณะ ด้วย ตพฺพานียา โยควิภาคะ

ยา ปาปุณเน. **ยา** ยาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาปุณเน** ในการไป ถึง บรรลุ. **นิยฺยาตีติ นิยฺยานีโก มคฺโค** อริยมรรคที่ออกไป(จากวัฏฏะ). **คจฺฉนฺตีติ คมนียา โภคา** ทรัพย์ทั้งหลาย (ไม่)ถึง.

นหา โสเจ. **นหา** นหาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **โสเจ** ในการชำระ ความสะอาด. **นหายติ เอเตนาติ นหานียํ จุณฺณํ** จุณที่เป็นเครื่องอาบ.

ภาวกมฺเมสูติ บทว่า ็ภาวกมฺเมสุ้ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๕๕๒. ณฺโย จ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณฺโย ณฺยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **ภาวกมฺเมสุ** ในอรรถภาวะและกัมมะทั้งหลาย.

หลังจากธาตุทั้งหลาย ลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถภาวะและกัมมะ

ณฺยปฺปจฺจโย ณฺยปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย **ภาวกมฺเมสุ** ในอรรถภาวะและกัมมะทั้งหลาย. **เตยฺยปฺปจฺจโย จ** และ เตยฺย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **็าเตยฺยนฺติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ็าเตยฺยํ เป็นต้น **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์.

หลังจากธาตุทั้งปวง ลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถภาวะและกัมมะ, และลง เตยฺย ปัจจัย ในอุทาหรณ์เป็นต้นว่า ็าเตยฺยํ้ ด้วย จ ศัพท์

๕๕๓. การิตํ วิย ณานุพนฺโธ. (๓ บท, สัญญังคปริภาสาสูตร)

ณานุพนฺโธ ปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ (**ทฏฺพฺโพ**) พึงทราบ **การิตํ วิย** ว่าเหมือนการิตปัจจัย.

พึงทราบว่า ณ อนุพันธปัจจัย เหมือนกับ การิตปัจจัย

อนุพนฺโธ อนุพันธ์ **อปฺปโยคี** คืออักษรที่ไม่ประกอบในอุทาหรณ์. **ณการานุพนฺโธ** ปัจจัยที่มี ณ อักษรอนุพันธ์ **ทฏฺฐพฺโพ** อันนึกศึกษาพึงทราบ **การิตํ วิย** ว่าเหมือนการิตปัจจัย. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **การิตพฺยปเทโส** การตั้งชื่อว่าการิตะ (**โหติ**) ย่อมมี. **ณโลโป** การลบ ณฺ (**โหติ**) ย่อมมี **การิตานํ โณ โลปนฺติ** ด้วยสูตรว่า ็การิตานํ โณ โลปํ้. **วุทฺธิ** การวุทธิ อ เป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี **อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเตติ** ด้วยสูตรว่า ็อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต้. **อิการาคโม** อิอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง.

อนุพันธ์ ได้แก่ อักษรที่ไม่ประกอบในอุทาหรณ์, พึงทราบว่า ปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ ก็เหมือนกับการิตปัจจัย, ดังนั้น จึงตั้งชื่อว่าการิตะ, ลบ ณฺ ด้วยสูตรว่า ็การิตานํ โณ โลปํ้, วุทธิ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า ็อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต้, ลง อิ อาคม

(**กร กรเณ**. **กร** กรธาตุ **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป **กรเณ** ในการกระทำ). **กตฺตพฺพํ การิยํ** ควรกระทำ.

หร หรเณ. **หร** หรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **หรเณ** ในการนำไป. **อหรียิตฺถ หรียติ หรียิสฺสตีติ วา หริตพฺพํ หาริยํ** ควรนำไป.

ภร ภรเณ. **ภร** ภรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ภรเณ** ในการเลี้ยง. **ภริตพฺพํ ภาริยํ** ควรเลี้ยง.

ลภ ลาเภ. **ลภ** ลภธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ลาเภ** ในการได้รับ. **ลภิตพฺพํ ลพฺภํ** ควรได้รับ.

ภกาโร การอาเทศเป็น ภ อักษร **ภการสฺส** แห่ง ภฺ อักษร **ยวโต** อันมี ย (**โหติ**) ย่อมมี **การคฺคหเณน** ด้วย การ ศัพท์ **ยวตํ ตลนอิจฺจาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นว่า ็ยวตํ ตลน้. **ทฺวิตฺตํ** การเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ภฺย เป็น ภ ด้วย การ ศัพท์ ในสูตรที่ขึ้นว่า ็ยวตํ ตลน้, ซ้อน พฺ

สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ. **สาส** สาสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อนุสิฏฺฐิมฺหิ** ในการพร่ำสอน. **สาสิตพฺโพ สิสฺโส** ศิษย์ผู้ควรพร่ำสอน. **อิกาโร** การอาเทศเป็น อิ อักษร **อาการสฺส** แห่ง อา อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้.

วจ วิยตฺติยํ วาจายํ. **วจ** วจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวชัดเจน.

ณฺยปฺปจฺจยาทิมฺหิ เมื่อการลง ณฺย ปัจจัยเป็นต้น **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **อนฺตานํ ณานุพนฺเธติ จ** บทว่า ็อนฺตานํ้ และ ็ณานุพนฺเธ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

เมื่อลง ณฺย ปัจจัยเป็นต้นแล้ว บทว่า ็อนฺตานํ้ และ ็ณานุพนฺเธ้ ตามไป

๕๕๔. กคา จชานํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ณานุพนฺเธ เพราะปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ **กคา** การอาเทศเป็น ก และ ค ทั้งหลาย **จชานํ** แห่ง จ และ ช ทั้งหลาย **อนฺตานํ** อันเป็นที่สุดของธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เพราะ ณ อนุพันธปัจจัย อาเทศ จ ที่สุดธาตุเป็น ก และอาเทศ ช ที่สุดธาตุเป็น ค

ณการานุพนฺเธ ปจฺจเย ปเร เพราะปัจจัยที่มี ณ อนุพันธ์ข้างหลัง **กการคการาเทสา** การอาเทศเป็น ก อักษร และ ค อักษรทั้งหลาย **จชอิติ เอเตสํ** แห่งอักษรทั้งหลายเหล่านี้คือ จ และ ช **ธาตฺวนฺตานํ** อันเป็นที่สุดของธาตุ **โหนฺติ** ย่อมมี. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **กาเทโส** การอาเทศเป็น ก **จสฺส** แห่ง จ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ณ อนุพันธปัจจัยข้างหลัง อาเทศ จ อักษรที่สุดธาตุเป็น ก และอาเทศ ช อักษรที่สุดธาตุ เป็น ค ฉะนั้น จึงอาเทศ จ เป็น ก

วจนียํ, วากฺยํ ควรกล่าว.

ภช เสวายํ. **ภช** ภชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เสวายํ** ในการเสพ คบ. **ภชนียํ, ภาคฺยํ** ควรคบ ควรเสพ. **คาเทโส** การอาเทศเป็น ค. **ชสฺส** แห่ง ช. (**โหติ**) ย่อมมี.

จิ จเย. **จิ** จิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จเย** ในการสั่งสม ก่อ. **อจีนิตฺถ จีนิต จีนิสฺสตีติ เจตพฺพํ เจยฺยํ** ควรสั่งสม ควรก่อ.

เอกาโร วุทฺธิ การวุทธิเป็น เอ อักษร **อิการสฺส** แห่ง อิ อักษร, **ทฺวิตฺตํ** และการเทฺวภาวะ **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

วุทธิ อิ เป็น เอ, และซ้อน ยฺ

วินิปุพฺโพ จิธาตุที่มี วิ และ นิ อุปสัคเป็นบทหน้า. **ฉกาโร** การอาเทศเป็น ฉ อักษร **จการสฺส** แห่ง จ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์ **โท ธสฺส จาติ สุตฺเต** ในสูตรว่า ็โท ธสฺส จ้.

จิธาตุที่มี วิ และ นิ อุปสัคเป็นบทหน้า, อาเทศ จ เป็น ฉ ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า ็โท ธสฺส จ้

วินิจฺเฉยฺยํ, วินิจฺฉิตพฺพํ, วินิจฺฉนียํ พึงวินิจฉัย ควรตัดสิน.

ตพฺพานียตุํตุนาทีสุ จ และเพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตพฺพ อนีย ตุํ และ ตุน เป็นต้น **นาปจฺจโย** นาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กิยาทิโต นาติ วินาธิการโยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ็กิยาทิโต นา้.

เพราะ ตพฺพ อนีย ตุํ และ ตุน ปัจจัยเป็นต้น ลง นา ปัจจัย ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ็กิยาทิโต นา้

วินิจฺฉินิตพฺพํ, วินิจฺฉินนียํ พึงวินิจฉัย ควรตัดสิน.

นี ปาปเณ. **นี** นีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาปเณ** ในการนำไป ให้ถึง. **อนียิตฺถ นียติ นียิสฺสตีติ เนยฺโย, เนยฺยา, เนยฺยํ.** **เนตพฺพํ** ควรนำไป.

ณฺยคฺคหณํ ณฺยศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมติดตามไป **ฉฏฺฐียนฺตวเสน** ด้วยความสามารถแห่งบทที่มีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย, **อนฺตคฺคหณํ จ** และ อนฺต ศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมติดตามไป **มณฺฑูกคติยา** โดยวิธีเหมือนการกระโดดของกบ **ตติยนฺตวเสน** ด้วยความสามารถมีตติยาวิภัตติอยู่ท้าย.

ณฺยศัพท์ ตามไปเรื่อยๆ โดยมีฉัฏฐีวิภัตติอยู่ท้าย, และ อนฺต ศัพท์ ก็ตามไปเรื่อยๆ เหมือนกบกระโดด โดยมีตติยาวิภัตติอยู่ท้าย

๕๕๕. ภูโตพฺพ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อพฺพ การอาเทศเป็น อพฺพ **ณฺยสฺส** แห่ง ณฺย ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ภูโต** จาก ภู ธาตุ **อนฺเตน** พร้อมด้วยสระที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจาก ภู ธาตุ อาเทศ ณฺย ปัจจัย กับสระที่สุดธาตุ เป็น อพฺพ

อพฺพาเทโส การอาเทศเป็น อพฺพ **ณฺยปจฺจยสฺส** แห่ง ณฺย ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ภูอิติ เอตสฺมา** จากธาตุนี้คือ ภู **สห ธาตฺวนฺเตน** พร้อมด้วยสระที่สุดของธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

หลังจากธาตุนี้คือ ภู อาเทศ ณฺย ปัจจัย พร้อมกับสระที่สุดธาตุ เป็น อพฺพ

ภวิตพฺโพ **ภพฺโพ, ภพฺพา, ภพฺพํ** ควรมี ควรเป็น.

ณฺยสฺส อนฺเตนาติ จ บทว่า ̎ณฺยสฺส̎ และ ̎อนฺเตน̎ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๕๖. วทมทคมุยุชครหาการาทีหิ ชฺชมฺมคฺคยฺเหยฺยา คาโร วา.

ชฺชมฺมคฺคยฺเหยฺยา การอาเทศเป็น ชฺช มฺม คฺค ยฺห และ เอยฺย ทั้งหลาย **ณฺยสฺส** แห่ง ณฺย ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **วทมทคมุยุชครหาการาทีหิ** (**ธาตูหิ**) จากธาตุทั้งหลายมี วท มท คมุ ยุช ครห และอาการันตธาตุเป็นต้น (**สห**) **อนฺเตน** พร้อมด้วยพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **คาโร** การอาเทศเป็น คาร (**ครสฺส**) แห่ง คร (**โหติ**) ย่อมมี. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

หลังจาก วท มท คมุ ยุช ครห และอาการันตธาตุเป็นต้น อาเทศ ณฺย ปัจจัย กับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น ชฺช มฺม คฺค ยฺห และ เอยฺย บ้าง, และอาเทศ คร เป็น คาร

ชฺชมฺมคฺคยฺหเอยฺย อิติ เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ ชฺช มฺม คฺค ยฺห และ เอยฺย **ณฺยปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ณฺย ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **วทมทคมุยุชครหอิติอาทีหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายมี วท มท คมุ ยุช และ ครห เป็นต้น **อาการนฺเตหิ จ** และจากธาตุทั้งหลายที่เป็นอาการันต์ **สห ธาตฺวนฺเตน** พร้อมด้วยพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ, **คาราเทโส จ** และการอาเทศเป็น คาร **ครสฺส** แห่ง คร (**โหติ**) ย่อมมี. **อยํ**

คาโร การอาเทศเป็น คาร นี้ **ครสฺส เอว** แห่ง คร อักษรเท่านั้น **ครหสฺส** ของ ครห ธาตุ. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

หลังจากธาตุเหล่านี้คือ วท มท คมุ ยุช ครห และอาการันตธาตุเป็นต้น อาเทศ ณฺย ปัจจัย กับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น ชฺช มฺม คฺค ยฺห และ เอยฺย บ้าง ตามลำดับ, และอาเทศ คร เป็น คาร, อาเทศ คร เป็น คาร นี้ เฉพาะของ ครห ธาตุเท่านั้น, วาศัพท์ในสูตรนี้มีอรรถกล่าวก ำหนด

วท วิยตฺติยํ วาจายํ. **วท** วทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวชัดเจน. **อวชฺชิตฺถ วชฺชติ วชฺชิสฺสตีติ วา วชฺชํ วทนียํ** (คำอันบุคคล)ควรกล่าว. **รสฺสตฺตํ** รัสสะ อา เป็น อ. **วชฺชํ** (คำอันบุคคล)อาจกล่าวหา **โทโส** ได้แก่ความผิด.

มท อุมฺมาเท. **มท** มทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุมฺมาเท** ในความมัวเมา. **อมชฺชิตฺถ มชฺชเต มชฺชิสฺสติ เอเตนาติ มชฺชํ มทนียํ** เครื่องมัวเมา เครื่องมึนเมา อาจมัวเมา. **ณฺยปฺปจฺจโย** ณฺยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กรเณปิ** แม้ในอรรถกรณะ **มทคฺคหเณน** ด้วย มท ศัพท์.

คมุ สปฺป คติมฺหิ. **คมุ สปฺป** คมุ และ สปฺป ธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **คนฺตพฺพํ คมฺมํ** ควรไป.

ยุช โยเค. **ยุช** ยุชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **โยเค** ในการประกอบ. **อยุชฺชิตฺถ ยุชฺชเต ยุชฺชิสฺสตีติ โยคฺคํ นิโยชฺโช วา** ควรประกอบ (รถหรือยาน).

ครห นินฺทายํ. **ครห** ครหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **นินฺทายํ** ในการติเตียน นินทา. **ณฺยปฺปจฺจโย** ณฺยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อครยฺหิตฺถ ครหียติ ครหียิสฺสตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ได้ติเตียนแล้ว ติเตียนอยู่ และจักติเตียน. **ยฺหาเทโส** การอาเทศเป็น ยฺห **ตสฺส** แห่ง ณฺย ปัจจัยนั้น **ธาตฺวนฺเตน สห** พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้, **คาราเทโส จ** และการอาเทศเป็น คาร **ครสฺส** แห่ง คร (**โหติ**) ย่อมมี.

คารยฺโห, คารยฺหา, คารยฺหํ, ครหณียํ ควรถูกติเตียน.

ทมชหนฺตา ธาตุทั้งหลายอันมี ท ม ช และ ห เป็นอักษรสุดท้าย **อญฺเฺปิ** แม้เหล่าอื่น **คยฺหนฺเต** ย่อมถูกถือเอา **อาทิสทฺเทน** ด้วย อาทิ ศัพท์.

ด้วย อาทิ ศัพท์ รวมเอาธาตุเหล่าอื่นที่มี ท ม ช และ ห เป็นอักษรสุดท้าย

คท วิยตฺติยํ วาจายํ. **คท** วทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวชัดเจน. **คชฺชเต คทนียํ วา คชฺชํ** ควรถูกกล่าว (จุณณียะหรือร้อยแก้ว).

ปท คติมฺหิ. **ปท** ปทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **ปชฺชนียํ ปชฺชํ คาถา** คำที่ควรสวดต่อกันไป ได้แก่ คาถาหรือร้อยกรอง.

ขาท ภกฺขเณ. **ขาท** ขาทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ภกฺขเน** ในการกิน ขบเคี้ยว.

ขชฺชเตติ ขชฺชํ, ขาทนียํ ของอันควรกิน ควรขบเคี้ยว.

ทมุ ทมเน. **ทมุ** ทมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทมเน** ในการฝึก ข่ม อบรม. **อทมฺมิตฺถ ทมฺมเต ทมียิสฺสตีติ ทมฺโม, ทมนีโย** ควรฝึก ควรข่ม ควรอบรม.

ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ. **ภุช** ภุชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาลนพฺยวหรเณสุ** ในการดูแลรักษาและกลืนกิน(บริโภค)ทั้งหลาย. **อภุชฺชิตฺถ ภุชฺชติ ภุชฺชิสฺสตีติ โภคฺคํ, โภชฺชํ วา** ควรกิน ควรบริโภค. **ชกาโร** การอาเทศเป็น ช **ชฺยสฺส** แห่ง ชฺย (**โหติ**) ย่อมมี **การคฺคหเณน** ด้วย การ ศัพท์.

(**คห อุปาทาเน**) **คเหตพฺพํ, คยฺหํ** ควรถือเอา **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ปน ส่วน (**อาเทโส**) การอาเทศ (**ปรํ**) ข้างหลัง **อาการนฺตโต** จากธาตุที่เป็นอาการันต์ (**โหติ**) ย่อมมี.

ทา ทาเน. **ทา** ทาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทาเน** ในการให้. **ณฺยปฺปจฺจโย** ณฺยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อทียิตฺถ ทียติ ทียิสฺสตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ีได้ให้แล้ว ให้อยู่ และจักให้. **เอยฺยาเทโส** การอาเทศเป็น เอยฺย **ตสฺส** แห่ง ณฺย ปัจจัยนั้น **ธาตฺวนฺเตน อากาเรน สห** พร้อมกับ อา อักษรอันเป็นสระที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้. **เทยฺยํ, ทาตพฺพํ** ควรให้.

อนีเย ใน อนีย ปัจจัย. **โลเป** เมื่อการลบ **ปุพฺพสรสฺส** แห่งสระหน้า **สมฺปตฺเต** ใกล้จะถึง **สรโลโปติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ีสรโลโป้, **อากาเร** เมื่อ อา อักษร **ลุตฺเต** ถูกลบแล้ว **สรา สเร โลปนฺติ** ด้วยสูตรว่า ีสรา สเร โลป้ **นิเสเธตฺวา** เพราะห้ามไว้ **ตุคฺคหเณน** ด้วย ตุ ศัพท์ **ตตฺเถว** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า ีสรโลโป้ นั้นนั่นเทียว, **ทีโฆ** การทีฆะ **ปรสรสฺส** แห่งสระหลัง (**โหติ**) ย่อมมี (**ทีฆนฺติ** ด้วยสูตรว่า ีทีฆ้).

ใน อนีย ปัจจัย เมื่อใกล้จะลบสระหน้า ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ีสรโลโป้ ก็ไม่ลบ เพราะ ตุ ศัพท์ในสูตรนั้นห้ามไว้ เมื่อลบสระหน้า ด้วยสูตรว่า ีสรา สเร โลป้ แล้ว ให้ทำทีฆะสระหลัง (ด้วยสูตรว่า ีทีฆ้)

ทานียํ ควรให้.

ปา ปาเน. **ปา** ปาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาเน** ในการดื่ม. **อปียิตฺถ ปียติ ปียิสฺสตีติ เปยฺยํ, ปาตพฺพํ, ปานียํ** ควรดื่ม.

หา จาเค. **หา** หาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จาเค** ในการละ สละ. **อหียิตฺถ หียติ หียิสฺสตีติ เหยฺยํ, หาตพฺพํ, หานียํ** ควรละ ควรสละ.

มา มาเน. **มา** มาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **มาเน** ในการนับ ชั่ง ตวง วัด. **อมียิตฺถ มียติ มียิสฺสตีติ เมยฺยํ, มาตพฺพํ, มินิตพฺพํ, เมตพฺพํ วา** ควรนับ.

ญา อวโพธเน. **ญา** ญาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวโพธเน** ในการรู้. **อญฺญิตฺถ ญายติ ญายิสฺสตีติ เญยฺยํ, ญาตพฺพํ, ญาเตยฺยํ** ควรรู้.

ชาเทเส เมื่อการอาเทศเป็น ชา (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **ญาสฺส ชาชํนาติ** ด้วยสูตรว่า ญาสฺส ชาชํนา **นาปจฺจโย** นาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กิยาทิโต นาติ วินาธิการโยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า กิยาทิโต นา, **อิการาคโม จ** และ อิ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง.

เมื่ออาเทศ ญา เป็น ชา ด้วยสูตรว่า ญาสฺส ชาชํนา แล้ว ลง นา ปัจจัย ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า กิยาทิโต นา, และลง อิ อาคม

ชานิตพฺพํ, วิชานนียํ ควรรู้.

ขฺยา ปกถเน. **ขฺยา** ขฺยาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปกถเน** ในการกล่าว. **สงฺขฺยาตพฺพํ, สงฺเขฺยยฺยํ** ควรกล่าว อิจฺจาทิ ดังนี้เป็นต้น.

๕๕๗. กรมฺหา ริจฺจ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ริจฺจ ริจฺจ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง (**ปรํ**) ข้างหลัง **กรมฺหา** จาก กร ธาตุ ***ภาวกมฺเมสุ*** ในอรรถภาวะและกัมมะทั้งหลาย.

หลังจาก กร ธาตุ ลง ริจฺจ ปัจจัย ในอรรถภาวะและกัมมะ

ริจฺจปฺปจฺจโย ริจฺจ ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง (**ปรํ**) ข้างหลัง **กรธาตุโต** จาก กร ธาตุ ***ภาวกมฺเมสุ*** ในอรรถภาวะและกัมมะทั้งหลาย.

หลังจาก กร ธาตุ ลง ริจฺจ ปัจจัย ในอรรถภาวะและกัมมะ

๕๕๘. รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน. (๔ บท, โลปวิธิสูตร)

รมฺหิ เพราะปัจจัยที่มี รฺ อนุพันธ์ **รนฺโต** พยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ **ราทิ** มี ร เป็นต้น **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

เพราะปัจจัยที่มี รฺ อนุพันธ์ ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ มี ร เป็นต้น

รการานุพนฺเธ ปจฺจเย ปเร เพราะปัจจัยที่มี รฺ อนุพันธ์ข้างหลัง **สพฺโพ ธาตฺวนฺโต** พยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุทั้งปวง **ราทิ ปจฺจยรการมริยาโท** มี ร อักษรของปัจจัยเป็นขอบเขต **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี. **อตฺโถ** คำอธิบาย (**โหติ**) ย่อมมี **อิติ** ว่า **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **โลปํ** ซึ่งการลบ. **รกาโร** รอักษร **รนฺโตติ เอตฺถ** ในคำนี้ว่า รนฺโต **สนฺธิโช** (**โหติ**) เป็นอักษรที่เกิดจากสนธิ.

เพราะปัจจัยที่มี ร อนุพันธ์ พยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุทั้งปวง มี ร ของปัจจัยเป็นต้น จะไม่มีอยู่ หมายถึง ลบออก, ในคำว่า รนฺโต ลง รฺ อักษรอาคม

กตฺตพฺพํ กิจฺจํ ควรกระทำ.

ริจฺจปฺปจฺจโย ริจฺจปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง ***ภราทิโตปิ*** แม้หลังจาก ภร ธาตุเป็นต้น **ริจฺจาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ิริจฺจ้.

ลง ริจฺจ ปัจจัย แม้หลังจาก ภร ธาตุเป็นต้น ด้วย ริจฺจ โยควิภาคะ

(***ภร ภรเณ***) ยถา ***ภรียตีติ ภจฺโจ*** ควรเลี้ยง. **สรโลโป** ลบสระ อิ.

อิ คติมฺหิ. **อิ** อิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **ปติ เอตพฺโพ ปฏิจฺโจ** ควรมุ่งถึง เจาะจง.

๕๕๙. เปสาติสคฺคปตฺตกาเลสุ กิจฺจา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กิจฺจา กิจจปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **เปสาติสคฺคปตฺตกาเลสุ** ในอรรถเปสะ (การใช้ สั่ง บังคับ) อติสัคคะ (อนุญาต) และปัตตกาละ (ถึงเวลา) ทั้งหลาย.

ลงกิจจปัจจัย ในอรรถเปสะ (ใช้ สั่ง บังคับ) อติสัคคะ (อนุญาต) และปัตตกาละ (ถึงเวลา)

กิจฺจปฺปจฺจยา กิจจปัจจัยทั้งหลาย **โหนฺติ** ย่อมลง **เปส อติสคฺค ปตฺตกาล อิติ เอเตสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้คือ เปสะ (ใช้ สั่ง บังคับ เชื้อเชิญ) อติสัคคะ (อนุญาต) และปัตตกาละ (ถึงเวลา). (**ทฏฺพฺพํ**) พึงทราบ **อิติ** ว่า **อาณาปนํ** การบังคับ **อชฺเฌสนํ จ** และการเชื้อเชิญ **กตฺตพฺพมิทํ ภวตาติ** ว่า ิท่านควรกระทำสิ่งนี้ํ **เปสนํ นาม** ชื่อว่าเปสนะ. **อนุญฺา** การอนุญาต **ปุฏฺสฺส** ซึ่งการงานที่ถูกถาม **กิมิทํ มยา กตฺตพฺพนฺติ** ว่า ิสิ่งนี้ ข้าพเจ้าจะทำอย่างไร้ **วา** ก็ดี **กตฺตพฺพสฺส** ซึ่งการงานอันควรทำ **ปฏิปตฺติทสฺสนมุเขน** โดยมุ่งแสดงให้รู้วิธีปฏิบัติ **ปาโณ น หนฺตพฺโพติอาทินา** ด้วยคำเป็นต้นว่า ิไม่ควรฆ่าสัตว์มีชีวิต้ **วา** ก็ดี **อติสคฺโค นาม** ชื่อว่า อติสัคคะ. **สมฺปตฺตสมโย** เวลามาถึงแล้ว, **โย** บุคคลใด **อนุปปริกฺขิตฺวา** ไม่พิจารณาแล้ว **กิจฺจกรณสมยํ** ซึ่งเวลาที่ควรกระทำกิจ **อตฺตโน** ของตน **น กโรติ** ย่อมไม่ทำ, **สมยาโรจนํ** การบอกเวลา **ตสฺส** แก่บุคคลนั้น **ปตฺตกาโล นาม** ชื่อว่าปัตตกาละ. **ตตฺถ** ในการบอกเวลานั้น **อชฺเฌสนํ** การเชื้อเชิญ **น อตฺถิ** จะไม่มี. **จ** ก็ **เต** กิจจปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น ***ภวนฺติ*** ย่อมลง ***ภาวกมฺเมสุ เอว*** ในอรรถภาวะและกัมมะทั้งหลายเท่านั้น **วุตฺตตฺตา** เพราะถูกกล่าวแล้ว ***ภาว-กมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถาติ*** ว่า ิกิจจปัจจัย กฺตปัจจัย และ ขปัจจัยทั้งหลาย ย่อมลงในอรรถภาวะและกัมมะทั้งหลาย้.

ลงกิจจปัจจัย ในอรรถเปสะ (ใช้ สั่ง บังคับ) อติสัคคะ (อนุญาต) และปัตตกาละ (ถึงเวลา), พึงทราบว่า การบังคับและการเชื้อเชิญว่า ิท่านควรกระทำสิ่งนี้ํ ชื่อว่าเปสนะ, การอนุญาตที่ถูกถามว่า ิสิ่งนี้ ข้าพเจ้าจะทำอย่างไร้ หรือการอนุญาตงานที่ควรทำ โดยมุ่งแสดงให้รู้วิธีปฏิบัติ ด้วยคำเป็นต้นว่า ิไม่ควรฆ่าสัตว์มีชีวิต้ ชื่อว่าอติสัคคะ, เมื่อเวลามาถึง การบอกเวลาแก่บุคคลผู้ไม่พิจารณาเวลาที่ควรกระทำกิจแล้วไม่ทำกิจของต ชื่อว่าปัตตกาละ, ในการบอกเวลานั้น จะไม่มีการเชื้อเชิญ, กิจจปัจจัยเหล่านั้น จะลงในอรรถภาวะและกัมมะเท่านั้น เพราะถูกกล่าวไว้แล้วว่า ิกิจจปัจจัย กฺตปัจจัย และ ขปัจจัย ย่อมลงในอรรถภาวะและกัมมะ้

เปสเน ในอรรถเปสนะ (ใช้ สั่ง บังคับ เชื้อเชิญ) **ตาว** ก่อน.

ตพฺพานียา ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กรียตุ ภวตา กมฺมํ อิติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ท่านจงทำงาน้. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **วุตฺตนยํ เอว** มีนัยตามที่กล่าวแล้วนั่นแล.

ลง ตพฺพ และ อนีย ปัจจัย ในอรรถว่า ็ท่านจงทำงาน้, วิธีที่เหลือเหมือนกับที่กล่าวแล้วนั่นแล

กตฺตพฺพํ กมฺมํ ภวตา การงานอันท่านควรทำ, **กรณียํ กิจฺจํ ภวตา** หน้าที่อันท่านควรทำ.

อติสคฺเค ในอรรถอติสัคคะ (อนุญาต).

ตพฺพาทิ ตพฺพปัจจัยเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมลง **ภุชฺชตุ ภวตา อิติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็เชิญท่านบริโภค้. **วุทฺธิ** การวุทธิ อุ เป็น โอ (**โหติ**) ย่อมมี **อุ๊ โส จาติ** ด้วยสูตรว่า ็อณุ๊สุ จ้.

ลง ตพฺพ ปัจจัยเป็นต้น ในอรรถว่า ็เชิญท่านบริโภค้, วุทธิ อุ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า ็อณุ๊สุ จ้

ตสฺสาติ บทว่า ็ตสฺส้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๖๐. ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ. (๕ บท, โลป-สัญโญควิธิสูตร)

อนฺโต พยัญชนะตัวสุดท้าย **ภุชาทีนํ** ของธาตุทั้งหลายมี ภุช เป็นต้น **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี, **ทฺวิ จ** และการเทฺวภาวะ **ตสฺส** แห่ง ต อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ภุช ธาตุเป็นต้น และซ้อน ตฺ

อนฺโต พยัญชนะตัวสุดท้าย **ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลาย **ชการาทิอนฺตานํ** ที่มี ช อักษรเป็นต้นอยู่ท้าย **ภุชอิติ เอวํ อาทีนํ** มีธาตุอย่างนี้ว่า ภุช เป็นต้น **โน โหติ** ย่อมไม่มี, **เทฺวภาโว จ** และการเทฺวภาวะ **ปรสฺส กิจฺจกิตกปฺปจฺจยตการสฺส** แห่ง ต อักษรของกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัยข้างหลัง (**โหติ**) ย่อมมี.

ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ มี ช ของ ภุช ธาตุเป็นต้น และซ้อน ตฺ ของกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัยข้างหลัง

โภตฺตพฺพํ โภชนํ ภวตา โภชนะอันท่านควรกิน, **โภชนียํ โภชฺชํ ภวตา** อันท่านควรกิน.

ปน ส่วน **อิการาคมยุตฺตตกาเร** เพราะ ต ปัจจัย อันประกอบด้วย อิ อักษรอาคม **ธาตฺวนฺต-โลปาทินิเสโธ** การห้ามซึ่งวิธีมีการลบพยัญชนะที่สุดของธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **อนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหีติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ็อนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหิ้ **นมกรานมนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหีติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า ็นมกรานมนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหิ้. **นิคฺคหีตาคโม** นิคหิตอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจาติ วินาธิการโยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ็รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจ้ **นิคฺคหีตํ๊จาติ วา** หรือด้วยสูตรว่า ็นิคฺคหีตํ๊จ้.

ส่วน เพราะ ต ปัจจัย ที่มี อิ อาคม ห้ามลบพยัญชนะที่สุดของธาตุเป็นต้น ด้วยการแบ่งสูตรว่า ๊อนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหิ้ ในสูตรนี้ว่า ๊นมกรานมนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหิ้, ลงนิคหิตอาคม ด้วยการแบ่งสูตรโดยเว้นบทที่ตามมาว่า ๊รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจ้ หรือด้วยสูตรว่า ๊นิคฺคหีตฺจ้

ภุ๊ชิตพฺพํ ตยา อันท่านควรกิน, **ยุ๊ชิตพฺพํ** อันท่านควรประกอบ.

ปน ส่วน **สมยาโรจเน** ในการบอกเวลา ...

อิ อชฺฌยเน. **อิ** อิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อชฺฌยเน** ในการสวด สาธยาย. **อธิปุพฺโพ** มี อธิ อุปสัคอยู่หน้า. **ตพฺพานียาทิ** ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมลง **อธียตํ ภวตาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊อันท่าน จงสวด้ **อิการาคมวุทฺธิอยาเทสอชฺฌาเทสา จ** การลง อิ อักษรอาคม การวุทธิ อิ เป็น เอ การอาเทศ เอ เป็น อย และการอาเทศ อธิ เป็น อชฺฌ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี. **ตุ** ส่วน **ณฺยปฺปจฺจเย** เพราะ ณฺย ปัจจัย **วุทฺธิ** การทำวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี. **ทฺวิตฺตํ จ** และการทำเทฺวภาวะ **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

อิ ธาตุที่มี อธิ อุปสัคอยู่หน้า ใช้ในอรรถว่า การสวด สาธยาย, ลง ตพฺพ และ อนีย ปัจจัยเป็นต้น ในอรรถว่า ๊อันท่านจงสวด้ ลง อิ อักษรอาคม วุทธิ อิ เป็น เอ อาเทศ เอ เป็น อย และอาเทศ อธิ เป็น อชฺฌ. ส่วน เพราะ ณฺย ปัจจัย วุทธิ อ เป็น อา, ซ้อน ย

อชฺฌยิตพฺพํ อชฺเฌยฺยํ ภวตา. อชฺฌยนียํ ภวตา อันท่านพึงสาธยาย.

ปน ส่วน **วากฺเย** ในประโยค **อวสฺสํ กตฺตพฺพนฺติ** ว่า ๊ควรทำแน่แท้ **ตพฺพาทโย** ปัจจัยทั้งหลายมี ตพฺพ เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อวสฺสกาธมิณตฺเถ จ** ในอรรถว่า แน่นอนและเป็นหนี้ **อวสฺสกาธมิเณสุ ณี จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊อวสฺสกาธมิเณสุ ณี จ้ **กิจฺจาติ อธิกิจฺจ** เพราะอาศัยบทว่า ๊กิจฺจ้.

ส่วนในประโยคว่า ๊อวสฺสํ กตฺตพฺพํ ควรทำแน่แท้ ลง ตพฺพ ปัจจัยเป็นต้นในอรรถว่า แน่นอนและเป็นหนี้ ด้วยสูตรว่า ๊อวสฺสกาธมิเณสุ ณี จ้ เพราะอาศัยบทว่า ๊กิจฺจ้ ที่ตามมา

กตฺตพฺพํ เม ภวตา เคหํ, กรณียํ การิยํ. **เคหํ** เรือน **ภวตา** อันท่าน **กตฺตพฺพํ กรณียํ การิยํ** ควรกระทำแน่แท้ **เม** แก่ข้าพเจ้า (อรรถแน่นอน). **เอวํ** เหมือนกัน **ทาตพฺพํ เม ภวตา สตํ, ทานียํ, เทยฺยํ.** **สตํ** เงิน ๑๐๐ **ภวตา** อันท่าน **ทาตพฺพํ ทานียํ เทยฺยํ** ควรคืนให้ **เม** แก่ข้าพเจ้า (อรรถเป็นหนี้).

ธร ธารเณ. **ธร** ธรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ธารเณ** ในการทรงไว้.

เณณยา เณ และ ณย ปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **จุราทิตฺตา** เพราะเป็นจุราทิคณะ, **วุทฺธิ** การทำวุทธิ **อิการาคโม จ** และการลง อิ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะเป็นจุราทิคณะ จึงลง เณ และ ณย ปัจจัย, วุทธิ อ เป็น อา และลง อิ อาคม

ธาเรตพฺพํ, ธารยิตพฺพํ ควรทรงไว้ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ทฏฺพฺพา พึงทราบ **อิติ** ว่า **กิจฺจกิตกปฺปจฺจยา** กิจจปัจจัยและกิตกปัจจัยทั้งหลาย **ภวนฺติ** ย่อมลง **ธาตุปฺปจฺจยนฺตโตปิ** แม้หลังจากบทที่มีธาตุปัจจัยอยู่ท้าย **อาเทสวิธาโตเยว** เพราะเป็นวิธีแห่งการอาเทศนั่นเทียว **ยุณฺวูนํ** ของ ยุ และ ณฺวุ ปัจจัยทั้งหลาย **สการิเตหิปิ**

แม้หลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัยทั้งหลาย **นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จ้. **เตน** เพราะเหตุนั้น **ติติกฺขาปียตีติ ติติกฺขาเปตพฺโพ ... การาปนียํ อิติ อาทิ** (**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ว่า ๊ติติกฺขาปียตีติ ติติกฺขาเปตพฺโพ ... การาปนียํ้ เป็นต้น **สิทฺธํ ภวติ** ย่อมสำเร็จ.

พึงทราบว่า สามารถลงกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัย แม้หลังจากบทที่มีธาตุปัจจัยอยู่ท้าย เพราะเป็นวิธีอาเทศของ ยุ และ ณฺวุ ปัจจัย แม้หลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัยด้วยสูตรว่า ๊นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จ้, ดังนั้น อุทาหรณ์ว่า ๊ติติกฺขาปียตีติ ติติกฺขาเปตพฺโพ ... การาปนียํ้ เป็นต้น จึงสำเร็จได้

ติติกฺขาปียตีติ ติติกฺขาเปตพฺโพ ควรให้อดกลั้น. **เอวํ** เหมือนกันนั้น **ติกิจฺฉาเปตพฺโพ ติกิจฺฉาปนีโย** ควรให้เยียวยา. **อภาวียิตฺถ ภาวียติ ภาวียิสฺสตีติ ภาเวตพฺโพ มคฺโค** มรรคอันควรให้เจริญ. **ภาวยิตพฺโพ, ภาวนีโย, ภาวนียํ, ภาวนียา** ควรให้เจริญ ควรให้มีให้เป็น. **อการียิตฺถ การียติ การียิสฺสตีติ กาเรตพฺพํ การยิตพฺพํ การาเปตพฺพํ การาปยิตพฺพํ การาปนียํ** ควรให้กระทำ ควรให้สร้าง.

กิจฺจสงฺคโห หมู่แห่งบทที่ลงกิจจปัจจัย **อิติ อปิ** คือ **กตฺตพฺพํ กรณียํ การิยํ กิจฺจํ จ** ควรทำ **กาเรตพฺพํ ตถา การาเปตพฺพํ** ควรให้ทำ (**โหติ**) ย่อมมี.

หมู่บทที่ลงกิจจปัจจัย คือ กตฺตพฺพํ กรณียํ การิยํ กิจฺจํ กาเรตพฺพํ และ การาเปตพฺพํ

เตกาลิกกิจฺจปฺปจฺจยนฺตนโย วิธีของบทอันมีกิจจปัจจัยในกาลทั้ง ๓ อยู่ท้าย **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๗.๒. เตกาลิกกิตกปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทอันมีกิตกปัจจัยในกาลทั้ง ๓ อยู่ท้าย

อิทานิ ในกาลนี้ **กิตกปฺปจฺจยา** กิตกปัจจัยทั้งหลาย (**มยา**) อันข้าพเจ้า **วุจฺจเต** จะกล่าว.

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวกิตกปัจจัย

กร กรเณ. **กร** กรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กรเณ** ในการกระทำ. **ธาตุสญฺญาทิ** วิธีมีการตั้งชื่อว่าธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในกาลก่อน.

กร ธาตุ ใช้ในอรรถว่า กระทำ, วิธีตั้งชื่อว่าธาตุเป็นต้น มีเหมือนเดิม

กุมฺภ อิติ อุปปทํ บทใกล้ธาตุว่า ๊กุมฺภ้ (**โหติ**) ย่อมมี. **ทุติยา** ทุติยาวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง **ตโต** หลังจากบทใกล้ธาตุนั้น. **วิคฺคเห** ในรูปวิเคราะห์ **อิติ** ว่า ๊**กุมฺภํ กโรติ** ย่อมกระทำซึ่งหม้อ, **กุมฺภํ อกาสิ** ได้กระทำแล้วซึ่งหม้อ, **กุมฺภํ กริสฺสติ วา** หรือจักกระทำซึ่งหม้อ้, **ปรา ปจฺจยา อิติ จ** บทว่า ๊ปรา้ และ ๊ปจฺจยา้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

มีบทใกล้ธาตุว่า ๊กุมฺภ้ ให้ลงทุติยาวิภัตติข้างหลังบทใกล้ธาตุนั้น, ในรูปวิเคราะห์ว่า ๊**กุมฺภํ**

กโรติ อกาสิ กริสฺสติ วา ย่อมกระทำ ได้กระทำแล้ว หรือจักกระทำ ซึ่งหม้อ, บทว่า ๊ปรา้ และ๊ปจฺจยา้ ตามไป

๕๖๑. ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กมฺมาทิมฺหิ เมื่อกรรมในเบื้องต้น (**สติ**) มีอยู่ **โณ ปจฺจโย** ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตุยา ปโร** ข้างหลังของธาตุ.

เมื่อมีกรรมข้างหน้า ลง ณ ปัจจัย ข้างหลังธาตุ

กมฺมสฺมึ อาทิมฺหิ เมื่อกรรมในเบื้องต้น **สติ** มีอยู่ **ณปฺปจฺจโย** ณปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **ธาตุยา** ของธาตุ.

เมื่อมีกรรมข้างหน้า ลง ณ ปัจจัย ข้างหลังธาตุ

โส จ ก็ ณ ปัจจัยนั้น

๕๖๒. อญฺเ กิตฺ. (๒ บท, สัญญาสูตร)

อญฺเ (**ปจฺจยา**) ปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่น **กิตฺ** (**โหนฺติ**) มีชื่อว่ากิต.

ปัจจัยเหล่าอื่นจากกิจจปัจจัย ชื่อว่ากิต

อญฺเ ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่น **กิจฺเจหิ** จากกิจจปัจจัยทั้งหลาย **วิหิตา** อันถูกกระทำแล้ว **ตติเย ธาตฺวาธิกาเร** ในสูตรอันเป็นสถานที่ของธาตุสูตรที่ ๓ **กิตฺ อิติ เอว สญฺา โหนฺติ** มีชื่อว่ากิตนั่นเทียว. **กิตฺสญฺา** การตั้งชื่อว่ากิต **กตา** ถูกกระทำแล้ว **อิติ** (**อิมินา สุตฺเตน**) ด้วยสูตรนี้.

ปัจจัยเหล่าอื่นจากกิจจปัจจัย ถูกกล่าวไว้ในสูตรของธาตุสูตรที่ ๓ ชื่อว่ากิตแล จึงตั้ง ณ ปัจจัยเป็นต้นว่ากิต ด้วยสูตรนี้

๕๖๓. กตฺตริ กิตฺ. (๒ บท, นิยมสูตร)

กิตฺ กิตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุ.

ลงกิตปัจจัย ในกัตตุ

กิตฺปจฺจโย กิตปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **กตฺตริ การเก** ในกัตตุการกะ. **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**กิตปจฺจโย**) กิตปัจจัย ***ภวติ*** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุ **นิยมโต** โดยการกำหนด. **โส จ** ก็กิตปัจจัยนั้น **โหติ** ย่อมลง **กาลตฺตเย จ** ในหมวด ๓ แห่งกาลด้วย **ณาทโย เตกาลิกาติ วุตฺตตฺตา** เพราะถูกกล่าวไว้ด้วยสูตรว่า ๊ณาทโย เตกาลิกา้. **การิตพฺยปเทสณโลปวุทฺธิโย** การตั้งชื่อว่าการิตะ การลบ ณ และการวุทธิทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในกาลก่อน. (**สฺยาทิมฺหิ** เมื่อการลง สิ วิภัตติเป็นต้น **อสมฺปตฺเต** ยังไม่ถึง **อลิงฺคตฺตา** เพราะความไม่เป็นลิงค์ **ปจฺจยนฺตสฺส** แห่งบทที่มีปัจจัยอยู่ท้าย **นามํ อิว** (**ภาเว**) เมื่อความเป็นเพียงดังนาม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **กิตกนฺตตฺตา** เพราะมีกิตกปัจจัยอยู่ท้าย **ตทฺธิตสมาสกิตกา**

นามํวาตเวตุนาทีสุ จาติ ด้วยสูตรว่า ๊ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จ้ **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น **โหติ** ย่อมมี). **ตโต** ต่อจากนั้น **ทุติยาตปฺปุริสสมาโส** การทำเป็นทุติยาตัปปุริสสมาส **อมาทโย ปรปเทภีติ** ด้วยสูตรว่า ๊อมาทโย ปรปเทภิ้ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **กุมฺภํ กโรตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ย่อมกระทำซึ่งหม้อ้. **สมาสสญฺญา** การตั้งชื่อว่าสมาส (**โหติ**) ย่อมมี **นามานนฺติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊นามาน้. **วิภตฺติโลโป** การลบวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **เตสํ วิภตฺติโย โลปา จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ้. **ปกติภาโว** ความเป็นปกติ (**โหติ**) ย่อมมี **ปกติ จสฺส สรนฺตสฺสาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส้. **นามมิว** (**ภาเว**) เมื่อความเป็นดังนาม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ปุน** อีก **สมาสตฺตา** เพราะเป็นสมาส **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ลงกิตปัจจัย ในกัตตุการกะ, ฉะนั้น จึงกำหนดให้ลงกิตปัจจัยในกัตตุ และลงในกาลทั้ง ๓ ด้วย เพราะถูกกล่าวด้วยสูตรว่า ๊ณาทโย เตกาลิก้, มีการตั้งชื่อว่าการิตะ การลบ ณ และการวุทธิ เหมือนเช่นเคย, (บทที่มีปัจจัยอยู่ท้ายไม่ใช่ลิงค์ จึงยังไม่ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, เพราะมีกิตกปัจจัยอยู่ท้าย เมื่อตั้งชื่อดังนาม ด้วยสูตรว่า ๊ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จ้ แล้ว จึงลง สิ วิภัตติเป็นต้น), จากนั้น ทำเป็นทุติยาตัปปุริสสมาส ด้วยสูตรว่า ๊อมาทโย ปรปเทภิ้ ในอรรถว่า ๊ช่างหม้อ้, ตั้งชื่อว่าสมาส ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊นามาน้, ลบวิภัตติ ด้วยสูตรว่า ๊เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ้, เป็นปกติ ด้วยสูตรว่า ๊ปกติ จสฺส สรนฺตสฺส้, เพราะยังเป็นสมาส ให้ตั้งชื่อเป็นดังนามอีกแล้ว จึงลง สิ วิภัตติเป็นต้น

โส กุมฺภกาโร ช่างหม้อนั้น, **เต กุมฺภการา** ช่างหม้อทั้งหลายเหล่านั้น **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

อิตฺถิยํ ในอิตถีลิงค์ **กุมฺภการี กุมฺภการิโย** ช่างหม้อหญิง อิจฺจาทิ.

ตถา เหมือนกันนั้น **กมฺมํ กโรตีติ กมฺมกาโร** คนทำงาน กรรมการ. **เอวํ** เหมือนกัน **มาลากาโร** คนจัดดอกไม้ นายมาลาการ, **กฏฺฐกาโร** คนหาฟืน, **รถกาโร** ช่างรถ ช่างหนัง ช่างไม้, **สุวณฺณกาโร** ช่างทอง, **สุตฺตกาโร** ช่างหูก ช่างเย็บปักถักร้อย, **วุตฺติกาโร** ผู้ทำการอธิบาย ผู้แปล ร่าม, **ฏีกากาโร** ฏีกาจารย์.

คห อุปาทาเน. **คห** คหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุปาทาเน** ในการถือเอา. **ปตฺตํ อคณฺหิ คณฺหาติ คณฺหิสฺสตีติ วา ปตฺตคฺคาโห** ผู้ถือบาตร. **เอวํ** เหมือนกัน **รสฺมิคฺคาโห** ผู้ถือเชือก, **รชฺชุคฺคาโห** ผู้ถือเชือก.

เว ตนฺตสนฺตาเน. **เว** เวธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ตนฺตสนฺตาเน** ในการปั่นด้าย ถัก ทอ. **ตนฺตํ อวายิ วายติ วายิสฺสตีติ วา ตนฺตวาโย** ช่างหูก ช่างทอผ้า.

อายาเทโส กาอาเทศ เอ เป็น อาย (**โหติ**) ย่อมมี **เต อาวายา การิเตติ** ด้วยสูตรว่า ๊เต อาวายา การิเต้. **ปน** ส่วน **วากฺเย** ในวากยะที่เป็นวิเคราะห์ **อายาเทโส** การอาเทศ เอ เป็น อาย (**โหติ**) ย่อมมี **เต อาวายาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ๊เต อาวาย้

เอตฺถ ในสูตรว่า ็เต อาวายา การิเต้ นี้.

อาเทศ เอ เป็น อาย ด้วยสูตรว่า ็เต อาวายา การิเต้, ส่วนในวากยะที่เป็นวิเคราะห์ อาเทศ เอ เป็น อาย ด้วย เต อาวายา โยควิภาคะ ในสูตรว่า ็เต อาวายา การิเต้

เอวํ **ตุนฺนวาโย** ช่างปะ ช่างชุน.

มา ปริมาเณ. **มา** มาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปริมาเณ** ในการกะปริมาณ นับ ช่าง ตวง วัด. **ธญฺํ อมินิ มินาติ มินิสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ตวงข้าวเปลือก้.

ณปฺปจฺจเย เมื่อการลง ณ ปัจจัย **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **ณมฺหีติ** บทว่ ็ณมฺหิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

เมื่อลง ณ ปัจจัยแล้ว, บทว่า ็ณมฺหิ้ ตามไป

๕๖๔. อาการนฺตานมาโย. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ณมฺหิ เพราะ ณ ปัจจัย **อาโย** การอาเทศเป็น อาย **อาการนฺตานํ** แห่ง อา อักษรอันอยู่ท้ายธาตุทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ณ ปัจจัย อาเทศ อา อักษรที่อยู่ท้ายธาตุ เป็น อาย

ณการานุพนฺเธ ปจฺจเย ปเร เพราะปัจจัยข้างหลังที่มี ณ อักษรอนุพันธ์ **อายาเทโส** การอาเทศเป็น อาย **อนฺตสฺส** แห่งสระสุดท้าย **อาการนฺตานํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายที่มีอาอักษรอยู่ท้าย **โหติ** ย่อมมี. **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะปัจจัยข้างหลังที่มี ณ อักษรอนุพันธ์ อาเทศสระ อา ที่อยู่สุดท้ายของธาตุ เป็น อาย, ลบสระเป็นต้น

ธญฺญมาโย ผู้ตวงข้าวเปลือก. **เอวํ** เหมือนกัน **ทานํ ททาตีติ ทานทาโย** ผู้ให้ทาน.

กมุ กนฺติมฺหิ. **กมุ** กมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กนฺติมฺหิ** ในความใคร่ ใฝ่ ปรารถนา ต้องการ ประสงค์. **ธมฺมํ อกามยิ กามยติ กามยิสฺสตีติ วา ธมฺมกาโม ปุริโส** บุรุษผู้ใคร่ธรรม, **ธมฺมกามา กญฺา** หญิงสาวผู้ใคร่ธรรม, **ธมฺมกามํ จิตฺตํ** จิตที่ใคร่ธรรม. **เอวํ** เหมือนกัน **อตฺถกาโม** ผู้ต้องการประโยชน์, **หิตกาโม** ผู้ประสงค์เกื้อกูล, **สุขกาโม** ผู้ปรารถนาความสุข, **ธมฺมํ ปาเลตีติ ธมฺมปาโล** ผู้รักษาธรรม อิจฺจาทิ.

ทมุ ทมเน. **ทมุ** ทมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทมเน** ในการฝึก ข่ม อบรม ทรมาน. **อรึ อทมิ ทเมติ ทมิสฺสตีติ วิคฺคเห** ในรูปวิเคราะห์ว่า ็ผู้ข่มซึ่งข้าศึก้. **ธาตุยาติ** บทว่า ็ธาตุยา้ **อธิกาโร** ตามไปไกล, **กมฺมาทิมฺหีติ จ** และบทว่า ็กมฺมาทิมฺหิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๖๕. สญฺายม นุ. (๓ บท, ปัจจย-อาคมวิธิสูตร)

กมฺมาทิมฺหิ เมื่อกรรมอยู่ข้างหน้า **สญฺายํ** ในที่กล่าวชื่อ (**สติ**) มีอยู่, **อ** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตุยา** (**ปรํ**) ข้างหลังของธาตุ, **นุ** นุอาคม (**โหติ**) ย่อมลง (**จ**) ด้วย.

ในที่กล่าวชื่อ เมื่อธาตุมีกรรมอยู่ข้างหน้า ลง อ ปัจจัยข้างหลังธาตุ และลง นุ อาคมหลังกรรม

กมฺมูปปเท อาทิมฺหิ เมื่อกรรมใกล้ธาตุอยู่ข้างหน้า (**สติ**) มีอยู่, **สญฺญายํ** เมื่อชื่อ **คมฺยมานายํ** ถูกรู้อยู่, **อ** อปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธาตุยา** (**ปรํ**) ข้างหลังของธาตุ, **นุการาคโม จ** และนุอักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **อุปปทนฺเต** ในที่สุดของบทใกล้ธาตุ. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **ทฏฺฐพฺพํ** พึงทราบ **อิติ** ว่า **นุการาคโม** นุอักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **อุปปทนฺเตเยว** ในที่สุดแห่งบทใกล้ธาตุเท่านั้น **ปทนฺเตติ วจนโต** เพราะการกล่าวว่า ็ในที่สุดของบท้ **นุ นิคฺคหีตํ ปทนฺเตติ สุตฺเต** ในสูตรว่า ็นุ นิคฺคหีตํ ปทนฺเต้. **อุการโลโป** การลบ อุ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว ็เตสุ วุทฺธิ้. **เวทิตพฺพํ** พึงทราบ **อิติ** ว่า **ปน** ก็ **สมาสํ กตฺวา อุปปทวิภตฺติโลเป** เมื่อทำเป็นสมาสแล้วลบวิภัตติของบทใกล้ธาตุ **กเตเยว** อันนักศึกษากระทำแล้วเท่านั้น **อยํ นฺวาคโม** นุอาคมนี้ **โหติ** ย่อมลง.

เมื่อมีกรรมเป็นบทใกล้ธาตุอยู่ข้างหน้า เมื่อรู้ว่าเป็นชื่อ ลง อ ปัจจัยข้างหลังธาตุ และลง นุ อักษรอาคมข้างหลังบทใกล้ธาตุ, สำหรับในสูตรนี้ พึงทราบว่า จะลงนุอักษรอาคมเฉพาะในที่สุดของบทใกล้ธาตุเท่านั้น เพราะมีคำว่า ็ในที่สุดของบท้ ในสูตรว่า ็นุ นิคฺคหีตํ ปทนฺเต้, ลบ อุ อักษร ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว ็เตสุ วุทฺธิ้, ควรทราบไว้เสมอว่า เมื่อมีทำเป็นสมาสและลบวิภัตติของบทใกล้ธาตุแล้วเท่านั้น จึงลง นุ อาคมได้

๕๖๖. นุ นิคฺคหีตํ ปทนฺเต. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

นุ นุอักษร **ปทนฺเต** ในที่สุดของบทใกล้ธาตุ (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **นิคฺคหีตํ** ซึ่งความเป็นนิคหิต.

อาเทศ นุ ในที่สุดบทใกล้ธาตุ เป็น นิคหิต

นุการาคโม นุอักษรอาคม **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **อุปปทภูตนามปทนฺเต** ในที่สุดของบทนามอันเป็นบทใกล้ธาตุ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **นิคฺคหีตํ** ซึ่งความเป็นนิคหิต. **วคฺคนฺตตฺตํ** การอาเทศเป็นพยัญชนะที่สุดแห่งวรรค **นิคฺคหีตสฺส** แห่งนิคหิต (**โหติ**) ย่อมมี. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **สมํ** เหมือนเดิม. **วุทฺธาภาโวว** ความไม่มีแห่งการวุทธิเท่านั้น **วิเสโส** (**โหติ**) เป็นความแตกต่าง.

อาเทศ นุ อักษรอาคม ในที่สุดของบทนามอันอยู่ใกล้ธาตุ เป็น นิคหิต, อาเทศนิคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค, วิธีที่เหลือเหมือนเดิม, ต่างเฉพาะไม่วุทธิเท่านั้น

อรินฺทโม ราชา พระราชาผู้ข่มข้าศึก. **ตถา** เหมือนกันนั้น

ตร ตรเณ. **ตร** ตรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ตรเณ** ในการข้าม. **เวสฺสํ ตรตีติ เวสฺสนฺตโร** ผู้ข้ามซึ่งถนนพ่อค้า พระเวสสันดร, **ตณฺหํ กโรติ หึสตีติ ตณฺหงฺกโร**

ภควา พระผู้มีพระภาคผู้กำจัดตัณหา. เอวํ **เมธงฺกโร** พระเมธังกรพุทธเจ้า, **สรณงฺกโร** พระสรณังกรพุทธเจ้า, **ทีปงฺกโร** พระทีปังกรพุทธเจ้า.

อาทิมฺหิ อ อิติ จ บทว่า ๊อาทิมฺหิ๊ และ ๊อ๊ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๖๗. ปุเร ททา จ อี. (๔ บท, ปัจจย-อาเทสวิธิสูตร)

ปุเร เมื่อ ปุร ศัพท์ (**สติ**) มีอยู่, **อ** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ททา** หลังจาก ทท ธาตุ, **อี จ** และการอาเทศเป็น อี (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อมี ปุร ศัพท์ข้างหน้าธาตุ ลง อ ปัจจัยข้างหลัง ทท ธาตุ และอาเทศ อ ของ ปุร เป็น อี

ปุรสทฺเท เมื่อ ปุร ศัพท์ **อาทิมฺหิ** อันอยู่ข้างหน้าธาตุ (**สติ**) มีอยู่, **อปฺปจฺจโย** อปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ทท ทาเน อิติ เอตาย ธาตุยา** หลังจากธาตุนี้คือ ทท ทาเน, **อี จ** และการอาเทศเป็น อี **อการสฺส** แห่งออักษร **ปุรสทฺเท** ในปุรศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **ทฏฺพฺพํ** พึงทราบ **อิติ** ว่า **อี** การอาเทศเป็น อี **ปุรสทฺทนฺตสฺเสว** แห่งสระที่สุดของ ปุร ศัพท์เท่านั้น **โหติ** ย่อมมี **ตทนุปโรเธนาติ ปริภาสโต** เพราะมีปริภาสาสูตรว่า ๊โดยไม่ผิดต่อพระพุทธพจน๊. **ทฏฺพฺพํ** พึงทราบ **อิติ** ว่า **เตกาลิกตฺเต** เมื่อความเป็นไปในกาลทั้ง ๓ **ณาทีนํ** (**ปจฺจยานํ**) แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ณ เป็นต้น **สติปิ** แม้มีอยู่, **อยํ อปฺปจฺจโย** อปัจจัยนี้ **โหติ** ย่อมลง อตีเตเยว ในอดีตกาลเท่านั้น **อุปปทตฺถวิเสเสน** เพราะความพิเศษแห่งเนื้อความของบทใกล้ธาตุ.

เมื่อมี ปุร ศัพท์อยู่ข้างหน้าธาตุ ลง อ ปัจจัยข้างหลังธาตุนี้คือ ทท ทาเน และอาเทศ อ ใน ปุร ศัพท์ เป็น อี, สำหรับในสูตรนี้ พึงทราบว่า อาเทศเฉพาะสระที่สุดของ ปุร ศัพท์เท่านั้น เป็น อี เพราะมีปริภาสาสูตรว่า ๊โดยไม่ผิดต่อพระพุทธพจน๊, ควรทราบว่า แม้ ณ ปัจจัยเป็นต้นจะเป็นไปในกาลทั้ง ๓ แต่ อ ปัจจัยนี้ ก็ลงในอดีตกาลเท่านั้น เพราะ ปุร ศัพท์อันเป็นบทใกล้ธาตุกล่าวอรรถอดีต

ปุเร ทานํ อททีติ ปรินฺทโท สกฺโก ท้าวสักกะผู้ได้ให้ทานในกาลก่อน.

วิภตฺติโลเป เมื่อการลบวิภัตติ **อิธาปิ** แม้ในอุทาหรณ์นี้ **กเตเยว** อันนักศึกษากระทำแล้วนั่นเทียว **อีอาเทโส** การอาเทศเป็น อี (**โหติ**) ย่อมมี.

แม้ในอุทาหรณ์นี้ เมื่อลบวิภัตติแล้ว จึงอาเทศเป็น อี

กมฺมาทิมฺหิ อ อิติ จ บทว่า ๊กมฺมาทิมฺหิ๊ และ ๊อ๊ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๖๘. สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วา. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กมฺมาทิมฺหิ วา เมื่อกรรมข้างหน้าหรือไม่ใช่กรรมข้างหน้า (**สติ**) มีอยู่, **อณฺวุตฺวาวี** อ ณฺวุ ตุ และ อาวี ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สพฺพโต** หลังจากธาตุทั้งปวง.

เมื่อมีกรรมข้างหน้าหรือไม่มีก็ตาม ลง อ ณฺวุ ตุ และ อาวี ปัจจัย

หลังจากธาตุทั้งปวง

กมฺมาทิมฺหิ วา เมื่อกรรมข้างหน้าหรือ **อกมฺมาทิมฺหิ วา** หรือเมื่อไม่ใช่กรรมข้างหน้า (**สติ**) มีอยู่, **อณฺวุตุอาวี อิติ เอเต จตฺตาโร ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลาย ๔ ตัวเหล่านี้คือ อ ณฺวุ ตุ และ อาวี **โหนฺติ** ย่อมลง **สพฺพโต ธาตุโต** หลังจากธาตุทั้งปวง. **วาคฺคหณํ** วาศัพท์ **วิกปฺปนตฺถํ** มีอรรถวิกัปปนะ **อกมฺมาทิมฺหิ วาติ** ว่า ˝อกมฺมาทิมฺหิ วา˝.

เมื่อมีกรรมข้างหน้าหรือไม่มีก็ตาม ลงปัจจัย ๔ ตัวเหล่านี้คือ อ ณฺวุ ตุ และ อาวี หลังจากธาตุทั้งปวง, วาศัพท์มีอรรถไม่แน่นอนว่า ˝ไม่มีกรรมข้างหน้าก็ได้

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **อปจฺจเย** ในอปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ตาว** ก่อน.

ธร ธารเณ. **ธร** ธรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ธารเณ** ในการทรงไว้. **ธมฺมํ อธิริ ธรติ ธริสฺสตีติ วา ธมฺมธโร** ผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม ผู้ทรงธรรม พระธรรมธร. เอวํ **วินยธโร** ผู้ทรงวินัย พระวินัยธร. ตถา **ตํ กโรตีติ ตกฺกโร** ผู้กระทำซึ่งสิ่งนั้น ขโมย. **ทฺวิตฺตํ** ทำเทฺวภาวะ กฺ. เอวํ **หิตกโร** ผู้ทำความเกื้อกูล, **ทิวสกโร ทินกโร ทิวากโร** ผู้ทำกลางวัน ดวงอาทิตย์, **นิสากโร** ผู้กระทำกลางคืน ดวงจันทร์, **ธนุํ คณฺหาตีติ ธนุคฺคโห** ผู้ถือธนู. เอวํ **กฏคฺคโห** ผู้ถือธง. **สพฺพกามํ ททาตีติ สพฺพกามทโท** ผู้ให้สิ่งที่ปรารถนาทุกอย่าง, **สพฺพทโท** ผู้ให้ทุกอย่าง.

ปน ส่วน **อาโต** หลังจากธาตุที่เป็นอาการันต์ **อนฺนํ อทาสิ ททาติ ททิสฺสตีติ อนฺนโท** ผู้ให้ข้าว. เอวํ **ธนโท** ผู้ให้ทรัพย์, **สจฺจํ สนฺทหตีติ สจฺจสนฺโธ** ผู้ให้คำมั่นสัญญา ผู้ถือตามคำมั่นสัญญา.

ปา ปาเน. **ปา** ปาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาเน** ในการดื่ม. **มชฺชํ ปิวตีติ มชฺชโป** ผู้ดื่มน้ำเมา นักดื่มน้ำเมา.

ตา ปาลเน. **ตา** ตาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาลเน** ในการรักษา. **ควํ สทฺทํ ตายตีติ โคตฺตํ** ผู้รักษาชื่อเสียง ผู้รักษาคำที่ใช้เรียก. (**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **กตฺตริ** ในกัตตุการกะ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **เอวํ** เหมือนอย่างนี้.

ปน ส่วน **อกมฺมาทิมฺหิ** ในธาตุที่ไม่มีกรรมข้างหน้า **อปฺปจฺจโย** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **เสสสาธเนปิ** แม้ในสาธนะที่เหลือ **ภยคฺคหเณน** ด้วย ภย ศัพท์ **ยสฺมาทเปตีติ สุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า ˝ยสฺมาทเปติ˝.

ส่วน ธาตุที่ไม่มีกรรมข้างหน้า ลง อ ปัจจัย แม้ในสาธนะที่เหลือ ด้วย ภย ศัพท์ ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า ˝ยสฺมาทเปติ˝

นี ปาปเณ. **นี** นีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาปเณ** ในการนำไป ให้ถึง บรรลุ. **วิปุพฺโพ** มี วิ อุปสัคข้างหน้า (ในการแนะนำ). **วิเนสิ วิเนติ วิเนสฺสติ เอเตน เอตฺถาติ วา วินโย** เครื่องแนะนำ หรือในที่แนะนำ **วุทฺธิ** การวุทธิ อี เป็น เอ **อยาเทโส จ** และการอาเทศเป็น อย (**โหติ**) ย่อมมี **อญฺโสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า ˝อญฺโสุ จ˝. **นยนํ นโย** การนำไป.

สิ เสวายํ. **สิ** สิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เสวายํ** ในการคบ เสพ. นิปุพฺโพ มี นิ อุปสัคข้างหน้า (ในการอาศัย). นิสฺสียิตฺถ นิสฺสียติ นิสฺสียิสฺสตีติ วา นิสฺสโย ถูกอาศัย ให้อาศัย.

สิ สเย. **สิ** สิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สเย** ในการนอน. (**อนุปุพฺโพ**) มี อนุ อุปสัคข้างหน้า (ในการแนบแน่น ติดแน่น นอนเนื่อง). **อนุสยิ อนุเสติ อนุเสสฺสตีติ วา อนุสโย** อนุสัย กิเลสที่นอนเนื่อง.

อิ คติมฺหิ. **อิ** อิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **ปติปุพฺโพ** มี ปติ อุปสัคข้างหน้า (ในการให้อาศัยเป็นไป). **ปฏิจฺจ เอตสฺมา ผลเมตีติ ปจฺจโย** (**ผลํ** ผล **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว **เอติ** ย่อมเป็นไป **เอตสฺมา** จากเหตุนี้ **อิติ** เพราะฉะนั้น **ปจฺจโย** ชื่อว่าปัจจัย) ปัจจัย เหตุ เหตุที่ให้ผลเกิดขึ้น. **สมุทโย** เหตุ เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น สมุทัย.

จิ จเย. **จิ** จิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จเย** ในการสะสม สั่งสม. (**วินิปุพฺโพ**) มี วิ และ นิ อุปสัคข้างหน้า (ในการวินิจฉัย ตัดสิน). **วินิจฺฉียเต อเนน วินิจฺฉยนํ วา วินิจฺฉโย** เครื่องวินิจฉัย หรือ การวินิจฉัย. **อุจฺจยนํ อุจฺจโย** การสั่งสม การสะสม ความพอกพูน, **สํจโย** การรวบรวม, **ธมฺมํ วิจินาตีติ ธมฺมวิจโย** ผู้เลือกธรรม ผู้เลือกเฟ้นธรรม ผู้วิจัยธรรม.

ขี ขเย. **ขี** ขีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ขเย** ในความสิ้นไป. **ขยนํ ขโย** ความสิ้นไป.

ชิ ชเย. **ชิ** ชิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ชเย** ในการชนะ. วิชยนํ วิชโย การชนะขาด, ชโย การชนะ.

กี ทพฺพวินิมเย. **กี** กีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทพฺพวินิมเย** ในการแลกเปลี่ยน ซื้อ ขาย. **วิกกยนํ วิกฺกโย** การขาย จำหน่าย, **กโย** การซื้อ.

ลี สิเลสเน. **ลี** ลีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สิเลสเน** ในการติด ความไหลเยิ้ม. **อลฺลียติ เอตฺถาติ อาลโย** สถานที่ที่บุคคลติด บ้าน ตัณหา, **ลโย** สถานที่ที่บุคคลติด. (**อปฺปจฺจโย**) อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิวณฺณนฺตโต** หลังจากธาตุที่มีอิวัณณะอยู่ท้าย **เอวํ** เหมือนอย่างนี้.

(**สุ สวเน**. **สุ** สุธาตุ **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป **สวเน** ในการฟัง). **อาสุณนฺตีติ อสฺสวา** ผู้เชื่อฟังทั้งหลาย. **อวาเทโส** การอาเทศ โอ เป็น อว (**โหติ**) ย่อมมี. **ปฏิสฺสวนํ ปฏิสฺสโว** การรับคำ.

สุ คติมฺหิ. **สุ** สุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **อาภวคฺคา สวนฺตีติ อาสวา** กิเลสทั้งหลายที่แผ่ไปถึงภวัคคภูมิ.

รุ สทฺเท. **รุ** รุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สทฺเท** ในการส่งเสียง ร้อง. **รวตีติ รโว** ผู้ร้อง.

(**ภู ภวเน**. **ภู** ภูธาตุ **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป **ภวเน** ในความมี ความเป็น). **ภวตีติ ภโว** ผู้เกิด สิ่งที่เกิดมีขึ้น. **ปภวติ เอตสฺมาติ ปภโว** แดนเกิด จุดเริ่มต้น.

ลู เฉทเน. **ลู** ลูธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เฉทเน** ในการเก็บเกี่ยว เด็ด ตัด. **ลวนํ**

ลโว การตัด. (**อปฺปจฺจโย**) อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อุวณฺณนฺตโต** หลังจากธาตุที่มีอุวัณณะอยู่ท้าย **เอวํ** เหมือนอย่างนี้.

(**นิ-ป-สํปุพฺโพ คห อุปาทาเน**). **นิคฺคณฺหาติ นิคฺคหณํ วา นิคฺคโห** ผู้ข่มหรือการข่ม, **ปคฺคโห** ผู้ยกย่อง. **สงฺคณฺหาติ เตน สงฺคหณํ วา สงฺคโห** เครื่องสงเคราะห์หรือการสงเคราะห์.

วร วรเณ. **วร** วรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วรเณ** ในการระวัง. **สํวรณํ สํวโร** การสังวร ความสำรวม การเฝ้ารักษา.

ทร อาทเร. **ทร** ทรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อาทเร** ในความเอื้อเฟื้อ. **อาทรณํ อาทโร** ความเอื้อเฟื้อ เอื้ออาทร.

(**อาปุพฺโพ คมุ คติมฺหิ**). **อาคจฺฉตีติ อาคมนนฺติ วา อาคโม** ผู้มาหรือการมา, **อาคมียนฺติ เอตฺถ เอเตน วา อตฺถาติ อาคโม ปริยตฺติ** คัมภีร์หรือเครื่องช่วยให้รู้เนื้อความชื่อว่าอาคม ได้แก่ปริยัติ.

(**สปฺป คติมฺหิ**). **สปฺปตีติ สปฺโป** ผู้เลื้อยไป งู.

(**ทิวุ กีฬายํ**). **ทิพฺพตีติ เทโว** ผู้รุ่งเรือง.

กมุ ปทวิกฺเขเป. **กมุ** กมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปทวิกฺเขเป** ในการก้าวเท้า เดิน ไป. **ปกฺกมนํ ปกฺกมตีติ วา ปกฺกโม** ความมุ่งมั่น ผู้มุ่งมั่น บากบั่น พยายาม. เอวํ **วิกฺกโม** ความกล้าหาญ ความก้าวหน้า ผู้กล้าหาญ ผู้ก้าวหน้า.

จร จรเณ. **จร** จรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จรเณ** ในการเที่ยวไป ประพฤติ. **วเน จรตีติ วนจโร** ผู้เที่ยวไปในป่า พรานป่า. **กาโม อวจรติ เอตฺถาติ กามาวจโร โลโก** โลกชั้นกามาวจร โลกที่ยังมีกาม โลกของคนมีกาม กามภูมิ. **กามาวจรา สญฺา** สัญญาอันเนื่องด้วยกาม. **กามาวจรํ จิตฺตํ** จิตยังมีกาม จิตของผู้มีกาม. **คาโว จรนฺติ เอตฺถาติ โคจโร** ที่เที่ยวไปของโค โคจร. **ฉฏฺีตปฺปุริโส** เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส.

(**ปา ปาเน**). **ปาเทน ปิวตีติ ปาทโป** ต้นไม้ที่ดื่มด้วยเท้า(ราก) ต้นไม้ใหญ่. เอวํ **กจฺฉโป** ผู้ดื่มทางรักแร้ เต่า. **ตติยาตปฺปุริโส** เป็นตติยาตัปปุริสสมาส.

รุห ชนเน. **รุห** รุหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ชนเน** ในการเกิดขึ้น งอกขึ้น. สิรสฺมึ รุหตีติ สิโรรุโห สิ่งที่งอกบนศีรษะ ผม.

(สิ สเย). **คุหายํ สยตีติ คุหาสยํ จิตฺตํ** จิตที่นอนในหทัยวัตถุ. เอวํ **กุจฺฉิสยา วาตา** ลมที่พัดอยู่ในท้อง.

ฐา คตินิวตฺติมฺหิ. **ฐา** ฐาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คตินิวตฺติมฺหิ** ในการหยุดไป ยืน ตั้ง ดำรง. **ปพฺพเต อฏฺาสิ ติฏฺติ ติฏฺสฺสตีติ วา ปพฺพตฏฺโ ปุริโส** บุรุษผู้ยืนอยู่ภูเขา. **ปพฺพตฏฺา นที** แม่น้ำที่อยู่บนภูเขา. **ปพฺพตฏฺํ โอสธํ** ยาสมุนไพรที่มีอยู่บนภูเขา. เอวํ **ถลฏฺํ** ตั้งอยู่บนบก, **ชลฏฺํ** จมอยู่ในน้ำ. **สตฺตมีตปฺปุริโส** เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส.

๕๖๙. คหสฺสุปธสฺเส วา. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

เอ การอาเทศเป็น เอ **อุปธสฺส** แห่งอุปธะ **คหสฺส** ของ คห ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ อุปธะ (สระที่อยู่หน้าของอักษรสุดท้าย) ของ คห ธาตุ เป็น เอ บ้าง

เอตฺตํ การอาเทศเป็น เอ **อุปธสฺส** แห่งอุปธะ **คห อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ คห **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อุปธาติ** คำว่า ็อุปธา้ **ปรสมญฺา** (**โหติ**) เป็นเรียกในคัมภีร์สันสกฤต **ปุพฺพกฺขรสฺส** แห่งอักษรตัวหน้า **อนฺตกฺขรโต** จากอักษรตัวสุดท้าย.

อาเทศ อุปธะ (สระที่อยู่หน้าของอักษรสุดท้าย) ของ คห ธาตุนี้ เป็น เอ บ้าง, ในคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต เรียกอักษรที่อยู่หน้าอักษรตัวสุดท้ายของธาตุว่า ็อุปธา้

(**คห อุปาทาเน**). **คยฺหตีติ เคหํ คหํ วา** สถานที่ที่ถูกถือครอง บ้าน เรือน ที่อยู่อาศัย.

(อุทาหรณานิ) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **ณฺวุปฺปจฺจเย** ใน ณฺวุ ปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมมี. **ณฺวุปฺปจฺจโย** ณฺวุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **รถํ กโรตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้กระทำซึ่งรถ้. **โส จ** อนึ่ง ณฺวุ ปัจจัยนั้น **ภวติ** ย่อมลง **กตฺตริเยว** ในกัตตุการกะเท่านั้น **กตฺตริ กิตฺติ** ด้วยสูตรว่า ็กตฺตริ กิตฺ้ **กิตฺสญฺตฺตา** เพราะมีชื่อว่ากิต **อณฺเ กิตฺติ** ด้วยสูตรว่า ็อณฺเ กิตฺ้. **ตโต** ต่อจากนั้น **การิต-พฺยปเทสณโลปวุทฺธิโย** การตั้งชื่อว่าการิตะ การลบ ณฺ อักษร และการทำวุทธิทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

อุทาหรณ์ใน ณฺวุ ปัจจัย, ลง ณฺวุ ปัจจัย ในอรรถว่า ็รถํ กโรติ ผู้กระทำซึ่งรถ้, อนึ่ง ณฺวุ ปัจจัยนั้น จะลงในกัตตุการกะเท่านั้น ด้วยสูตรว่า ็กตฺตริ กิตฺ้ เพราะ ณฺวุ ปัจจัยมีชื่อว่ากิต ด้วยสูตรว่า ็อณฺเ กิตฺ้, จากนั้น จึงตั้งชื่อว่าการิตะ ลบ ณฺ อักษร และวุทธิ

๕๗๐. อนกา ยุณฺวูนํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อนกา การอาเทศเป็น อน และ อก ทั้งหลาย **ยุณฺวูนํ** แห่ง ยุ และ ณฺวุ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ยุ เป็น อน และ ณฺวุ เป็น อก

อนอก อิติ เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ อน และ อก **ยุณฺวุ อิติ เอเตสํ ปจฺจยานํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ยุ และ ณฺวุ **โหนฺติ** ย่อมมี. **อิติ** เพราะฉะนั้น **อกาเทโส** การอาเทศเป็น อก (**โหติ**) ย่อมมี. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **กุมฺภการสทฺทสมํ** เหมือนกับ กุมฺภการ ศัพท์.

อาเทศ ยุ เป็น อน และอาเทศ ณฺวุ เป็น อก ดังนั้น จึงอาเทศ ณฺวุ เป็น อก, วิธีที่เหลือ เหมือน กุมฺภการ ศัพท์

(**กร กรเณ**). **รถการโก** ช่างรถ.

ตถา (**ทา ทาเน**). **อนฺนํ ททาตีติ อนฺนทายโก** ผู้ให้ข้าว.

อายาเทโส การอาเทศเป็น อาย (**โหติ**) ย่อมมี **อาการนฺตานมาโยติ** ด้วยสูตรว่า ๊อากา-รนฺตานมาโย้. **อาปจฺจโย** อาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิตฺถิยมโต อาปจฺจโยติ** ด้วยสูตรว่า ๊อิตฺถิย-มโต อาปจฺจโย้. **อิกาโร** การอาเทศเป็น อิ อักษร **อการสฺส** แห่ง อ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธีติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊เตสุ วุทฺธิ้.

อาเทศ อา เป็น อาย ด้วยสูตรว่า ๊อาการนฺตานมาโย้, ลง อา ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ๊อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย้, อาเทศ อ เป็น อิ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊เตสุ วุทฺธิ้

อนฺนทายิกา กญฺา หญิงสาวผู้ให้ข้าว, **อนฺนทายกํ กุลํ** ตระกูลผู้ให้ข้าว.

(**นี นเย**). **โลกํ เนตีติ โลกนายโก** ผู้แนะนำสัตว์โลก พระพุทธเจ้า. **วิเนติ สตฺเตติ วินายโก** ผู้แนะนำเวไนยสัตว์. **อายาเทโส** การอาเทศเป็น อาย (**โหติ**) ย่อมมี **เต อาวายา การิเตติ** ด้วยสูตรว่า ๊เต อาวายา การิเต้.

อกมฺมูปปเท ในอุทาหรณ์ของธาตุที่ไม่มีกรรมใกล้ธาตุ.

(**กร กรเณ**). **กโรตีติ การโก การิกา การกํ** ผู้ทำ ช่าง.

(**ทา ทาเน**). **ททาตีติ ทายโก ทายิกา ทายกํ** ผู้ให้ ทายก ทายิกา.

(**นี นเย**). **เนตีติ นายโก นายิกา นายกํ** ผู้นำ ผู้นำไป.

(**สุ สวเน**). **ภควโต โอวาทานุสาสนึ อสุณิ สุณาติ สุณิสฺสตีติ วา สาวโก สาวิกา** ผู้เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค พระสาวก สาวิกา. **อาวาเทโส** อาเทศ โอ เป็น อาว.

(**ลู ลวเน**). **ลุนาตีติ ลาวโก** ผู้เก็บเกี่ยว.

ปุ ปวเน. ปุ ปุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปวเน** ในการชำระ ล้าง. **ปุนาตีติ ปาวโก** ผู้ชำระ ไฟ.

(**ภู ภวเน**). **ภวตีติ ภาวโก** ผู้มี ผู้เป็น ผู้เจริญ.

(**อาส อุปเวสเน**). **อุปาสตีติ อุปาสโก อุปาสิกา** ผู้นั่งใกล้.

(**คห อุปาทาเน**). **คณฺหาตีติ คาหโก** ผู้ถือเอา.

(**ปจ ปาเก**). **ปจตีติ ปาจโก** ผู้หุงต้ม พ่อครัว.

(**ยช ปูชายํ**). **อยชิ ยชติ ยชิสฺสตีติ วา ยาชโก** ผู้บูชา ผู้บวงสรวง.

หิ สำหรับ **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **กคตฺเต** เมื่อการอาเทศเป็น ก และ ค **จชานํ** แห่ง จ และ ช ทั้งหลาย **กคา จชานนฺติ** ด้วยสูตรว่า ๊กคา จชานํ้ **สมฺปตฺเต** ใกล้จะถึง,

ในอุทาหรณ์ว่า ปาจโก และ ยาชโก นี้ เมื่อใกล้จะถึงการอาเทศ จ เป็น ก และ ช เป็น ค ด้วยสูตรว่า ๊กคา จชานํ้

๕๗๑. น กคตฺตํ จชา ณฺวุมฺหิ. (๔ บท, นิเสธวิธิสูตร)

ณฺวุมฺหิ เพราะ ณฺวุ ปัจจัย **จชา** จ และ ช ทั้งหลาย **น (อาปชฺชนฺเต)** ย่อมไม่ถึง **กคตฺตํ** ซึ่งความเป็น ก และ ค.

เพราะ ณฺวุ ปัจจัย ห้ามอาเทศ จ เป็น ก และ ช เป็น ค

ณฺวุปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ณฺวุ ปัจจัยข้างหลัง **จการชการา** จ อักษร และ ช อักษรทั้งหลาย ธาตฺวนฺตภูตา อันเป็นพยัญชนะที่สุดของธาตุ **น อาปชฺชนฺเต** ย่อมไม่ถึง **กการคการตฺตํ** ซึ่งความเป็น ก อักษร และ ค อักษร. **อิติ** เพราะฉะนั้น **กคตฺตํ** การอาเทศเป็น ก และ ค **น ภวติ** ย่อมไม่มี **ปฏิสิทฺธตฺตา** เพราะถูกปฏิเสธแล้ว.

เพราะ ณฺวุ ปัจจัยข้างหลัง ห้ามอาเทศ จ เป็น ก และ ช เป็น ค, ฉะนั้น เพราะถูกปฏิเสธแล้ว จึงไม่มีการอาเทศเป็น ก และ ค

ชน ชนเน. **ชน** ชนธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ชนเน** ในการเกิด. **ชเนตีติ ชนโก, ชนิกา** ผู้ให้เกิด บิดา มารดา. **วุทฺธิ** การวุทธิ อ เป็น อา **น โหติ** ย่อมไม่มี **วาคฺคหเณน** ด้วย วา ศัพท์ **ฌฏาทีนํ วาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า ฺฌฏาทีนํ วา้. **เอวํ** เหมือนอย่างนั้น

(**ขนุ อวทารเณ**). **ขนตีติ ขนโก** ผู้ขุด.

(**สมุ อุปสเม**). **สเมตีติ สมโก** ผู้สงบ ผู้ให้สงบ.

(**คมุ คติมฺหิ**). **คเมตีติ คมโก** ผู้ให้รู้ ผู้สอน.

(**ทมุ ทมเน**). **ทเมตีติ ทมโก** ผู้ฝึก ผู้ข่ม.

(**หน หึสายํ**). **อหนิ หนฺติ หนิสฺสตีติ วา วธโก** ผู้ฆ่า ผู้เบียดเบียน. **วธาเทโส** การอาเทศเป็น วธ **หนสฺส** แห่ง หน ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วโธ วา สพฺพตฺถาติ** ด้วยสูตรว่า ฺวโธ วา สพฺพตฺถ้. **หนฺตีติ ฆาตโก** ผู้ฆ่า ผู้เบียดเบียน. **ณฺวุมฺหิ** เพราะ ณฺวุ ปัจจัย **ฆาตาเทโส** การอาเทศเป็น ฆาต (**โหติ**) ย่อมมี **หนสฺส ฆาโตติ** ด้วยสูตรว่า ฺหนสฺส ฆาโต้. **คาโว หนตีติ โคฆาตโก** ผู้ฆ่าโค.

(**รุธ อวธารเณ**). **รุนฺธตีติ รุนฺธโก** ผู้ปิดกั้น. **นิคฺคหีตาคโม** ลงนิคหิตอาคม. **วุทฺธิ** การวุทธิ อุ เป็น โอ **น โหติ** ย่อมไม่มี **สํโยคนฺตตฺตา** เพราะมีพยัญชนะสังโยคอยู่ท้าย. เอวํ

(**ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ**). **ภุญฺชตีติ ภุญฺชโก** ผู้กิน.

(กี **ทพฺพวินิมเย**). **กิณาตีติ กายโก** ผู้ซื้อ.

(ปาล **รกฺขเณ**). **ปาเลตีติ ปาลโก** ผู้รักษา ผู้ดูแล.

(**ปูช ปูชายํ**). **ปูเชตีติ ปูชโก** ผู้บูชา.

๕๗๒. นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จ. (๕ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อนานนากานนกา การอาเทศเป็น อน อานน อก และ อานนก ทั้งหลาย **ยุณฺวูนํ** แห่ง

ยุ และ ณฺวุ ปัจจัยทั้งหลาย (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **นุทาทีหิ** (**ธาตูหิ**) จากธาตุทั้งหลายมี นุท เป็นต้น **สการิเตหิ จ** (**ธาตูหิ**) และหลังจากธาตุทั้งหลายที่เป็นไปพร้อมด้วยการิตปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

หลังจาก นุท ธาตุเป็นต้น และหลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัย อาเทศ ยุ เป็น อน อานน และอาเทศ ณฺวุ เป็น อก อานนก

เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้ **อน อานน อก อานนก อิติ** คือ อน อานน อก และ อานนก **ยุณฺวุปจฺจยานํ** แห่ง ยุ และ ณฺวุ ปัจจัยทั้งหลาย **ปเรสํ** อันอยู่ข้างหลัง **นุทาทีหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายมี นุท เป็นต้น **สการิเตหิ จ ธาตูหิ** และหลังจากธาตุทั้งหลายที่เป็นไปพร้อมด้วยการิตปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ.

หลังจาก นุท ธาตุเป็นต้น และหลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัย อาเทศ ยุ เป็น อน อานน และอาเทศ ณฺวุ เป็น อก อานนก ตามลำดับ

หิ ก็ **เอตฺถ** ในสูตรนี้

กิจฺจกิตฺสมฺภโว การลงกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัย **ธาตุปฺปจฺจเยหิปิ** แม้หลังจากธาตุปัจจัยทั้งหลาย **เวทิโย** อันนักศึกษาพึงทราบ **วิธานโต** เพราะเป็นวิธี **การิยสฺส** แห่งการทำรูปสำเร็จ **ยุณฺวูนํ** ของ ยุ และ ณฺวุ ปัจจัยทั้งหลาย (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **สการิเตหิ** (**ธาตูหิ**) จากธาตุทั้งหลายที่เป็นไปพร้อมด้วยการิตปัจจัย.

พึงทราบว่า มีการลงกิจจปัจจัยและกิตกปัจจัยแม้หลังจากธาตุปัจจัย เพราะเป็นวิธีอาเทศ ยุ และ ณฺวุ ปัจจัยที่อยู่ข้างหลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัย

นุท เขเป. **นุท** นุทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เขเป** ในการซัดไป ขว้าง ทิ้ง. **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคข้างหน้า.

ณฺวุปฺปจฺจโย ณฺวุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปนุทิ ปนุทติ ปนุทิสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ้ผู้บรรเทา้. **อกาเทโส** การอาเทศเป็น อก **ตสฺส** แห่ง ณฺวุ ปัจจัยนั้น (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้. **ทีโฆ** การทีฆะ อุ เป็น อู **นุทิสฺส** แห่ง นุท ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ้กฺวจิ ธาตุ้.

ลง ณฺวุ ปัจจัย ในอรรถว่า ้ปนุทิ ปนุทติ ปนุทิสฺสติ ผู้บรรเทา้, อาเทศ ณฺวุ เป็น อก ด้วยสูตรนี้, ทีฆะ อุ ของ นุท เป็น อู ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ้กฺวจิ ธาตุ้

ปนูทโก ผู้บรรเทา.

สูท ปคฺฆรเณ. **สูท** สูทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปคฺฆรเณ** ในการไหลออก. **สูทตีติ สูทโก** ผู้ไหลออก.

ญา อวโพธเน. **ญา** ญาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวโพธเน** ในการรู้ ตรัสรู้.

ณฺวุปฺปจฺจโย ณฺวุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อญฺญาสิ ชานาติ ชานิสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ้ผู้รู้. **อานนกาเทโส** การอาเทศเป็น อานนก **ตสฺส** แห่ง ณฺวุ ปัจจัยนั้น (**โหติ**) ย่อมมี **อเนน**

ด้วยสูตรนี้. **ชาเทโส** การอาเทศเป็น ชา (**โหติ**) ย่อมมี **ญาสฺส ชาชํนาติ** ด้วยสูตรว่า ญาสฺส ชาชํนา. **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น.

ลง ณฺวุ ปัจจัยในอรรถว่า ผู้รู้, อาเทศ ณฺวุ เป็น อานนก ด้วยสูตรนี้. อาเทศ ญา เป็น ชา ด้วยสูตรว่า ญาสฺส ชาชํนา, ลบสระเป็นต้น

ชานนโก ผู้รู้.

ปน ส่วน (**ณฺวุปฺปจฺจโย**) ณฺวุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สการิเตหิ** หลังจากธาตุที่เป็นไปพร้อมด้วยการิตปัจจัย.

อาณ เปสเน. **อาณ** อาณธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เปสเน** ในการสั่ง บังคับ ใช้.

ณฺวุปฺปจฺจโย ณฺวุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อาณาเปสิ อาณาเปติ อาณาเปสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ผู้สั่ง **สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ** ด้วยสูตรว่า สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วา. **อกาเทโส** การอาเทศเป็น อก **ตสฺส** แห่ง ณฺวุ ปัจจัยนั้น (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้. **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น.

อาณาปโก ผู้สั่ง ผู้บังคับ ผู้ใช้.

(**ญา อวโพธเน**). **สญฺญาเปตีติ สญฺญาปโก สญฺชานนโก** ผู้ให้รู้.

เอตฺถ ในอุทาหรณ์นี้ **อานนกาเทโส** การอาเทศเป็น อานนก (**โหติ**) ย่อมมี. **การิตโลโป** การลบซึ่งการิตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า กฺวจิ ธาตุ. ตถา

(**ทา ทาเน**). **ทาเปตีติ ทาปโก** ผู้ให้ให้. **อกาเทโส** การอาเทศ ณฺวุ เป็น อก (**โหติ**) ย่อมมี **อนกา ยุณฺวูนนฺติ** ด้วยสูตรว่า อนกา ยุณฺวูนํ.

(**า คตินิวตฺติมฺหิ**). **ปติฏฺาเปตีติ ปติฏฺาปโก** ผู้ให้ประดิษฐานไว้. **นิพฺพานํ สมฺปาเปตีติ นิพฺพานสมฺปาปโก** ผู้ให้บรรลุซึ่งพระนิพพาน.

(**กร กรเณ**). **การาเปตีติ การาปโก การาปิกา** ผู้ให้ทำ ผู้ให้สร้าง **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **ตุปฺปจฺจเย** ใน ตุ ปัจจัย.

(**กร กรเณ**). **ตุปฺปจฺจโย** ตุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อกาสิ กโรติ กริสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ผู้ทำ **สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ** ด้วยสูตรว่า สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วา. **จ** อนึ่ง **โส** ตุปัจจัยนั้น **ภวติ** ย่อมลง **กตฺตริเยว** ในกัตตุสาธนะเท่านั้น **สพฺพตฺถ** ในทุกที่ **ณฺวุปฺปจฺจโย วิย** เหมือน ณฺวุ ปัจจัย **กิตฺสญฺญตฺตา** เพราะมีชื่อว่ากิต

ลง ตุ ปัจจัย ในอรรถว่า อกาสิ กโรติ กริสฺสติ ผู้ทำ ด้วยสูตรว่า สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วา. อนึ่ง ตุ ปัจจัยนั้น จะลงเฉพาะในกัตตุสาธนะทุกที่ เหมือนกับ ณฺวุ ปัจจัย เพราะชื่อว่ากิต

อนุตสฺสาติ บทว่า อนุตสฺส **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๗๓. กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมึ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ตุสฺมึ เพราะ ตุ ปัจจัย **ตตฺตํ** การอาเทศเป็น ต **อนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้าย **กรสฺส** ของ กร ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ตุ ปัจจัย อาเทศพยัญชนะตัวสุดท้าย ของ กร ธาตุ เป็น ต

ตุปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ตุ ปัจจัยข้างหลัง **ตการตฺตํ** การอาเทศเป็น ตฺ อักษร **รการสฺส** แห่ง รฺ อักษร **อนฺตสฺส** อันเป็นพยัญชนะตัวสุดท้าย **กร อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ กรฺ **โหติ** ย่อมมี. **ตตฺตํ** การอาเทศเป็น ต **ภราทีนํ จ** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุทั้งหลายมี ภร เป็นต้นด้วย (**โหติ**) ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์. **ตโต** ต่อจากนั้น **นามมิว** (**ภาเว**) เมื่อความเป็นดังนาม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา **สิโลโป** และการลบ สิ วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **สตฺถุปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊สตฺถุปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จ้.

เพราะ ตุ ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ ร พยัญชนะตัวสุดท้าย ของ กร ธาตุ เป็น ต, ด้วย จ ศัพท์ รวมเอาการอาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ภร ธาตุเป็นต้น เป็น ต, ต่อจากนั้น เมื่อทำให้เป็นเหมือนนามแล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, มีการอาเทศ อุ เป็น อา และลบ สิ วิภัตติ ด้วยสูตรว่า ๊สตฺถุปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จ้

ตสฺส กตฺตา ตกฺกตฺตา ผู้กระทำซึ่งกรรมนั้น. **ฉฏฺฐีสมาโส** เป็นฉัฏฐีตัปปุริสสมาส. ตถา

(**ภร ภรเณ**). **ภรตีติ ภตฺตา** ผู้เลี้ยงดู.

หร หรเณ. **หร** หรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **หรเณ** ในการนำไป. **หรตีติ หตฺตา** ผู้นำไป.

(**ภิทิ วิทารเณ**). **ภินฺทตีติ เภตฺตา เภทิตา วา** ผู้ผ่า ผู้ตัด ผู้ทำลาย.

(**ฉิทิ ทฺวิธากรเณ**). **ฉินฺทตีติ เฉตฺตา** ผู้ฉีก ผู้ขาด ผู้แยก.

(**ทา ทาเน**). **ททาตีติ ทาตา** ผู้ให้. **โภชนสฺส ทาตา โภชนทาตา** ผู้ให้อาหาร.

(**ธา ธารเณ**). **สนฺทหตีติ สนฺธาตา** ผู้ผูก ผู้เชื่อมโยง ผู้สืบต่อ ผู้สมัครสมาน.

(**วจ วิยตฺติยํ วาจายํ**). **อวจิ วจติ วกฺขตีติ วา วตฺตา** ผู้บอก ผู้กล่าว.

ธาตฺวนฺตโลโป การลบพยัญชนะที่สุดธาตุ **ทฺวิตฺตํ จ** และการซ้อน ตฺ (**โหติ**) ย่อมมี **ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ้

ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ และซ้อน ตฺ ด้วยสูตรว่า ๊ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ้

(**ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ**). **ภุญฺชตีติ โภตฺตา** ผู้กิน ผู้บริโภค.

(**พุธ อวโพธเน**). **อพุชฺฌิ พุชฺฌติ พุชฺฌิสฺสตีติ วา พุชฺฌิตา** ผู้รู้ ผู้ตรัสรู้. **ยการิการาคมา** ยฺ และ อิ อาคมทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง.

(**ญา อวคมเน**). **ชานาตีติ ญาตา** ผู้รู้.

(**ชิ ชเย**). **ชินาตีติ เชตา** ผู้ชนะ.

(**สุ สวเน**). **สุณาตีติ โสตา** ผู้ฟัง.

(**คห อุปาทาเน**). **คณฺหาตีติ คเหตา** ผู้ถือเอา.

(**ภู สตฺตายํ**). **ภวตีติ ภวิตา** ผู้มี ผู้เป็น.

(**สร จินฺตายํ**). **สรตีติ สริตา** ผู้ระลึกถึง.

(**คมุ คติมฺหิ**). **คจฺฉตีติ คนฺตา** ผู้ไป.

นตฺตํ การอาเทศเป็น น **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะที่สุดของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **คมขนหนาทีนํ ตุํตพฺพาทีสุ นอิติ** ด้วยสูตรว่า ็คมขนหนาทีนํ ตุํตพฺพาทีสุ น้. เอวํ

อาเทศพยัญชนะที่สุดของธาตุ เป็น น ด้วยสูตรว่า ็คมขนหนาทีนํ ตุํตพฺพาทีสุ น้

(**ขนุ อวทารเณ**). **ขนตีติ ขนฺตา** ผู้ขุด.

(**หน หึสายํ**). **หนตีติ หนฺตา** ผู้เบียดเบียน.

(**มน ๊าเณ**). **มญฺ๊ตีติ มนฺตา** ผู้รู้.

(**ปาล รกฺขเณ**). **ปาเลตีติ ปาเลตา ปาลยิตา** ผู้ให้ดูแล ผู้ให้รักษา.

การิเต ในรูปที่มีการิตปัจจัย **ภาเวตีติ ภาเวตา ภาวยิตา** ผู้ให้มี ผู้ให้เป็น ผู้เจริญ. เอวํ **สาเรตา สารยิตา** ผู้ให้ระลึกถึง, **ทาเปตา ทาปยิตา** ผู้ให้ให้ ผู้ให้ถวาย, **หาเปตา หาปยิตา** ผู้ให้สละ, **นิโรเธตา นิโรธยิตา** ผู้ให้ดับ, **โพเธตา โพธยิตา** ผู้ให้รู้, **๊าเปตา๊าปยิตา** ผู้ให้รู้, **สาเวตา สาวยิตา** ผู้ให้ฟัง, **คาเหตา คาหยิตา** ผู้ให้ถือเอา, **กาเรตา การยิตา การาเปตา การาปยิตา** ผู้ให้ทำ อิจฺจาทิ.

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **อาวีปจฺจเย** ในรูปที่ลง อาวี ปัจจัย.

ทิส เปกฺขเน. ทิส ทิสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เปกฺขเน** ในการดู มอง เห็น. **อาวีปจฺจโย** อาวีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภยํ อปสฺสิ ปสฺสติ ปสฺสิสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้เห็นภัย้.

ทสฺสาเทโส การอาเทศเป็น ทสฺส **ทิสสฺส** แห่ง ทิส ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้.

อาเทศ ทิสฺ เป็น ทสฺสฺ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้

ภยทสฺสาวี ผู้เห็นภัย, **ภยทสฺสาวิโน** ผู้เห็นภัยทั้งหลาย **อิจฺจาทิ** (**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ดังนี้เป็นต้น **เนยฺยํ** อันนักศึกษาพึงนำไป **ทณฺฑี อิว** เหมือน ทณฺฑี ศัพท์. **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์ **ภยทสฺสาวินี** หญิงผู้เห็นภัย. **นปุํสเก** ในนปุงสกลิงค์ **ภยทสฺสาวิ จิตฺตํ** จิตที่เห็นภัย.

สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ. **สาส** สาสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อนุสิฏฺฐิมฺหิ** ในการพร่ำสอน. **สเทวกํ โลกํ ทิฏฺฐธมฺมิกาทิวเสน สาสตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ผู้พร่ำสอนซึ่งมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลก ด้วยอำนาจประโยชน์ในปัจจุบันเป็นต้น.

๕๗๔. สาสาทีหิ รตฺถุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

รตฺถุ รตฺถุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สาสาทีหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมี สาส เป็นต้น.

หลังจาก สาส ธาตุเป็นต้น ลง รตฺถุ ปัจจัย

รตฺถุปฺปจฺจโย รตฺถุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **สาส อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมีธาตุว่า สาส อย่างนี้เป็นต้น. **ราทิโลโป** การลบ ร เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **รมฺหิ รนฺโต ราทิ โนติ** ด้วยสูตรว่า รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน. **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น. **นามพฺยปเทโส** ตั้งชื่อว่านาม. **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** ลง สิ วิภัตติเป็นต้น. **อาตฺตํ** อาเทศ อุ เป็น อา, **สิโลโป** และลบ สิ.

หลังจากธาตุนี้คือ สาส เป็นต้น ลง รตฺถุ ปัจจัย, ลบ รฺ อนุพันธ์ และพยัญชนะที่สุดธาตุ ด้วยสูตรว่า รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน, ลบสระเป็นต้น, ตั้งชื่อว่านาม, ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, อาเทศ อุ เป็น อา และลบ สิ วิภัตติ

สตฺถา พระศาสดา, **สตฺถาโร** พระศาสดาทั้งหลาย.

ปา รกฺขเณ. **ปา** ปาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **รกฺขเณ** ในการดูแล รักษา. **ปุตฺตํ ปาตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ผู้ดูแลซึ่งบุตร.

๕๗๕. ปาทิโต ริตุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ริตุ ริตุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปาทิโต** หลังจาก ปา ธาตุเป็นต้น.

หลังจาก ปา ธาตุเป็นต้น ลง ริตุ ปัจจัย

ริตุปฺปจฺจโย ริตุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปา อิติ เอวํ อาทิโต ธาตุคฺคณโต** หลังจากหมู่ธาตุมีธาตุว่า ปา อย่างนี้เป็นต้น. **ราทิโลปาทิ** วิธีมีการลบ รฺ อนุพันธ์เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากหมู่ธาตุมี ปา อย่างนี้เป็นต้น ลง ริตุ ปัจจัย, ลบ รฺ อนุพันธ์เป็นต้น

ปิตา ผู้ดูแลบุตร ผู้รักษาบุตร บิดา.

ธร ธารเณ. **ธร** ธรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ธารเณ** ในการทรงไว้ ประคับประคองไว้. **มาตาปิตูหิ ธรียตีติ ธีตา** ผู้อันมารดาบิดาทั้งหลายประคับประคองไว้. **ทีโฆ** การทีฆะ **อิการสฺส** แห่ง อิ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า กฺวจิ ธาตุ.

มาน ปูชายํ. **มาน** มานธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปูชายํ** ในการบูชา ยกย่อง นับถือ เทิดทูน. ธมฺเมน ปุตฺตํ มาเนตีติ อตฺเถ ในอรรถว่า ผู้บูชาบุตรโดยธรรม.

๕๗๖. มานาทีหิ ราตุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ราตุ ราตุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **มานาทีหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี มาน เป็นต้น.

หลังจาก มาน ธาตุเป็นต้น ลง ราตุ ปัจจัย

ราตุปฺปจฺจโย ราตุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **มาน ภาส อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมีธาตุว่า มาน และ ภาส อย่างนี้เป็นต้น. **ราทิโลโป** ลบ รฺ อนุพันธ์เป็นต้น.

หลังจากธาตุมี มาน และ ภาส อย่างนี้เป็นต้น ลง ราตุ ปัจจัย, ลบ รฺ อนุพันธ์เป็นต้น

มาตา ผู้บูชาบุตร มารดา.

ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ. **ภาส** ภาสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวคำชัดเจน. **ปุพฺเพ** (**ปจฺฉา**) **ภาสตีติ ภาตา** ผู้พูดก่อน พี่ชาย (น้องชาย) อิจฺจาทิ ดังนี้เป็นต้น.

วิส ปเวสเน. **วิส** วิสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปเวสเน** ในการเข้าไป. ปปุพฺโพ มี ป อุปสัคอยู่หน้า. **ปาวิสิ ปวิสติ ปวิสิสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้เข้าไป้.

๕๗๗. วิสรุชปทาทิโต ณ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณ ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **วิสรุชปทาทิโต** หลังจากธาตุทั้งหลายมี วิส รุช และ ปท เป็นต้น.

หลังจาก วิส รุช และ ปท ธาตุเป็นต้น ลง ณ ปัจจัย

ณปฺปจฺจโย ณปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **วิสรุชปท อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายมีธาตุว่า วิส รุช และ ปท อย่างนี้เป็นต้น. **อิติ** เพราะฉะนั้น **ณปฺปจฺจโย** ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง. **โส จ** และ ณ ปัจจัยนั้น **ภวติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **กิตฺสญฺญตฺตา** เพราะมีชื่อว่ากิต. **การิตพฺยปเทสณโลปวุทฺธิโย** การตั้งชื่อว่าการิตะ การลบ ณ อักษร และการวุทธิ อิ เป็น เอ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุว่า วิส รุช และ ปท อย่างนี้เป็นต้น ลง ณ ปัจจัย, ฉะนั้น จึงลง ณ ปัจจัย และ ณ ปัจจัยนั้นก็ลงในกัตตุสาธนะ เพราะมีชื่อว่ากิต, มีการตั้งชื่อว่าการิตะ การลบ ณ อักษร และวุทธิ อิ เป็น เอ

ปเวโส ผู้เข้าไป.

ตถา **รุช โรเค.** **รุช** รุชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **โรเค** ในการเจ็บไข้ เสียดแทง. **อรุชิ รุชติ รุชิสฺสตีติ วา โรโค** ผู้เจ็บไข้ โรคที่เสียดแทง. **คกาโร** การอาเทศเป็น ค อักษร **ชการสฺส** แห่ง ช อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กคา จชานนฺติ** ด้วยสูตรว่า ็กคา จชานํ้.

(**อุปุพฺพ ปท คติมฺหิ**). **อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปาโท** ผู้เกิดขึ้น ผู้อุบัติ สิ่งที่เกิดขึ้น.

ผุส ผุสเน. **ผุส** ผุสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ผุสเน** ในการสัมผัส ถูกต้อง กระทบ. **อผุสิ ผุสติ ผุสิสฺสติ ผุสนฺติ วา เตน สมฺปยุตฺตาติ ผสฺโส** ผู้สัมผัส หรือธรรมเครื่องกระทบกั

บสัมปยุตตธรรมทั้งหลาย.

ผสฺโส การอาเทศเป็น ผสฺส **ผุสสฺส** แห่ง ผุส ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ๋. **วุทฺธิ** การวุทธิ อ เป็น อา **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **สํโยคนฺตตฺตา** เพราะมีพยัญชนะสังโยคอยู่ท้าย.

อาเทศ ผุส เป็น ผสฺส ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ๋, ไม่วุทธิ อ เป็น อาเพราะมีพยัญชนะสังโยคอยู่ท้าย

(**ภู สตฺตายํ**). ***ภวตีติ ภาโว*** ผู้เป็น สิ่งที่มีที่เป็น.

อุจ สมวาเย. **อุจ** อุจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สมวาเย** ในการรวบรวม. **อุจตีติ โอโก** เรือนหรืออาคารที่รวบรวมอุปกรณ์ต่างๆไว้ด้วยกัน.

กกาโร การอาเทศเป็น ก อักษร **จการสฺส** แห่ง จ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี (**กคา จชานนฺติ**) ด้วยสูตรว่า ๊กคา จชานํ๋.

อาเทศ จ เป็น ก ด้วยสูตรว่า ๊กคา จชานํ๋

อย คติมฺหิ. **อย** อยธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป. **อยิ อยติ อยิสฺสติ อยติ วา อิโตติ อาโย** ผู้ไป หรือผู้ไปเพราะกุศลกรรมนี้ กุศลกรรม กรรมดี.

พุธ อวคมเน. **พุธ** พุธธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวคมเน** ในการรู้ ตรัสรู้. **สมฺมา พุชฺฌตีติ สมฺโพโธ** ผู้ตรัสรู้ด้วยดี ผู้รู้ดี.

(**อาปุพฺพ หร หรเณ**). **อาหรตีติ อาหาโร** ผู้นำมา คำข้าวที่นำโอชะมา.

(**อุปปุพฺพ หน หึสายํ**). **อุปหนตีติ อุปฆาโต** ผู้เข้าไปเบียดเบียน ผู้คุกคาม. **ฆาตาเทโส** การอาเทศเป็น ฆาต (**โหติ**) ย่อมมี **หนสฺส ฆาโตติ** ด้วยสูตรว่า ๊หนสฺส ฆาโต๋.

รนฺช ราเค. **รนฺช** รนฺชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ราเค** ในความใคร่ ความกำหนัด ความอยาก. **ณปฺปจฺจโย** ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **รนฺชตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ผู้ใคร่๋.

๕๗๘. นิคฺคหีต สํโยคาทิ โน. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โน นอักษร **สํโยคาทิ** ที่เป็นอักษรตัวหน้าในพยัญชนะสังโยค (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **นิคฺคหีตํ** ซึ่งความเป็นนิคหิต.

อาเทศ นฺ ที่เป็นอักษรตัวหน้าในพยัญชนะสังโยค เป็นนิคหิต

นกาโร นอักษร **อาทิภูโต** ที่เป็นอักษรตัวหน้า **สํโยคสฺมึ** ในพยัญชนะสังโยค **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **นิคฺคหีตํ** ซึ่งความเป็นนิคหิต. **วคฺคนฺตตฺตํ** การอาเทศเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค **นิคฺคหีตสฺส** แห่งนิคหิต (**โหติ**) ย่อมมี. **คตฺตํ** การอาเทศเป็น ค **ชการสฺส** แห่ง ช อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ นฺ ที่เป็นอักษรตัวหน้าของพยัญชนะสังโยค เป็นนิคหิต, อาเทศนิคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรค, อาเทศ ช เป็น ค

รงฺโค ราคะที่กำหนดขึ้น.

๕๗๙. ณมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาวกรเณสุ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ณมฺหิ เพราะปัจจัยที่มี ณ **ภาวกรเณสุ** ในอรรถภาวะและกรณะทั้งหลาย **โช** การอาเทศเป็น ช **รนฺชสฺส** แห่ง นฺช ของ รนฺช ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะปัจจัยที่มี ณฺ ในภาวะและกรณะ อาเทศ นฺชฺ ของ รนฺชฺ ธาตุ เป็น ชฺ

ณการวติปฺปจฺจเย ปเร เพราะปัจจัยที่มี ณ อักษรข้างหลัง **วิหิเต** อันเป็นไป **ภาวกรณ อิติ เอเตสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้คือภาวะและกรณะ **ชการาเทโส** การอาเทศเป็น ช อักษร **นฺชสฺส** แห่ง นฺช **อนฺตภูตสฺส** อันอยู่สุดท้าย **รนฺช อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ รนฺช **โหติ** ย่อมมี.

เพราะปัจจัยที่มี ณฺ อักษร อันเป็นไปในอรรถเหล่านี้คือภาวะและกรณะ มีการอาเทศ นฺชฺ อันอยู่สุดท้ายของธาตุนี้คือ รนฺชฺ เป็น ชฺ อักษร

หิ สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ (**เวทิตพฺพํ**) พึงทราบ **อิติ** ว่า

สมฺภโว การลง **ณสฺส** แห่งปัจจัยที่มี ณ **อกตฺตริปิ การเก** ในการกะแม้ไม่ใช่กัตตุ **วิญฺเญฺโย** อันนักศึกษาพึงทราบ **วิธานโต** เพราะเป็นวิธี **ชาเทสสฺส** แห่งการอาเทศเป็น ช **รนฺชสฺส** แห่ง นฺช ของ รนฺช **ณมฺหิ** เพราะปัจจัยที่มี ณ **กรเณ** ในอรรถกรณะ.

พึงทราบว่า ในสูตรนี้เป็นวิธีอาเทศ นฺชฺ เป็น ชฺ เพราะปัจจัยที่มี ณ ในกรณการกะ จึงสามารถลงปัจจัยที่มี ณ ได้ แม้ในการกะที่ไม่ใช่กัตตุ

รนฺชนฺติ อเนนาติ ราโค, รญฺชียติ อเนนาติ วา ราโค เครื่องกำหนด ชื่อว่าราคะ (กรณะ).

สยํ รญฺชตีติปิ ราโค แม้ผู้กำหนดเอง ก็ชื่อว่าราคะ (กัตตุ).

ชกาโร การอาเทศเป็น ชฺ (**โหติ**) ย่อมมี **ณมฺหิ รนฺชสฺส โชติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ฺณมฺหิ รนฺชสฺส โช้.

อาเทศ นฺชฺ เป็น ชฺ ด้วยทฺวิธาโยควิภาคะว่า ฺณมฺหิ รนฺชสฺส โช้

(**ปท คติมฺหิ**). **ปชฺชเต อเนนาติ ปาโท** เครื่องดำเนินไป บาท เท้า.

(**ปปุพฺพ ตุท พฺยถเน**). **ปตุชฺชเต อเนนาติ ปโตโท** เครื่องทิ่มแทง ปฏัก หอก แหลน.

(**ชร วโยหานิมฺหิ**). **ชียติ อเนนาติ ชาโร** ชายผู้ทำให้หญิงแก่ ชายชู้.

เอวํ เหมือนกัน. (**ทร วิทารเณ**). **ทาโร** ผู้ทำลาย ภรรยา.

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **กมฺมาทีสุ** ในการกะทั้งหลายมีกัมมะเป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ตถา** เหมือนอย่างนั้น.

ในกัมมการกะเป็นต้น ก็เหมือนอย่างนั้น

(**ภุช ปาลนพฺยหรเณสุ**). **ภุชฺชตีติ โภโค** ของใช้สอย ทรัพย์.

เอวํ (**ภช เสวายํ**). **ภาโค** ของแบ่งปัน ส่วนแบ่ง ของที่ได้มา.

(**ภร ภรเณ**). **ภาโร** ของนำติดตัวไป หาบ ภาระ.

(**ลภ ลาเภ**). **ลพฺภตีติ ลาโภ** ของที่ได้มา ลาภ.

(**วิ-อวปุพฺพ หร หรเณ**). **โวหรียตีติ โวหาโร** คำที่ถูกเรียก คำเรียกขาน.

(**ทา ทาเน**). **ทียตีติ ทาโย** ของที่เขาให้ รางวัล ของชำร่วย มรดก.

(**วิปุพฺพ หน หึสายํ**). **วิหญฺติ เอตสฺมาติ วิฆาโต** เหตุแห่งความเดือดร้อน พิฆาต.

(**วิปุพฺพ หร หรเณ**). **วิหรนฺติ เอตฺถาติ วิหาโร** สถานที่อยู่อาศัย วิหาร วัด.

(**อาปุพฺพ รมุ กีฬายํ**). **อารมนฺติ เอตสฺมินฺติ อาราโม** สถานที่อันร่มรื่น อาราม วัด.

เอวํ (**ปปุพฺพ ปต ปตเน**). **ปปาโต** สถานที่ทิ้งโจร เหว **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ณ อิติ บทว่า ็ณ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๘๐. ภาเว จ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณ ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภาเว** ในอรรถภาวะ.

ลง ณ ปัจจัย ในอรรถภาวการกะ

ณปฺปจฺจโย ณปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **ภาวตฺเถ ภาวาภิเธยฺเย** ในอรรถอันควรกล่าวด้วยภาวะ.

ลง ณ ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งหลาย ในอรรถอันควรกล่าวด้วยภาวการกะ

(**ภู สตฺตายํ**). **ภูยเต ภวนํ วา ภาโว** ความมี ความเป็น.

(**ปจ ปาเก**). **ปจฺจเต ปจนํ วา ปาโก** การหุง การต้ม การทำให้สุก. **กาเทโส** การอาเทศ จ เป็น ก (**โหติ**) ย่อมมี **กคา จชานนฺติ** ด้วยสูตรว่า ็กคา จชานํ้.

สิจ ปคฺฆรเณ. สิจ สิจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปคฺฆรเณ** ในการไหล รด ราด สาด เสก. **เสจนํ เสโก** การรด การเสก.

สุจ โสเก. สุจ สุจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **โสเก** ในความโศกเศร้า. **โสจนํ โสโก** ความโศกเศร้า.

จช หานิมฺหิ. จช จชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **หานิมฺหิ** ในการสละ ความเสื่อม.

อจชฺชิตฺถ จชฺชเต จชฺชิสฺสเต จชนํ วา จาโค การสละ จาคะ.

ยช เทวปูชาสงฺคติกรณทาเนสุ. **ยช** ยชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เทวปูชาสงฺคติกรณ-ทาเนสุ** ในการบูชาเทวดา การรวบรวม และการให้ทั้งหลาย. **อิชฺชิตฺถ อิชฺชเต อิชฺชิสฺสเต ยชนํ วา ยาโค** การบูชา,

(**ยุช โยเค**). **ยุ๊ชนํ โยโค** การประกอบ.

ภช เสวายํ. **ภช** ภชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เสวายํ** ในการคบ เสพ. **อภชฺชิตฺถ ภชฺชเต ภชฺชิสฺสเต ภชนํ วา ภาโค** การคบหา การเสพ,

(**รนฺช ราเค**). **อรชฺชิตฺถ รชฺชเต รชฺชิสฺสเต รชนํ วา ราโค** ความกำหนัด. **คกาโร** การอาเทศเป็น ค อักษร **ชสฺส** แห่ง ช (**โหติ**) ย่อมมี.

ทห ภสฺมีกรเณ. **ทห** ทหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ภสฺมีกรเณ** ในการทำให้เป็นขี้เถ้า เผา ไหม้ เร่าร้อน. **ณปฺปจฺจโย** ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปริฑยฺหิตฺถ ปริฑยฺหติ ปริฑยฺหิสฺสติ ปริฑยฺหนํ วาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ความเร่าร้อน้.

ณมฺหิ วาติ จ บทว่า ๊ณมฺหิ้ และ ๊วา้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๘๑. ทหสฺส โท ฬํ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ณมฺหิ เพราะ ณ ปัจจัย **โท** ทอักษร **ทหสฺส** ของ ทห ธาตุ (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **ฬํ** ซึ่งความเป็น ฬ **วา** บ้าง.

เพราะ ณ ปัจจัย อาเทศ ท ของ ทห เป็น ฬ บ้าง

ณปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ณ ปัจจัยข้างหลัง **ทกาโร** ทอักษร **ทห อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ ทห **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **ฬตฺตํ** ซึ่งความเป็น ฬ **วา** บ้าง.

เพราะ ณ ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ ท ของ ทห เป็น ฬ บ้าง

ปริฬาโห ปริทาโห ความเร่าร้อน.

ภนฺช อวมทฺทเน. **ภนฺช** ภนฺชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวมทฺทเน** ในการหักพังทลาย. **ภญฺชนํ ภงฺโค** การพังทลาย.

สนฺช สงฺเค. **สนฺช** สนฺชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สงฺเค** ในความเกี่ยวข้อง เกาะเกี่ยว. **สญฺชนํ สงฺโค** ความเกี่ยวข้อง. **นิคฺคหีตํ** การอาเทศเป็นนิคหิต **นสฺส** แห่ง นฺ (**โหติ**) ย่อมมี.

ณปฺปจฺจโย ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กรียติ สงฺขรียติ เตน วาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ถูกปัจจัยปรุงแต่ง หรือเครื่องปรุงแต่ง้ **วิสรุชปทาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊วิสรุชปท้, **วา** หรือ **สงฺขรณนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊การปรุงแต่ง้ **ภาเว จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ภาเว จ้.

ลง ณ ปัจจัย ในอรรถว่า ̋ถูกปัจจัยปรุงแต่ง หรือเครื่องปรุงแต่ง้ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ̋วิสรุชปท้, หรือ ลง ณ ปัจจัย ในอรรถว่า ̋การปรุงแต่ง้ ด้วยสูตรว่า ̋ภาเว จ้

ณมฺหีติ บทว่า ̋ณมฺหิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๘๒. ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา ตปฺปจฺจเยสุ จ. (๖ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ตปฺปจฺจเยสุ เพราะ ต ปัจจัยทั้งหลาย **ณมฺหิ จ** และเพราะ ณ ปัจจัย **ขขรา** การอาเทศเป็น ข และ ขร ทั้งหลาย **กโรติสฺส** แห่ง กร ธาตุ (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ปุรสมุปปรีหิ** จาก ปุร สํ อุป และ ปริ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะ ต (ของ ต ตุํ ตฺวา เป็นต้น) และ ณ ปัจจัย อาเทศ กร ธาตุที่อยู่หลังจาก ปุร สํ อุป และ ปริ เป็น ข และ ขร บ้าง

ตปฺปจฺจเย ณปฺปจฺจเย จ ปเร เพราะ ต ปัจจัย และ ณ ปัจจัยข้างหลัง **ขขร อิติ เอเต อาเทสา** รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ ข และ ขร **กโรติสฺส ธาตุสฺส** แห่ง กร ธาตุ **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ปุรสมุปปริ อิติ เอเตหิ** จากศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้คือ ปุร สํ อุป และ ปริ **โหนฺติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **ตุํตฺวาทีสุปิ** (**ปจฺจเยสุ**) เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตุํ และ ตฺวา เป็นต้น (**ขขราเทสา**) การอาเทศเป็น ข และ ขร ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ตปฺปจฺจเยสูติ** พหุวจนนิทฺเทเสน เพราะแสดงด้วยบทที่เป็นพหูพจน์ว่า ̋ตปฺปจฺจเยสุ้. **วุทฺธิ** การวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี **อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเตติ** ด้วยสูตรว่า ̋อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต้ **ธาตุโวหารโต** เพราะการเรียกว่าธาตุ **ธาตฺวาเทสสฺสาปิ** แม้แห่งรูปอาเทศของธาตุ **ฐาโนปจาเรน** โดยฐานูปจาระ.

เพราะ ต (ของ ต ตุํ ตฺวา เป็นต้น) และ ณ ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ กร ธาตุที่อยู่หลังจาก ปุร สํ อุป และ ปริ เป็น ข และ ขร บ้าง, เพราะ ตุํ และ ตฺวา ปัจจัยเป็นต้น ก็เป็นเหตุให้อาเทศได้ เพราะแสดงไว้ด้วยรูปพหูพจน์ว่า ̋ตปฺปจฺจเยสุ้, วุทธิ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า ̋อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต้ เพราะรูปอาเทศของธาตุก็เรียกว่าธาตุได้ โดยฐานูปจาระ (กร ธาตุ เป็นฐานะ, ขร ที่เป็นรูปอาเทศของธาตุ เป็นฐานี, เรียก ขร ว่า ธาตุ โดยฐานูปจาระ)

สงฺขาโร สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง เครื่องปรุงแต่ง หรือการปรุงแต่ง สังขาร. เอวํ **ปริกฺขาโร** เครื่องแวดล้อม บริขาร, **ปุเรกฺขาโร** การทำไว้ข้างหน้า ความมุ่งหมาย.

วาติ บทว่า ̋วา้ **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**อาเทสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการอาเทศบ้าง **ยถา** เช่น) **อุปกาโร** การเข้าไปปรนนิบัติ การทำอุปการะ.

ลุภ คิทฺธิมฺหิ. **ลุภ** ลภธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คิทฺธิมฺหิ** ในความอยากได้ ความโลภ. **ลุพฺภนฺติ เตน สยํ วา ลุพฺภติ ลุพฺภนมตฺตเมว วา ตนฺติ โลโภ** เหตุแห่งความอยากได้ ผู้อยากได้ หรือสักว่าความอยากได้ ชื่อว่าโลภะ.

ทุส อปฺปีติมฺหิ. **ทุส** ทุสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อปฺปีติมฺหิ** ในความไม่ยินดี ความยินร้าย ความขัดเคือง ความโกรธ โทสะ. **ทุสฺสนฺติ เตน สยํ วา ทุสฺสติ ทุสฺสนมตฺตเมว วา ตนฺติ โทโส** เหตุแห่งความขัดเคือง ผู้ขัดเคือง หรือสักว่าความขัดเคือง ชื่อว่าโทสะ.

มุห เวจิตฺเต. **มุห** มุหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เวจิตฺเต** ในความหลง. **มุยฺหนฺติ เตน**

สยํ วา มุยฺหติ มุยฺหนมตฺตเมว วา ตนฺติ โมโห เหตุแห่งความหลง ผู้หลง หรือสักกว่าความหลง ชื่อว่าโมหะ. **อิจฺจาทิ** อุทาหรณ์ดังนี้เป็นต้น **โยเชตพฺพํ** อันนักศึกษาพึงประกอบ **ยถารหํ** ตามสมควร **กตฺตุกรณภาเวสุ** ในกัตตุ กรณะ และภาวะทั้งหลาย.

คห อุปาทาเน. **คห** คหธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุปาทาเน** ในการถือเอา เรียนเอา.

ณปฺปจฺจโย ณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กมฺมนิ** ในกัมมการกะ **คยฺหตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ถูกถือเอา้ **วิสรุชปทาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊วิสรุชปท้.

ลง ณ ปัจจัย ในกัมมการกะ ในอรรถว่า๊ถูกถือเอา้ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊วิสรุชปท้

๕๘๓. คหสฺส ฆร เณ วา. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

เณ เพราะ ณ ปัจจัย **ฆร** การอาเทศเป็น ฆร **คหสฺส** แห่ง คห ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

เพราะ ณ ปัจจัย อาเทศ คห ธาตุ เป็น ฆร บ้าง

ณปฺปจฺจเย ปเร เพราะ ณ ปัจจัยข้างหลัง **ฆราเทโส** การอาเทศเป็น ฆร **คห อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ คห **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ณ ปัจจัยข้างหลัง อาเทศ คห ธาตุ เป็น ฆร บ้าง, ลบสระเป็นต้น

ฆรํ เรือน ที่อยู่อาศัย, **ฆรานิ** เรือน ที่อยู่อาศัยทั้งหลาย.

วาติ บทว่า๊วา้ **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**อาเทสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการอาเทศบ้าง **ยถา** เช่น) **คณฺหาติ คหณํ วา คาโห** ผู้ถือเอา หรือการถือเอา ชื่อว่าคาหะ.

สมฺภวตีติ อตฺเถ ในอรรถว่า๊ผู้เป็นด้วยดี้

๕๘๔. กฺวิ จ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กฺวิ จ กฺวิปัจจัยด้วย (**โหติ**) ย่อมลง.

ลง กฺวิ ปัจจัย

กฺวิปจฺจโย กฺวิปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย. **โส จ** และ กฺวิ ปัจจัยนั้น **ภวติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุการกะ **กิตฺสญฺตฺตา** เพราะมีชื่อว่ากิต.

ลง กฺวิ ปัจจัย, และ กฺวิ ปัจจัยนั้น ก็ลงในกัตตุการกะ เพราะมีชื่อว่ากิต

๕๘๕. กฺวิโลโป จ. (๒ บท, โลปวิธิสูตร)

กฺวิโลโป จ การลบไปแห่ง กฺวิ ปัจจัยด้วย (**โหติ**) ย่อมมี.

ลบ กฺวิ ปัจจัย

โลโป การลบไป **กฺวิโน สพฺพสฺส** แห่ง กฺวิ ปัจจัยทั้งตัว **โหติ** ย่อมมี. **กตฺวา** กระทำแล้ว **นามมิว** ให้เป็นเหมือนนาม **กิตนฺตตฺตา** เพราะเป็นศัพท์ที่มีปัจจัยกิตอยู่สุดท้าย **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **สิโลโป** ลบ สิ (**โหติ**) ย่อมมี.

ลบ กฺวิ ปัจจัยทั้งตัว, เพราะเป็นศัพท์ที่มีปัจจัยกิตอยู่สุดท้าย ครั้นตั้งชื่อว่านามแล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, ลบ สิ

สมฺภู ผู้เป็นด้วยดี, เอวํ **วิภวตีติ วิภู** ผู้เป็นพิเศษ ผู้เป็นใหญ่, **อภิภู** ผู้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ พระพุทธเจ้า, **สยมฺภู** ผู้เป็นเอง ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง พระพุทธเจ้า.

ตถา เหมือนกันนั้น **ธู กมฺปเน**. **ธู** ธูธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กมฺปเน** ในการหวั่นไหว สะเทือน. **สนฺธุนาตีติ สนฺธู** ผู้หวั่นไหวง่าย สิ่งที่สะเทือนง่าย.

ภา ทิตฺติมฺหิ. **ภา** ภาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทิตฺติมฺหิ** ในความรุ่งเรือง สว่างไสว. **วิภาตีติ วิภา** ไฟที่สว่างไสว, **ปภาตีติ ปภา** ไฟที่สว่างไปทั่ว, **สห สงฺคมฺม วา ภนฺติ ภาสนฺติ วา เอตฺถาติ สภา** สถานที่ที่รุ่งเรืองด้วยกัน หรือกล่าวรวมกัน ชื่อว่าสภา.

สาเทโส การอาเทศเป็น ส **สหสฺส** แห่ง สห นิบาต **นิคฺคหีตโลโป จ** และการลบไปแห่งนิคหิตด้วย (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ สห เป็น ส (ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็เตสุ วุทฺธิ้), ลบนิคหิต (ด้วยสูตรว่า ็พฺยญฺชเน จ้)

กฺวิปฺปจฺจโย กฺวิปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภุเชน คจฺฉตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้ไปด้วยขนด้.

๕๘๖. ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ. (๓ บท, โลปวิธิสูตร)

กฺวิมฺหิ เพราะ กฺวิ ปัจจัย **โลโป** การลบไป **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ กฺวิ ปัจจัย ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ

กฺวิปฺปจฺจเย ปเร เพราะ กฺวิ ปัจจัยข้างหลัง **โลโป** การลบไป **ธาตฺวนฺตสฺส พฺยญฺชนสฺส** แห่งพยัญชนะอันเป็นตัวสุดท้ายของธาตุ **โหติ** ย่อมมี. **กฺวิโลโป** การลบไปแห่ง กฺวิ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ กฺวิ ปัจจัยข้างหลัง ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย

ภุชโค ผู้เลื้อยไปด้วยขนด งู. เอวํ **อุรสา คจฺฉตีติ อุรโค** ผู้เลื้อยไปด้วยอก งู, **ตุรํ สีฆํ ตุริตตุริโต คจฺฉตีติ ตุรโค** ผู้ไปอย่างเร่งด่วน ผู้รีบไป, **เข คจฺฉตีติ ขโค** ผู้บินไปในอากาศ นก, **วิหายเส คจฺฉตีติ วิหโค** ผู้บินไปบนท้องฟ้า นก วิหค. **วิหาเทโส** การอาเทศ วิหายส เป็น วิห (**โหติ**) ย่อมมี. **น คจฺฉตีติ อโค นโค** สิ่งที่ไม่ไปไหน ต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น.

ขนุ อวทารเณ, **สํปุพฺโพ**. **ขนุ** ขนุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวทารเณ** ในการขุด.

สงฺขนิ สงฺขนติ สงฺขนิสฺสตีติ วา สงฺโข ผู้ขุดด้วยดี หอยสังข์.

รมุ กีฬายํ. **รมุ** รนฺธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กีฬายํ** ในการเล่น ความสนุนสนาน ยินดี พอใจ รื่นรมย์. **กุ๊เช รมตีติ กุ๊ชโร** ผู้พอใจในหุบเขา.

ชน ชนเน. **ชน** ชนธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ชนเน** ในการเกิด.

กฺวิปฺปจฺจโย กฺวิปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กมฺมโต ชาโตติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็อันเกิดจากกรรม้. **โลปาทิ** วิธีมีการลบไปเป็นต้น **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **ปุริมสมํ** เหมือนครั้งก่อน. **ปั๊จมีตปฺปุริโสว** ความเป็นปัญจมีตัปปุริสสมาสเท่านั้น **วิเสโส** (**โหติ**) เป็นความแตกต่าง.

ลง กฺวิ ปัจจัย ในอรรถว่า ็เกิดจากกรรม้, ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุเป็นต้นเหมือนเดิม, แตกต่างเฉพาะเป็นปัญจมีตัปปุริสสมาสเท่านั้น

กมฺมโช วิปาโก วิบากอันเกิดจากกรรม, **กมฺมชา ปฏิสนฺธิ** ปฏิสนธิที่เกิดจากกรรม, **กมฺมชํ รูปํ** รูปอันเกิดจากกรรม. เอวํ **จิตฺตชํ** อันเกิดจากจิต, **อุตุชํ** อันเกิดจากอุดุ, **อาหารชํ** อันเกิดจากอาหาร, **อตฺตโช ปุตฺโต** บุตรผู้เกิดจากตน, **วาริมฺหิ ชาโต วาริโช** (ดอกบัว) ที่เกิดในน้ำ. เอวํ **ถลโช** (ต้นไม้)ที่เกิดบนบก, **ปงฺกชํ** (บัว)ที่เกิดในตม, **ชลชํ** เกิดในน้ำ, **อณฺฑชํ** เกิดในไข่, **สิรชํ** เกิดบนศีรษะ. **สตฺตมีสมาโส** เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส. **ทฺวิกฺขตฺตุํ ชาโต ทฺวิโช** ผู้เกิดสองครั้ง พราหมณ์ นก เป็นต้น, **ปจฺฉา ชาโต อนุโช** ผู้เกิดภายหลัง น้องชาย **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

วิท ๊าเณ. **วิท** วิทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **๊าเณ** ในการรู้. **กฺวิปฺปจฺจโย** กฺวิปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **โลกํ อเวทีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้รู้โลก้.

กฺวิมฺหีติ บทว่า ็กฺวิมฺหิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๘๗. วิทนฺเต อู. (๒ บท, อาคมวิธิสูตร)

กฺวิมฺหิ เพราะ กฺวิ ปัจจัย **อู** อูอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **วิทนฺเต** ในที่สุดแห่ง วิท ธาตุ.

เพราะ กฺวิ ปัจจัย ลง อู อาคม ในที่สุด วิท ธาตุ

กฺวิมฺหิ เพราะ กฺวิ ปัจจัย **อูการาคโม** อูอักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **อนฺเต** ในที่สุด **วิทธาตุโน** แห่ง วิท ธาตุ. **กฺวิโลโป** การลบไปแห่ง กฺวิ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ กฺวิ ปัจจัย ลง อู อักษรอาคม ในที่สุด วิท ธาตุ, ลบ กฺวิ ปัจจัย

โลกวิทู ผู้รู้โลก.

ทิส เปกฺขเณ. **ทิส** ทิสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เปกฺขเณ** ในการดู มอง เห็น

พบ เยี่ยม. **กฺวิปฺปจฺจโย** กฺวิปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิมมิว นํ อปสฺสิ ปสฺสติ ปสฺสิสฺสตีติ อยมิว ทิสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า"เห็นบุคคลนั้นเหมือนบุคคลนี้" หรือ"บุคคลนั้นถูกเห็นเหมือนบุคคลนี้.

ธาตฺวนฺตโลเป เมื่อการลบไปแห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ **ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหีติ** ด้วยสูตรว่า"ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ" **สมฺปตฺเต** ใกล้จะถึง

๕๘๘. อิยตมกิเอสานมนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทิสสฺส คุณํ โท รํ สกฺขี จ.

(๑๐ บท, ทีฆ-อาเทสวิธิสูตร)

(**กฺวิมฺหิ**) เพราะ กฺวิ ปัจจัย **อนฺตสฺสโร** สระตัวสุดท้าย **อิยตมกิเอสานํ** แห่ง อิ (อิม) ย ต ม (อมฺห) กิ (กึ) เอ (เอต) และ ส (สมาน) ศัพท์ทั้งหลาย **คุณํ** อันเป็นคำขยาย **ทิสสฺส** ของ ทิส ธาตุ (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **ทีฆํ** ซึ่งความเป็นทีฆะ **กฺวจิ** บ้าง, **โท** ทอักษร **ทิสสฺส** ของ ทิส ธาตุ (**อาปชฺชเต**) ย่อมถึง **รํ** ซึ่งความเป็น ร อักษร, **สกฺขี จ** และการอาเทศเป็น ส กฺข และ อี ทั้งหลาย **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ทิส ธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

(เพราะ กฺวิ ปัจจัย) ทำสระตัวสุดท้าย ของ อิ (อิม) ย ต ม (อมฺห) กิ (กึ) เอ (เอต) และ ส (สมาน) ศัพท์ อันเป็นคำขยายของ ทิส ธาตุ ให้เป็นทีฆะบ้าง, อาเทศ ท ของ ทิส ธาตุ เป็น ร, และอาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ทิส ธาตุ เป็น ส กฺข และ อี

อนฺโต สโร สระตัวสุดท้าย **เอเตสํ สพฺพนามานํ** ของสัพพนามทั้งหลายเหล่านี้ **อิม ย ต อมฺห กึ เอต สมาน อิติ** คือ อิ (อิม) ย ต ม (อมฺห) กิ (กึ) เอ (เอต) และ ส (สมาน) **คุณภูตานํ** อันเป็นคำขยาย **ทิสสฺส ธาตุสฺส** ของ ทิส ธาตุ **อุปมานุปปทภาเวน** โดยความเป็นบทอุปมาใกล้ธาตุ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **ทีฆํ** ซึ่งความเป็นทีฆะ **กฺวจิ** บ้าง, **เอเต อาเทสา** รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้ **ส กฺข อี อิติ** คือ ส กฺข และ อี **อนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้าย **ทิส อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ ทิส (**โหนฺติ**) ย่อมมี, **ทกาโร** ทอักษร **ทิสสฺส** ของ ทิส ธาตุ **อาปชฺชเต** ย่อมถึง **รการํ** ซึ่งความเป็น ร อักษร. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **กฺวิมฺหิ** เพราะ กฺวิ ปัจจัย **กตฺวา** ครั้นกระทำแล้ว **สสทฺทาเทสํ** ซึ่งการอาเทศเป็น ส ศัพท์ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ **กฺวิโลปาทิมฺหิ จ** และเมื่อการลบไปแห่ง กฺวิ ปัจจัย **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **อิกาเร** เมื่อการอาเทศเป็น อิ อักษร **อิมสทฺทสฺส** แห่ง อิม ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **อิ อิติ นิปาตเนน** ด้วยการตกลงเป็นอักษรว่า อิ **ทีเฆ จ** และเมื่อการทำทีฆะ **ตสฺส** แห่ง อิ อักษรนั้น **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **อิมินา** ด้วยสูตรนี้, **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ทำสระตัวสุดท้าย ของสัพพนามเหล่านี้คือ อิ (อิม) ย ต ม (อมฺห) กิ (กึ) เอ (เอต) และ ส (สมาน) ศัพท์ อันเป็นคำขยายของ ทิส ธาตุ โดยเป็นบทอุปมาใกล้ธาตุ ให้เป็นทีฆะบ้าง, อาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ทิส ธาตุ เป็น ส กฺข และ อี, และอาเทศ ท อักษร ของ ทิส ธาตุ เป็น ร อักษรบ้าง, ฉะนั้น เพราะ กฺวิ ปัจจัย เมื่ออาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ เป็น ส แล้ว, ลบ กฺวิ ปัจจัยเป็นต้น, เมื่ออาเทศ อิม ศัพท์ เป็น อิ อักษร ด้วยการให้ตกลงเป็น อิ

แล้ว, ทีฆะ อิ อักษรนั้นให้เป็น อี ด้วยสูตรนี้, ลง สิ วิภัตติเป็นต้น

อีทิโส ปุริโส บุรุษผู้เช่นนี้, **อีทิสา ก๊า อีทิสี วา** หญิงสาวผู้เช่นนี้, **อีทิสํ จิตฺตํ** จิตเช่นนี้.

ตถา เหมือนกันนั้น **ยมิว นํ ปสฺสติ โย วิย ทิสฺสตีติ วา ยาทิโส** บุรุษผู้เช่นใด, **ยาทิสา ยาทิสี** หญิงสาวผู้เช่นใด, **ยาทิสํ** จิตเช่นใด. **ตมิว นํ ปสฺสติ โส วิย ทิสฺสตีติ วา ตาทิโส, ตาทิสา ตาทิสี, ตาทิสํ** เช่นนั้น. **มมิว นํ ปสฺสติ อหํ วิย โส ทิสฺสตีติ วา มาทิโส, มาทิสา มาทิสี, มาทิสํ** เช่นเรา.

มสทฺทาเทโส การอาเทศเป็น ม ศัพท์ **อมฺหสทฺทสฺส** แห่ง อมฺห ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **มอิติ นิปาตเนน** ด้วยนิปาตนะว่า ม.

อาเทศ อมฺห เป็น ม ด้วยนิปาตนะว่า ม

กิมิว นํ ปสฺสติ โก วิย ทิสฺสตีติ วา กีทิโส, กีทิสา กีทิสี, กีทิสํ เช่นไร. **เอตมิว นํ ปสฺสติ เอโส วิย ทิสฺสตีติ วา เอทิโส เอตาทิโส วา, เอทิสา เอทิสี, เอทิสํ** เช่นนั่นเช่นนี่.

เอกาโร การอาเทศเป็น เอ **เอตสทฺทสฺส** แห่ง เอต ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **เออิติ นิปาตเนน** ด้วยนิปาตนะว่า เอ.

อาเทศ เอต เป็น เอ ด้วยนิปาตนะว่า เอ

สมานํ กตฺวา นํ ปสฺสติ สมาโน วิย ทิสฺสตีติ สาทิโส สทิโส เช่นกันเหมือนกัน.

สาเทโส การอาเทศเป็น ส **สมานสทฺทสฺส** แห่ง สมาน ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **สอิติ นิปาตเนน** ด้วยนิปาตนะว่า ส. **ทีโฆ** ความเป็นทีฆะ **ตทนฺตสฺส** แห่งสระตัวสุดท้ายของ ส นั้น (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ สมาน เป็น ส ด้วยนิปาตนะว่า ส, ทำทีฆะสระตัวสุดท้ายของ ส นั้น บ้าง

สาทิสา สาทิสี สทิสา สทิสี, สาทิสํ สทิสํ เช่นกัน เหมือนกัน.

ปน ส่วน **รการาเทเส** ในรูปที่มีการอาเทศเป็น ร อักษร **ทการสฺส** แห่ง ท อักษร. **อีริโส** เช่นนี้, **ยาริโส** เช่นใด, **ตาริโส** เช่นนั้น, **มาริโส** เช่นเรา, **กีริโส** เช่นไร, **เอริโส** เช่นนี่, **สาริโส สริโส** เช่นกัน.

กฺขาเทโส ศัพท์ที่อาเทศเป็น กฺข. **อีทิกฺโข, ยาทิกฺโข, ตาทิกฺโข, มาทิกฺโข, กีทิกฺโข, เอทิกฺโข, สาทิกฺโข, สทิกฺโข.**

รการาเทเส ในศัพท์ที่อาเทศเป็น ร อักษร. **สาริกฺโข, สริกฺโข.**

อีการาเทเส ในศัพท์ที่อาเทศเป็น อี. **อีที, ยาที, ตาที, มาที, กีที, เอที, สาที**.

(**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **ตุมฺหาทิอุปปเทปิ** แม้ในบทที่มี ตุมฺห ศัพท์เป็นต้นใกล้ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์ (ในสูตรนี้). **ตุมฺเห วิย ทิสฺสตีติ ตุมฺหาทิโส ตุมฺหาทิสี** ผู้เช่นท่าน, **ขนฺธา วิย ทิสฺสนฺตีติ ขนฺธาทิสา** เช่นกับขันธ์ทั้งหลาย **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ธร ธารเณ. ธร ธรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ธารเณ** ในการทรงไว้.

อิติ อตฺเถ ในอรรถว่า ๏ **ธาเรติ** ย่อมทรงไว้ **สตฺเต** ซึ่งสัตว์ทั้งหลาย **อธิคตมคฺคาทิเก** ผู้มีมรรคอันบรรลุแล้วเป็นต้น **อปตมาเน** ผู้ไม่ตกไป **อปาเยสุ** ในอบายทั้งหลาย **วา** หรือ **ธรนฺติ** ย่อมทรงอยู่ **เตน** ด้วยสภาพนั้น **วา** หรือ **ธาเรติ** ย่อมทรงไว้ **สลกฺขณํ** ซึ่งลักษณะของตน **วา** หรือว่า **ปจฺจเยหิ** อันปัจจัยทั้งหลาย **ธรียติ** ย่อมทรงไว้.

ในอรรถว่า ๏ ทรงสัตว์ผู้บรรลุมรรคเป็นต้นไว้ไม่ให้ตกไปในอบาย หรือทรงอยู่ด้วยสภาพนั้น หรือทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน หรือว่า ถูกปัจจัยทรงไว้

๕๘๙. ธราทีหิ รมฺโม. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

รมฺโม รมฺมปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธราทีหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี ธร เป็นต้น.

หลังจาก ธร ธาตุเป็นต้น ลง รมฺม ปัจจัย

รมฺมปฺปจฺจโย รมฺมปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธร อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมีธาตุว่า ธร อย่างนี้เป็นต้น.

หลังจาก ธร ธาตุอย่างนี้เป็นต้น ลง รมฺม ปัจจัย

จ ก็ **โส รมฺมปจฺจโย** รมฺมปัจจัยนั้น **เวทิโย** อันนักศึกษาพึงทราบ **อิติ** ว่า **โหติ** ย่อมลง **อกตฺตริปิ การเก** ในการกะแม้ไม่ใช่กัตตุ **กมฺมคฺคหณโต** เพราะมี กมฺม ศัพท์ **ภาวกมฺเมสุ อิติ เอตฺถ** ในคำนี้ว่า ๏ ภาวกมฺเมสุ.

พึงทราบว่า รมฺม ปัจจัยนั้น สามารถลงในการกะแม้ไม่ใช่กัตตุ (มีกัมมะเป็นต้น) เพราะมี กมฺม ศัพท์อยู่ในคำว่า ๏ ภาวกมฺเมสุ

ราทิโลโป การลบ รฺ เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **ธมฺโม** ธรรมะ สิ่งที่ทรงสัตว์ผู้บรรลุมรรคเป็นต้นไว้ไม่ให้ตกไปในอบาย หรือสิ่งที่ทรงอยู่อย่างนั้น หรือสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน หรือว่า สิ่งที่ถูกปัจจัยทรงไว้. **เอวํ** เหมือยอย่างนั้น

(**กร กรเณ**). **กรียตีติ กมฺมํ** กรรม สิ่งที่ถูกทำ.

วร วรเณ. วร วรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วรเณ** ในการห้าม ป้องกัน. **วมฺมํ** โล่ เกราะ.

สํส ปสํสเน. **สํส** สํสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปสํสเน** ในการสรรเสริญ ยกย่อง ชมเชย. **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคอยู่หน้า. **ปิย อิติ อุปปทํ** มีบทศัพท์ว่า ปิย เป็นบทใกล้ธาตุ.

อิติ อตฺเถ ในอรรถว่า ๊**ปิยํ ปสํสิตุํ สีลํ ยสฺส** ผู้มีปกติเพื่อการสรรเสริญซึ่งคนรัก, **ปิยปฺปสํสนสีโล วา** หรือผู้มีการสรรเสริญซึ่งคนรักเป็นปกติ, **ปิยปฺปสํสนธมฺโม วา** หรือผู้สรรเสริฐซึ่งคนรักเป็นธรรมดา, **ปิยปฺปสํสเน สาธุการี วา** หรือผู้มีปกติกระทำด้วยดีในการสรริเสริญซึ่งคนรัก้.

ในอรรถว่า ๊ผู้มีปกติการสรรเสริฐคนรัก, หรือผู้สรรเสริญคนรักเป็นปกติ, หรือผู้สรรเสริฐคนรักเป็นธรรมดา, หรือผู้มีปกติกระทำการสรรเสริญคนรักเป็นอย่างดี้

๕๙๐. ตสฺสีลาทีสุ ณีตฺวาวี จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณีตฺวาวี ณี ตุ และ อาวี ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ตสฺสีลาทีสุ** (**อตฺเถสุ**) ในอรรถทั้งหลายมี ตัสสีละ เป็นต้น.

ลง ณี ตุ และ อาวี ปัจจัย ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

ปกติ ปรกติ **สีลํ** ชื่อว่าสีละ. **ตสฺสีล ตทฺธมฺม ตสฺสาธุการีสุ อตฺเถสุ** เมื่ออรรถทั้งหลายคือ ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) ตัทธัมมะ (เป็นธรรมดาของเขา) และตัสสาธุการี (เป็นการทำดีของเขา) **คมฺยมาเนสุ** ถูกรู้อยู่ **ณี ตุ อาวี อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ณี ตุ และ อาวี **โหนฺติ** ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย. **ณีปจฺจโย** ณีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุการกะ **อิติ** ด้วยสูตรนี้. **วุทฺธิ** ความเป็นวุทธิ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **สํโยคนฺตตฺตา** เพราะเป็นสระที่มีสังโยคอยู่หลัง. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **เนยฺยํ** อันนักศึกษาสามารถนำไปได้.

การทำเป็นปกติ ชื่อว่าสีละ, เมื่ออรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) ตัทธัมมะ (เป็นธรรมดาของเขา) และตัสสาธุการี (เป็นการทำดีของเขา) ถูกรู้อยู่ ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ณี ตุ และ อาวี หลังจากธาตุทั้งปวง, ฉะนั้น จึงลง ณี ปัจจัย ในกัตตุการกะ, เพราะเป็นสระที่มีสังโยคอยู่หลัง จึงไม่วุทธิ, วิธีที่เหลือนักศึกษาสามารถทำได้

ปิยปสํสี ราชา พระราชาผู้สรรเสริญคนรักเป็นปกติ ผู้สรรเสริญคนรักเป็นธรรมดา ผู้สรรเสริญคนรักเป็นอย่างดี.

อถ วา อีกอย่างหนึ่ง **ปิยํ ปสํสิ ปสํสติ ปสํสิสฺสติ วา สีเลน วา ธมฺเมน วา สาธุ วาติ ปิยปสํสี** บุรุษผู้สรรเสริญคนรักโดยปกติ โดยธรรม หรือด้วยดี, **ปิยปสํสินี** หญิงผู้สรรเสริญคนรักโดยปกติ โดยธรรม หรือด้วยดี, **ปิยปสํสิ กุลํ** ตระกูลผู้สรรเสริญคนรักโดยปกติ โดยธรรม หรือด้วยดี.

พฺรหฺมํ จริตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา พฺรหฺมํ จรติ สีเลน ธมฺเมน สาธุ **วาติ พฺรหฺมจารี, พฺรหฺมจารินี, พฺรหฺมจาริ** ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เป็นปกติ … เอวํ **สจฺจวาที** ผู้กล่าววาจาสัจเป็นปกติ. **ธมฺมวาที** ผู้กล่าวธรรมเป็นปกติ, **สีฆยายี** ผู้ไปเร็วเป็นปกติ,

ปาปการี ผู้ทำบาปเป็นปกติ, **มาลาการี** ผู้ทำดอกไม้เป็นปกติ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ณี ณีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อตฺตมาเนปิ** แม้ในอรรถผู้สำคัญตน **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์. **ปณฺฑิตํ อตฺตานํ มญฺตีติ ปณฺฑิตมานี พาโล** คนพาลผู้สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต, **พหุสฺสุตมานี** ผู้สำคัญตนว่าเป็นคนมีความรู้มาก อิจฺจาทิ.

วตุ วตฺตเน. **วตุ** วตุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วตฺตเน** ในความเป็นไป. **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคอยู่ข้างหน้า. **ตุปฺปจฺจโย** ตุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิมินา** ด้วยสูตรนี้ **ปสยฺห ปวตฺติตุํ สีลํ ยสฺสาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ์ผู้มีปกติเพื่อข่มขี่แล้วเป็นไป้. **ปสยฺหปวตฺตา** ผู้เที่ยวข่มขี่(ผู้อื่น).

อถ วา อีกอย่างหนึ่ง **วจ วิยตฺติยํ วาจายํ**. **วจ** วจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวชัดเจน. **ปสยฺห ปวตฺติตุํ สีลมสฺสาติ ปสยฺหปวตฺตา ปสยฺหปวตฺตาโร** ผู้มีปกติกล่าวข่มขี่. **ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ** การลบพยัญชนะที่สุดของธาตุและการทำเทฺวภาวะทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ภุชาทิตฺตา** เพราะเป็นภุชาทิคณะ. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **กตฺตุสมํ** เหมือนกับ กตฺตุ ศัพท์.

ภยํ ปสฺสิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา, ภยทสฺสนสีโล, ภยทสฺสนธมฺโม, ภยทสฺสเน สาธุการีติ วา ภยทสฺสาวี บุรุษผู้มีปกติเห็นภัย, **ภยทสฺสาวินี** หญิงผู้มีปกติเห็นภัย, **ภยทสฺสาวิ จิตฺตํ** จิตที่มีปกติเห็นภัย. เอวํ **อาทีนวทสฺสาวี** ผู้มีปกติเห็นโทษ.

ตสฺสีลาทีสูติ บทว่า ์ตสฺสีลาทีสุ้ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๕๙๑. สทฺทกุธจลมณฺฑตฺถรุจาทีหิ ยุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ยุ ยุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สทฺทกุธจลมณฺฑตฺถรุจาทีหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมีธาตุที่มีอรรถว่า ส่งเสียง โกรธ หวั่นไหว ประดับ และ รุจ ธาตุเป็นต้น **ตสฺสีลาทีสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

หลังจากธาตุที่มีอรรถว่า ส่งเสียง โกรธ หวั่นไหว ประดับ และ รุจ ธาตุเป็นต้น ลง ยุ ปัจจัย ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

ยุปฺปจฺจโย ยุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **สทฺทกุธจลมณฺฑตฺเถหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมีธาตุที่มีอรรถว่า ส่งเสียง โกรธ หวั่นไหว ประดับ **รุจาทีหิ จ** และหลังจาก รุจ ธาตุเป็นต้น **ตสฺสีลาทีสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

หลังจากธาตุที่มีอรรถว่า ส่งเสียง โกรธ หวั่นไหว ประดับ และหลังจาก รุจ ธาตุเป็นต้น ลง ยุ ปัจจัย ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

ฆุส สทฺเท. **ฆุส** ฆุสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สทฺเท** ในการส่งเสียง ประกาศ ป่าวร้อง.

ยุปฺปจฺจโย ยุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิมินา** ด้วยสูตรนี้ **อิติ อตฺเถ** ในอรรถว่า

 โฆสิตุํ สีลํ อสฺส ผู้มีปกติส่งเสียง, **โฆสนสีโล วา** หรือผู้ส่งเสียงเป็นปกติ, **อโฆสยิ โฆสยติ โฆสยิสฺสติ สีเลน ธมฺเมน สาธุ วา** หรือว่าผู้ส่งเสียงโดยปกติ โดยธรรมดา หรือด้วยดี. **อนาเทโส** การอาเทศเป็น อน **ตสฺส** แห่ง ยุ ปัจจัยนั้น (**โหติ**) ย่อมมี **อนกา ยุณฺวูนนฺติ** ด้วยสูตรว่า ๊อนกา ยุณฺวูนํ. **วุทฺธิ** การวุทธิ อุ เป็น โอ (**โหติ**) ย่อมมี **อณฺโส จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊อณฺโส จ้.

ลง ยุ ปัจจัย ด้วยสูตรนี้ ในอรรถว่า ๊ผู้มีปกติส่งเสียง, ผู้ส่งเสียงเป็นปกติ, ผู้ส่งเสียงโดยปกติ โดยธรรมดา หรือด้วยดี้, อาเทศ ยุ เป็น อน ด้วยสูตรว่า ๊อนกา ยุณฺวูนํ, วุทธิ อุ เป็น โอ ด้วยสูตรว่า ๊อณฺโส จ้

โส โฆสโน บุรุษผู้มีปกติประกาศนั้น, **สา โฆสนา** หญิงผู้มีปกติประกาศนั้น.

ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ. **ภาส** ภาสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวชัดเจน. **ภาสิตุํ สีลมสฺสาติ วา ภาสนสีโล ภาสนธมฺโม ภาสเน สาธุการีติ วา ภาสโน** ผู้มีปกติกล่าว ผู้กล่าวเป็นปกติ ผู้กล่าวเป็นธรรมดา หรือผู้ทำดีในการกล่าว.

กุธ โกเป. **กุธ** กุธธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **โกเป** ในความโกรธ. **กุชฺฌิตุํ สีลมสฺสาติ วา กุชฺฌนสีโลติ วา โกธโน, โกธนา, โกธนํ** ผู้มีปกติโกรธ ผู้โกรธเป็นปกติ ผู้โกรธง่าย.

รุส โรเส. **รุส** รุสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **โรเส** ในความโกรธ เกรี้ยวกราด ฉุนเฉียว. **โรสิตุํ สีลมสฺสาติ วา โรสนสีโลติ วา โรสโน** ผู้มีปกติโกรธ ผู้โกรธเป็นปกติ คนขี้ฉุนเฉียว.

จล กมฺปเน. **จล** จลธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กมฺปเน** ในความหวั่นไหว สะทกสะท้าน สะเทือน. **จลิตุํ สีลํ ยสฺสาติวา จลติ สีเลนาติวา จลโน** ผู้มีปกติหวั่นไหว ผู้หวั่นไหวโดยปกติ.

กปิ จลเน. **กปิ** กปิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จลเน** ในความไหว สั่น สะเทือน สนั่นหวั่นไหว. **กมฺปิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา อกมฺปิ กมฺปติ กมฺปิสฺสติ สีเลนาติ วา กมฺปโน** ผู้มีปกติหวั่นไหว ผู้หวั่นไหวเป็นปกติ.

นิคฺคหีตาคโม นิคหิตอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **อิการานุพนฺธิธาตุสรโต** หลังจากธาตุที่มีสระเกลี่ยวข้องกับ อิ อักษร **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้ **นิคฺคหีตญฺจาติ วา** หรือด้วยสูตรว่า ๊นิคฺคหีตญฺจ้.

หลังจากธาตุที่เป็นอิการันต์ ลงนิคหิตอาคม ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้ หรือด้วยสูตรว่า ๊นิคฺคหีตญฺจ้

ผทิ กิญฺจิจลเน. **ผทิ** ผทิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กิญฺจิจลเน** ในความหวั่นไหวเล็กน้อย. **ผนฺทิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา ผนฺทติ สีเลนาติ วา ผนฺทโน** ผู้มีปกติหวั่นไหวง่าย.

มฑิ ภูสายํ. **มฑิ** มฑิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ภูสายํ** ในการประดับ. **มณฺฑยิตุํ**

สีลํ ยสฺสาติ วา มณฺฑยติ สีเลนาติ วา มณฺฑโน ผู้มีปกติประดับ คนชอบประดับ.

ภูส อลงฺกาเร. **ภูส** ภูสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อลงฺกาเร** ในการประดับ. **ภูสนสีโลติ วา อภูสยิ ภูสยติ ภูสยิสฺสติ สีเลนาติ วา ภูสโน, ภูสนา, ภูสนํ** ผู้มีปกติประดับ ผู้ชอบประดับ.

รุจ ทิตฺติมฺหิ. **รุจ** รุจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทิตฺติมฺหิ** ในความรุ่งเรือง. **อรุจฺจิ รุจฺจติ รุจฺจิสฺสติ สีเลนาติ วา โรจโน** ผู้รุ่งเรืองโดยปกติ.

ชุต ทิตฺติมฺหิ. **ชุต** ชุตธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทิตฺติมฺหิ** ในความรุ่งเรือง. **อโชติ โชตติ โชติสฺสติ สีเลนาติ วา โชตโน** ผู้รุ่งเรืองโดยปกติ.

วฑฺฒ วฑฺฒเน. **วฑฺฒ** วฑฺฒธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วฑฺฒเน** ในความเจริญ. **วฑฺฒิตุํ สีลมสฺสาติ วฑฺฒโน** ผู้มีปกติเจริญ อิจฺจาทิ.

๕๙๒. ปาราทิคมิมฺหา รู. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

รู รูปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปาราทิคมิมฺหา** หลังจาก คมุ ธาตุที่มี ปาร ศัพท์เป็นต้นอยู่หน้า **ตสฺสีลาทีสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

หลังจาก คมุ ธาตุที่มี ปาร ศัพท์เป็นต้นอยู่หน้า ลง รู ปัจจัย ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

รูปจฺจโย รูปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **คมิอิติ เอตสฺมา ธาตุมฺหา** จากธาตุนี้คือ คมุ **ปรสฺมา** อันอยู่ข้างหลัง **ปาราทิอุปปเทหิ** จากบทใกล้ธาตุมี ปาร ศัพท์เป็นต้น กตฺตริเยว ในกัตตุสาธนะนั่นแล **ตสฺสีลาทีสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

หลังจากธาตุนี้คือ คมุ ที่อยู่หลังจากบทใกล้ธาตุมี ปาร ศัพท์เป็นต้น ลง รู ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

ปาโร ปารศัพท์ **อาทิ** เป็นต้น **เยสํ** ของศัพท์ทั้งหลายเหล่าใด **เต** ศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้น **ปาราทโย** ชื่อว่าปาราทิ, **คมิ** คมุธาตุ (**ปโร**) ที่อยู่ข้างหลัง **ปาราทีหิ** จากศัพท์ทั้งหลายมี ปาร เป็นต้น **ปาราทิคมิ** ชื่อว่าปาราทิคมิ. **ราทิโลโป** การลบ ร เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ศัพท์เหล่าใดมี ปาร ศัพท์ขึ้นต้น ศัพท์เหล่านั้น ชื่อว่าปาราทิ, คมุธาตุที่อยู่หลังจาก ปาร ศัพท์เป็นต้น ชื่อว่าปาราทิคมิ, ลบ ร เป็นต้น

ภวปารํ คนฺตุํ สีลํ ยสฺส ผู้มีปกติเพื่อถึงซึ่งฝั่งแห่งภพ **ภวปารคมนสีโล** ผู้ถึงซึ่งฝั่งแห่งภพเป็นปกติ **ภวปารคมนธมฺโม** ผู้ถึงซึ่งฝั่งแห่งภพเป็นธรรมดา **ภวปารคมเน สาธุการี วา** หรือผู้กระทำด้วยดีในการถึงซึ่งฝั่งแห่งภพ **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ภวปารคู** จึงชื่อว่าภาปารคู ผู้มีปกติเพื่อถึงซึ่งฝั่งแห่งภพ, **ภวปารคุโน** ผู้มีปกติเพื่อถึงซึ่งฝั่งแห่งภพทั้งหลาย. **อนฺตคมนสีโล อนฺตคู** ผู้ถึงซึ่งที่สุดเป็นปกติ. เอวํ **เวทคู** ผู้ถึงซึ่งคัมภีร์เวทเป็นปกติ ผู้เรียนคัมภีร์เวท, **อทฺธคู** ผู้ถึงซึ่งทางไกลเป็นปกติ ผู้เดินทางไกล

รูติ บทว่า ๊รู้   **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๙๓. ภิกฺขาทิโต จ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

รู รูปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภิกฺขาทิโต จ** หลังจาก ภิกฺข ธาตุเป็นต้นด้วย **ตสฺสีลาทีสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

หลังจาก ภิกฺข ธาตุเป็นต้น ลง รู ปัจจัย ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

รูปจฺจโย รูปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ภิกฺขอิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมีธาตว่า ภิกฺข อย่างนี้เป็นต้น **ตสฺสีลาทีสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

หลังจากธาตุว่า ภิกฺข อย่างนี้เป็นต้น ลง รู ปัจจัย ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

ภิกฺข ยาจเน. **ภิกฺข** ภิกฺขธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ยาจเน** ในการขอ. **ภิกฺขิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา อภิกฺขิ ภิกฺขติ ภิกฺขิสฺสติ สีเลนาติ วา ภิกฺขนธมฺโมติ วา ภิกฺขเน สาธุการีติ วา ภิกฺขุ** ภิกษุ ผู้มีปกติขอ ผู้ขอโดยปกติ ผู้ขอเป็นธรรมดา ผู้ทำดีในการขอ.

รสฺสตฺตํ ความเป็นรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊กฺวจิ ธาตุ๊.

รัสสะ อู เป็น อุ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊กฺวจิ ธาตุ๊

อิกฺข ทสฺสนงฺเกสุ. **อิกฺข** อิกฺขธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทสฺสนงฺเกสุ** ในการเห็นและการทำเครื่องหมายทั้งหลาย. **สํสาเร ภยํ อิกฺขตีติปิ ภิกฺขุ** แม้ผู้เห็นภัยในสงสาร ก็ชื่อว่าภิกษุ. **วิชานิตุํ สีลํ ยสฺส วิชานนสีโลติ วา วิฺู** วิญญูชน ผู้มีปกติรู้แจ้ง ผู้รู้แจ้งเป็นปกติ, **สพฺพํ ชานาตีติ สพฺพฺู** พระสัพพัญญู ผู้รู้ทุกสิ่ง. เอวํ **มตฺตฺู** ผู้รู้จักประมาณ, **ธมฺมฺู** ผู้รู้ธรรม, **อตฺถฺู** ผู้รู้ประโยชน์, **กาลฺู** ผู้รู้เวลาอันควร, **กตฺู** ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแก่ตน **อิจฺจาทโย** ดังนี้เป็นต้น.

๕๙๔. หนตฺยาทีนํ ณุโก. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณุโก ณุกปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง (**อนฺเต**) ในที่สุด **หนตฺยาทีนํ** (**ธาตูนํ**) แห่งธาตุทั้งหลายมี หน เป็นต้น **ตสฺสีลาทีสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

หลังจาก หน ธาตุเป็นต้น ลง ณุก ปัจจัย ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา) เป็นต้น

ณุกปฺปจฺจโย ณุกปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อนฺเต** ในที่สุด **หนตฺยาทีนํ ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี หน เป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **ตสฺสีลาทีสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่า ตัสสีละ เป็นต้น.

ลง ณุก ปัจจัย ท้าย หน ธาตุเป็นต้น ในกัตตุสาธนะ ในอรรถว่า ตัสสีละ (เป็นปกติของเขา)

เป็นต้น

อยํ ฉฏฺฐี ฉัฏฐีวิภัตตินี้ **อนฺตาเปกฺขา** มองหาซึ่งที่สุด. **ณกาโร** ณอักษร **วุทฺธตฺโถ** เป็นประโยชน์ต่อการทำวุทธิ.

อาหนนสีโล อาฆาตุโก ผู้เบียดเบียนเป็นปกติ. **ฆาตาเทโส** การอาเทศ หน เป็น ฆาต **สรโลปาทิ** และวิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **กรณสีโล การุโก สิปฺปี** ผู้ทำเป็นปกติ ได้แก่ผู้มีศิลปะ.

ภี ภเย. **ภี** ภีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ภเย** ในความกลัว. **ภายนสีโล ภีรุโก** ผู้กลัวเป็นปกติ คนขี้ขลาด. **รการาคโม** ลง ร อักษรอาคม.

อว รกฺขเณ. **อว** อวธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **รกฺขเณ** ในการดูแล. **อาวุโก ปิตา** ผู้ดูแลเป็นปกติ ได้แก่บิดา.

๕๙๕. สํหนญฺญาย วา โร โฆ. (๔ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

โร รปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สํหนญฺญาย** หลังจาก หน ธาตุที่มี สํ อุปสัคอยู่หน้า และหลังจากธาตุอื่น **โฆ วา** และการอาเทศเป็น ฆ (**หนสฺส**) แห่ง หน ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจาก หน ธาตุที่มี สํ อุปสัคอยู่หน้า และหลังจากธาตุอื่น ลง ร ปัจจัย และอาเทศ หน ธาตุ เป็น ฆ บ้าง

รปฺปจฺจโย รปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **สํปุพฺพาย หนอิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ หน ที่มี สํ อุปสัคอยู่หน้า **อญฺญาย จ ธาตุยา** และจากธาตุอื่น **โฆ จ** และการอาเทศเป็น ฆ **หนสฺส** แห่ง หน ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **วาคฺคหณํ** วาศัพท์ **สมฺปิณฺฑนตฺถํ** มีอรรถรวมวิธี ๒ อย่างไว้ในสูตรเดียวกัน **วิกปฺปนตฺถํ วา** หรือมีอรรถไม่แน่นอน (แปลว่า บ้าง). **เตน** เพราะเหตุนั้น **สงฺฆาโตติปิ** แม้บทว่า สงฺฆาโต **สิทฺธํ โหติ** ย่อมสำเร็จได้.

หลังจากธาตุนี้คือ หน ที่มี สํ อุปสัคอยู่หน้า และหลังจากธาตุอื่น ลง ร ปัจจัย และอาเทศ หน ธาตุ เป็น ฆ บ้าง, วาศัพท์มีอรรถรวมวิธี ๒ อย่างไว้ในสูตรเดียวกัน หรือมีอรรถกล่าววิธีไม่แน่นอน, เพราะฉะนั้น บทว่า ๊สงฺฆาโต พระสงฆ์ จึงสำเร็จได้

อยํ โฆ การอาเทศเป็น ฆ นี้ **หนสฺเสว** แห่ง หน ธาตุเท่านั้น **อภิธานา-นุรูปโต** ตามสมควรแก่ศัพท์, **โร** รปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อสํปุพฺพา จ** (**หนธาตุมฺหา**) หลังจาก หน ธาตุที่ไม่มี สํ อุปสัคอยู่หน้าด้วย, **เตน** เพราะเหตุนั้น **ปฏิโฆติปิ** แม้บทว่า ปฏิโฆ **สิชฺฌติ** ย่อมสำเร็จ.

มีการอาเทศ หน ธาตุเท่านั้น เป็น ฆ ตามสมควรแก่ศัพท์, ลง ร ปัจจัย หลังจาก หน ธาตุที่ไม่มี สํ อุปสัคอยู่หน้าก็ได้, ฉะนั้น แม้บทว่า ๊ปฏิโฆ้ จึงสำเร็จได้

หน หึสาคตีสุ. หน หนธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **หึสาคตีสุ** ในการเบียดเบียนและไปทั้งหลาย. **สํปุพฺโพ** มี สํ อุปสัคอยู่หน้า. **สํหนติ สมคฺคํ กมฺมํ สมุปคจฺฉติ** ผู้เข้าถึงซึ่งกรรมโดยพร้อมเพียงกัน, **สมฺมเทว กิเลสทรเถ หนตีติ วา** หรือผู้ฆ่าซึ่งกิเลสที่ทำให้เร่าร้อนด้วยดีนั่นเทียว **สํโฆ** ชื่อว่าสังฆะ พระสงฆ์. **ราทิโลโป** ลบ ร เป็นต้น.

(**ปริปุพฺพ ขนุ อวทารเณ**). **สมนฺตโต นครสฺส พาหิเร ขฺญีติ ปริขา** คูคลองที่ถูกขุดไว้ภายนอกพระนครโดยรอบ ชื่อว่าปริขา. **อาปจฺจโย** อาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์.

อนฺตํ กโรตีติ อนฺตโก มจฺจุ ความตาย ผู้กระทำซึ่งที่สุด(แห่งอายุ) ชื่อว่าอันตกะ.

ภาวกมฺเมสูติ บทว่า ๏ภาวกมฺเมสุ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๙๖. นนฺทาทีหิ ยุ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ยุ ยุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **นนฺทาทีหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี นนฺท เป็นต้น **ภาวกมฺเมสุ** ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะทั้งหลาย.

หลังจาก นนฺท ธาตุเป็นต้น ลง ยุ ปัจจัย ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะ

ยุปฺปจฺจโย ยุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **นนฺทอิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายมีธาตุว่า นนฺท อย่างนี้เป็นต้น **ภาวกมฺเมสุ** ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะทั้งหลาย. **อนาเทโส** การอาเทศเป็น อน **ยุปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ยุ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **อนกา ยุณฺวูนนฺติ** ด้วยสูตรว่า ๏อนกา ยุณฺวูนั้.

หลังจาก นนฺท ธาตุเป็นต้น ลง ยุ ปัจจัย ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะ, อาเทศ ยุ เป็น อน ด้วยสูตรว่า ๏อนกา ยุณฺวูนั้

นนฺท สมิทฺธิมฺหิ, นนฺท นนฺทเน วา. นนฺท นนฺทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สมิทฺธิมฺหิ นนฺทเน วา** ในความสมบูรณ์หรือในความเพลิดเพลิน. **ภาเว** ในภาวะ **นนฺทียเต นนฺทนํ** ความสมบูรณ์ ความเพลิดเพลิน. **กมฺเม** ในกัมมะ **อนนฺทียิตฺถ นนฺทียติ นนฺทียิสฺสติ นนฺทิตพฺพนฺติ วา นนฺทนํ วนํ** สวนที่(เทวดา)เพลิดเพลิน สวนนันทวัน.

คยฺหติ คหณียํ วา คหณํ คณฺหนํ วา ถูกถือเอาหรือการถือเอา, **จริตพฺพํ จรณํ** การประพฤติ, **ภูยเต ภวนํ** ความเป็นอยู่, **หูยเต หวนํ** การบูชา. **รุนฺธิตพฺพํ รุนฺธนํ โรธนํ วา** การปิดกั้น การกีดขวาง, **ภุ๊ชิตพฺพํ ภุ๊ชนํ โภชนํ วา** การกิน การบริโภค. **พุชฺฌิตพฺพํ พุชฺฌนํ โพธนํ วา** การรู้ การตรัสรู้. **สูยติ สุติ วา สวณํ** การฟัง, **ปาปียตีติ ปาปุณนํ ปาปนํ วา** สิ่งที่ถูกถึง ถูกบรรลุ, **ปาลียตีติ ปาลนํ** สิ่งที่ถูกดูแลรักษา อิจฺจาทิ. (มี อิติ เป็น กัมมะ, ไม่มี อิติ เป็น ภาวะ)

ยูติ บทว่า ๏ยุ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๕๙๗. กตฺตุกรณปเทเสสุ จ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ยุ ยุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กตฺตุกรณปเทเสสุ จ** ในกัตตุสาธนะ กรณสาธนะ และอธิกรณสาธนะทั้งหลายด้วย.

ลง ยุ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ กรณสาธนะ และอธิกรณสาธนะ

ยุปฺปจฺจโย ยุปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย **กตฺตุกรณปเทส อิติ เอเตสุ อตฺเถสุ จ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้คือ กัตตุสาธนะ กรณสาธนะ และอธิกรณ-สาธนะด้วย. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **อธิกรณการกํ** อธิกรณการกะ **วุจฺจติ** ย่อมถูกเรียก **ปเทโสติ** ว่าปเทสะ.

ลง ยุ ปัจจัย ในอรรถเหล่านี้คือ กัตตุสาธนะ กรณสาธนะ และอธิกรณสาธนะ, ในสูตรนี้ท่านเรียกอธิกรณการกะ ว่าปเทสะ

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ (**ทฏฺฐพฺพานิ**) อันนักศึกษาพึงทราบ **ตาว** ก่อน. **รชํ หรตีติ รโชหรณํ โตยํ** น้ำที่นำความสกปรกไป, **อารมฺมณํ วิชานาตีติ วิญฺญาณํ วิชานนํ วา** ผู้รู้อารมณ์ วิญญาณ. **อานนชาเทสา** การอาเทศ ยุ เป็น อานน และการอาเทศ ๊า เป็น ชา ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

ฆา คนฺโธปาทาเน. **ฆา** ฆาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คนฺโธปาทาเน** ในการถือเอากลิ่น สูด ดม. **ฆายตีติ ฆานํ** ผู้สูด ผู้ดม จมูก ฆานประสาท.

เฌ จินฺตายํ. **เฌ** เฌธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จินฺตายํ** ในการคิด เพ่ง. **ฌายตีติ ฌานํ** ผู้คิด ผู้เพ่ง ฌาน. **อาตฺตํ** การอาเทศ เอ เป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้.

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **กรเณ** ในกรณสาธนะ (**ทฏฺฐพฺพานิ**) อันนักศึกษาพึงทราบ. **กร กรเณ.** **กร** กรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **กรเณ** ในการกระทำ. **กโรติ เตนาติ กรณํ** เครื่องทำ เครื่องช่วยในการทำ. **ยถาสรูปํ สทฺทา พฺยากรียนฺติ เอเตนาติ พฺยากรณํ** คัมภีร์ที่เป็นเครื่องประพันธ์ศัพท์ตามสมควร คัมภีร์พยากรณ์ ไวยากรณ์.

ปูร ปูรเณ. **ปูร** ปูรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปูรเณ** ในความเต็ม. **ปูรยติ เตนาติ ปูรณํ** เครื่องเต็ม สิ่งที่ทำให้เต็ม.

(**ทา ทาเน**). **ทียติ อเนนาติ ทานํ** เครื่องให้ ของที่ให้ วัตถุทาน.

(**มา ปริมาเณ**). **ปมียติ อเนนาติ ปมาณํ** เครื่องคำนวณ เครื่องนับ วิธีที่ใช้นับ.

(**วจ วิยตฺติยํ วาจายํ**). **วุจฺจติ อเนนาติ วจนํ** คำที่ใช้พูด คำพูด.

(**ปปุพฺพ นุท เขเป**). **ปนุทติ ปนุชฺชเต อเนนาติ วา ปนูทโน** ผู้บรรเทา เครื่องบรรเทา.

สูท ปคฺฆรเณ. **สูท** สูทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปคฺฆรเณ** ในการไหลออก หลั่งออก. **สูทติ สุชฺชเต อเนนาติ วา สูทโน** ผู้หลั่งรสออก หรือเครื่องหลั่งรสออก พ่อครัว เครื่องปรุงรส.

(**สุ สวเณ**). **สุณาติ สูยติ เอเตนาติ วา สวณํ** ผู้ฟังหรือเครื่องฟัง หู.

ลู เฉทเน. **ลู** ลูธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **เฉทเน** ในการตัด. **ลุนาติ ลูยติ อเนนาติ วา ลวนํ ลวณํ โลณํ วา** ผู้ตัดหรือเครื่องตัด รสเค็ม เกลือ.

(**นี นเย**). **นยติ นียติ เอเตนาติ วา นยนํ** ผู้นำทางหรือเครื่องนำทาง นัยน์ตา.

ปู ปวเน. **ปู** ปูธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปวเน** ในการชำระ. **ปุนาติ ปูยเต อเนนาติ วา ปวโน** ผู้ชำระหรือเครื่องชำระ ลม.

(**สมุ อุปสเม**). **สเมติ สมียติ วา ปาปํ อเนนาติ สมโณ สมณํ วา** ผู้สงบหรือเครื่องสงบบาป สมณะ ภิกษุ สมณธรรม. **ตถา** เหมือนกัน ...

(**ภู สตฺตายํ**). ***ภาเวติ ภาวียติ เอนายาติ วา ภาวนา*** ผู้เจริญหรือเครื่องเจริญ ภาวนา.

เอวํ **ปาจนํ ปาจาปนํ** ผู้หุงต้มหรือเครื่องหุงต้ม ไฟ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **อธิกรเณ** ในอธิกรณสาธนะ (**ทฏฺพฺพานิ**) อันนักศึกษาพึงทราบ. **ฺา คตินิวตฺติมฺหิ.** ฺา าธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คตินิวตฺติมฺหิ** ในการห้ามไป หยุด ยืน ตั้ง ดำรง. **ติฏฺติ ตสฺมินฺติ ฺานํ** สถานที่ตั้ง ฐาน. เอวํ **สยนํ เสนํ วา** สถานที่นอน, **อาสนํ** สถานที่นั่ง, **อธิกรียติ เอตฺถาติ อธิกรณํ** สถานที่ตั้ง สถานที่อาศัย.

(**ยุปฺปจฺจโย**) ยุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สมฺปทานาปาทาเนสุปิ** แม้ในสัปทานสาธนะและอปาทานสาธนะทั้งหลาย **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์. **สมฺมา ปกาเรน ททาติ อสฺสาติ สมฺปทานํ** ผู้รับสิ่งของที่เขาให้ด้วยดี ผู้สัมปทาน. **อเปจฺจ เอตสฺมา อาททาตีติ อปาทานํ** สถานที่ที่เขาหลีกไปถือเอาอย่างอื่น สิ่งที่เขาละทิ้ง อปาทาน.

๕๙๘. สญฺ๒ายํ ทาธาโต อิ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อิ อิปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทาธาโต** หลังจาก ทา และ ธา ธาตุทั้งหลาย **สญฺ๒ายํ** ในอรรถที่เป็นชื่อ.

หลังจาก ทา และ ธา ธาตุ ลง อิ ปัจจัย ในอรรถที่เป็นชื่อ

สญฺ๒ายํ เมื่ออรรถที่เป็นชื่อ **คมฺยมานายํ** ถูกรู้อยู่ **อิปฺปจฺจโย** อิปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ทาธาอิติ เอเตหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ ทา และ ธา. **อยํ** อิปัจจัยนี้ (**โหติ**) ย่อมลง ***ภาวกมฺมาทิอธิกาเรว*** ในสถานที่ที่เป็นภาวสาธนะและกัมมสาธนะเป็นต้นนั่นเทียว. **สรโลปาทิ** การลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อรู้ว่าเป็นชื่อ หลังจากธาตุเหล่านี้คือ ทา และ ธา ลง อิ ปัจจัย, อิปัจจัยนี้ จะลงในภาวสาธนะและกัมมสาธนะเป็นต้นเท่านั้น

ทา ทาเน. **ทา** ทาธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทาเน** ในการให้. **อาปุพฺโพ** มี อา อุปสัคข้างหน้า. **อาทียตีติ อาทิ** สิ่งที่ถูกถือเอาก่อน เป็นอาทิ เป็นต้น. เอวํ (**อุปคนฺตฺวา อาทียตีติ**) **อุปาทิ** ธรรมที่ถูกเข้าไปถือไว้ อุปทานขันธ์ ขันธ์ห้า.

(ธา **ธารเณ**). **อุทกํ ทธาตีติ อุทธิ** สถานที่ทรงน้ำไว้ ทะเล สมุทร.

อุทาเทโส การอาเทศเป็น อุท **อุทกสฺส** แห่ง อุทก ศัพท์ **สญฺญายํ** ในอรรถที่เป็นชื่อ (**โหติ**) ย่อมมี **เตสุ วุทฺธิโลปาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ͠เตสุ วุทฺธิโลปฺ.

ในอรรถที่เป็นชื่อ อาเทศ อุทก เป็น อุท ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ͠เตสุ วุทฺธิโลปฺ

ชลํ ธียเต อสฺมินฺติ ชลธิ สถานที่ทรงน้ำไว้ ทะเล สมุทร, **วาลานิ ทธาติ ตสฺมินฺติ วาลธิ** หางที่มีขนดก หางสัตว์, **สนฺธียติ สนฺทธาตีติ วา สนฺธิ** สิ่งที่ถูกเชื่อมต่อ หรือสิ่งที่ต่อกันเข้า สนธิ, **นิธียตีติ นิธิ** สิ่งที่ถูกฝังไว้ ขุมทรัพย์. เอวํ **วิธียติ วิทธาติ วิธานํ วา วิธิ** สิ่งที่ถูกทำ วิธีการทำ วิธีจัดการ, **สมฺมา สมํ วา จิตฺตํ อาทธาตีติ สมาธิ** ธรรมที่ตั้งจิตไว้ได้ดีหรือสม่ำเสมอ สมาธิ.

๕๙๙. อิตฺถิยมติยโว วา. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อติยโว อ ติ และ ยุ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์ **วา** บ้าง.

ลง อ ติ และ ยุ ปัจจัย ในอิตถีลิงค์ บ้าง

อิตฺถิยํ เมื่ออิตถีลิงค์ **อภิเธยฺยายํ** ควรถูกกล่าว **อการติยุ อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ อ ติ และ ยุ **โหนฺติ** ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย **ภาวกมฺมาทีสุ** ในสาธนะทั้งหลายมีภาวะและกัมมะเป็นต้น **วา** บ้าง.

เมื่อควรกล่าวให้เป็นอิตถีลิงค์ ลง อ ติ และ ยุ ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะ บ้าง

(**อุทาหรณานิ**) อุทาหรณ์ทั้งหลาย **อปจฺจเย** ใน อ ปัจจัย (**ทฏฺฐพฺพานิ**) อันนักศึกษาพึงทราบ **ตาว** ก่อน.

ชร วโยหานิมฺหิ. **ชร** ชรธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วโยหานิมฺหิ** ในความเสื่อมวัย แก่ ชรา. **ชีรติ ชีรณนฺติ วา ชรา** ผู้ชราหรือความชรา. **อาปจฺจโย** อาปัจจัย (โหติ) ย่อมลง **อิตฺถิยมโต อาปจฺจโยติ** ด้วยสูตรว่า ͠อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย.

(**ปติ+สํ ภิทิ วิทารเณ**). **ปฏิสมฺภิชฺชตีติ ปฏิสมฺภิทา** ปัญญาที่แตกฉาน ปฏิสัมภิทาญาณ.

(**ปติ ปท คติมฺหิ**). **ปฏิปชฺชติ เอตายาติ ปฏิปทา** ธรรมเครื่องปฏิบัติ ข้อปฏิบัติ ปฏิปทา. เอวํ **สมฺปทา** ธรรมเครื่องถึงพร้อม ความสมบูรณ์, **อาปทา** ภัยที่มาถึง ความวิบัติ, **อุปาทียตีติ**

อุปาทา ธรรมที่ถูกเข้าไปยึดถือ อุปาทายรูป, **สญฺชานาตีติ สญฺา** ขันธ์ที่หมายรู้ สัญญา, **ปชานาตีติ ปญฺา** ญาณที่รู้ทั่วถึง ปัญญา, **อุเปกฺขตีติ อุเปกฺขา** เวทนาที่เข้าไปเฝ้าดู การมองดูตามสมควร อุเบกขา, **จินฺตนํ จินฺตา** ความคิด การคิด, **ปติฏฺานํ ปติฏฺา** ความตั้งมั่น.

สิกฺข วิชฺโชปาทาเน. **สิกฺข** สิกฺขธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิชฺโชปาทาเน** ในการถือเอาวิชา การศึกษา. **สิกฺขนํ สิกฺขียตีติ วา สิกฺขา** การศึกษา หรือข้อศึกษา สิกขาบท. เอวํ **ภิกฺขา** การขอ หรืออาหารที่ถูกขอ ภิกษาหาร.

เฌ จินฺตายํ. **เฌ** เฌธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จินฺตายํ** ในการคิด เพ่ง. **ปรสมฺปตฺตึ อภิมุขํ ฌายตีติ อภิชฺฌา** อาการที่คิดโดยเพ่งสู่สมบัติของบุคคลอื่น อภิชฌา, **หิเตสีตํ อุปฏฺเปตฺวา ฌายตีติ อุปชฺฌา อุปชฺฌาโย** ผู้ยังความเป็นผู้เข้าไปเพ่งแสวงหาประโยชน์เกื้อกูล พระอุปัชฌาย์. **สมฺมา ฌายติ เอตฺถาติ สญฺฌา** (**สชฺฌา**) เวลาที่ผู้คนเพ่งดูให้ดี เวลาเย็น พลบค่ำ.

อิสุ อิจฺฉายํ. **อิสุ** อิสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อิจฺฉายํ** ในความปรารถนา. **อปฺปจฺจโย** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อตฺเถ** ในอรรถ **เอสนนฺติ** ว่า ็ความปรารถน้. **จฺฉาเทโส** การอาเทศเป็น จฺฉ (**โหติ**) ย่อมมี **อิสุยมูนมนฺโต จฺโฉ วาติ** ด้วยสูตรว่า ็อิสุยมูนมนฺโต จฺโฉ ว้.

อิจฺฉา ความปรารถนา ความต้องการ.

ปุจฺฉ ปุจฺฉเน. **ปุจฺฉ** ปุจฺฉธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปุจฺฉเน** ในการถาม. **ปุจฺฉนํ ปุจฺฉา** การถาม.

(**กิต โรคาปนยเน**). **ติกิจฺฉนํ ติกิจฺฉา** การเยียวยา การบำบัดโรค.

(**ฆส อทเน**). **ฆสิตุมิจฺฉา ชิฆจฺฉา** ความปรารถนาเพื่อกิน ความอยากกิน ความหิว.

ติติกฺขา ความอดกลั้น, **พุภุกฺขา** ความต้องการกิน, **ปาตุมิจฺฉา ปิปาสา** ความปรารถนาเพื่อดื่ม ความกระหาย. **วาเทสาภาโว** ความไม่มีแห่งการอาเทศเป็น วา (**โหติ**) ย่อมมี **วาธิการโต** เพราะการตามมาของ วา ศัพท์ **มณฺฑูกคติยา** โดยวิธีเหมือนกบกระโดด, **พฺยาปิตุมิจฺฉา วิจฺฉา** ความต้องการเพื่อแผ่ไป คำซ้ำ.

(**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **ติปจฺจเย** ใน ติ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **สมฺภวนํ สมฺภูติ** การเกิด. **ติปฺปจฺจยมฺหิ** เพราะ ติ ปัจจัย **วุทฺธิ** การวุทธิ อู เป็น โอ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **วาธิการโต** เพราะ วาศัพท์ที่ตามมา. **สวณํ สุติ** การฟัง, **นยนํ นียติ เอตายาติ วา นีติ** การนำไป หรือนัยอันเป็นเครื่องนำไป.

มน ฺาเณ. **มน** มนธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ฺาเณ** ในการรู้. **มญฺตีติ มติ** ปัญญาที่รู้.

เต โน ติมฺหีติ จ บทว่า ็เต้ ็โน้ และ ็ติมฺหิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๐๐. คมขนหนรมาทีนมนฺโต. (๒ บท, โลปวิธิสูตร)

เต เพราะ ต ปัจจัย **ติมฺหิ** และเพราะ ติ ปัจจัย **อนฺโต** พยัญชนะตัวสุดท้าย **คมขนหนรมาทีนํ** (**ธาตูนํ**) ของธาตุทั้งหลายมี คม ขน หน และ รม เป็นต้น **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของ คม ขน หน และ รม ธาตุเป็นต้น

ตปฺปจฺจเย เพราะ ต ปัจจัย **ติมฺหิ จ** และเพราะ ติ ปัจจัย **อนฺโต พฺยญฺชโน** พยัญชนะตัวสุดท้าย **ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลาย **มการนการนฺตานํ** ที่มี ม และ น อักษรอยู่ท้าย **คมขนหนรม อิติ เอวํ อาทีนํ** มีธาตุว่า คม ขน หน และ รม ดังนี้เป็นต้น **โน โหติ** ย่อมไม่มี. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบซึ่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย พยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุว่า คม ขน หน และ รม ดังนี้เป็นต้น ย่อมไม่มี, ฉะนั้น จึงลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ

(**คมุ คติมฺหิ**). **คมนํ คนฺตพฺพาติ วา คติ** การไป หรือภูมิที่สัตว์ควรไป ชื่อว่า คติ,

(**หน หึสายํ**). **อุปหนนํ อุปหติ** การเข้าไปเบียดเบียน ชื่อวา อุปหติ,

(**รมุ กีฬายํ**). **รมนฺติ ตาย รมณํ วา รติ** เครื่องยินดี หรือความยินดี ชื่อว่า รติ.

ตนุ วิตฺถาเร. **ตนุ** ตนุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิตฺถาเร** ในการแผ่ไป ขยายออก. **ตนนํ ตติ** การแผ่ไป ชื่อว่า ตติ.

ยมุ อุปรเม. **ยมุ** ยมุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุปรเม** ในการงดเว้น. **นิยมนํ นิยติ** การงดเว้น ชื่อว่า นิยติ.

ปน ส่วน **รมโต รมตีติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ˝รมโต้ และ ˝รมติ้ เป็นต้น **ธาตฺวนฺต-โลโป** การลบซึ่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **อการพฺยวหิตตฺตา** เพราะเป็นบทที่มี อ ปัจจัยคั่นแล้ว.

ส่วนในอุทาหรณ์ว่า ˝รมโต้ และ ˝รมติ้ เป็นต้น จะไม่ลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ เพราะเป็นบทที่มี อ ปัจจัยคั่นอยู่ (รมโต = รมฺ+อ+ต+สิ, รมติ = รมฺ+อ+ติ)

(**ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ**). **ภุญฺชนํ ภุตฺติ** การกิน ชื่อว่า ภุตติ,

(**ยุช โยเค**). **ยุญฺชนํ ยุตฺติ** การประกอบ ชื่อว่า ยุตติ. **ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ** การลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุและการซ้อน ตฺ (**โหติ**) ย่อมมี **ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จาติ** ด้วยสูตรว่า ˝ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ้.

(**สํ-อา ปท คติมฺหิ**). **สมาปชฺชนํ สมาปชฺชเตติ วา สมาปตฺติ** การเข้า หรือถูกเข้า ชื่อว่า สมาบัติ, (**สมฺปชฺชนํ สมฺปชฺชเตติ**) **สมฺปตฺติ** ความถึงพร้อม ความสมบูรณ์ สมบัติ.

ธาตฺวนฺตโลป-ทฺวิตฺตานิ การลบพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุและการซ้อน ตฺ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **คุปาทีนญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า ็คุปาทีนญฺจ้.

นิ การอาเทศเป็น นิ **ติสฺส** แห่ง ติ ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **หาทิโต** จาก หา ธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้.

หลังจาก หา ธาตุเป็นต้น อาเทศ ติ เป็น นิ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้

(**หา จาเค**). **หานิ, ชานิ** การละ ความเสื่อม **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

(**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **ยุปจฺจเย** ใน ยุ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **จิต สญฺเจตเน**. **จิต** จิตธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สญฺเจตเน** ในการจงใจ. **ยุปฺปจฺจโย** ยุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อตฺเถ** ในอรรถ **เจตยตีติ** ว่า ็ย่อมจงใจ้. **อนาเทสวุทฺธี** การอาเทศเป็น อน และการวุทธิ อิ เป็น เอ ทั้งหลาย **อาปจฺจโย** และการลง อา ปัจจัย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เจตนา สภาวะที่จงใจ เจตนา.

วิท อนุภวเน. **วิท** วิทธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อนุภวเน** ในการเสวย. **เวทยตีติ เวทนา** สภาวะที่เสวยอารมณ์ เวทนา.

ทิสี อุจฺจารเณ. **ทิสี** ทิสีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อุจฺจารเณ** ในการสวด แสดง. **เทสียตีติ เทสนา** ธรรมที่ถูกแสดง การแสดง เทศนา. **ภาวียตีติ ภาวนา** สมาธิที่ถูกทำให้เจริญ ภาวนา อิจฺจาทิ.

อิตฺถิยํ วาติ จ บทว่า ็อิตฺถิยํ้ และ ็วา้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๐๑. กรโต ริริย. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ริริย ริริยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กรโต** หลังจาก กร ธาตุ **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์ **วา** บ้าง.

หลังจาก กร ธาตุ ลง ริริย ปัจจัย ในอิตถีลิงค์ บ้าง

อิตฺถิยํ เมื่ออิตถีลิงค์ **อนิตฺถิยํ วา** หรือเมื่อลิงค์อันไม่ใช่อิตถี **อภิเธยฺยายํ** ควรถูกกล่าว **ริริยปฺปจฺจโย** ริริยปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **กรธาตุโต** หลังจาก กร ธาตุ. **ราทิโลโป** การลบ ร เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อควรกล่าวให้เป็นอิตถีลิงค์หรือไม่ใช่อิตถีลิงค์ก็ตาม หลังจาก กร ธาตุ ลง ริริย ปัจจัย, ลบ รฺ เป็นต้น

กตฺตพฺพา กิริยา อาการที่ควรกระทำ ชื่อว่า กิริยา, **กรณียํ กิริยํ** กิจที่ควรทำ ชื่อว่า กิริยะ.

กตฺตรีติ บทว่า ็กตฺตริ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๐๒. ชิโต อิน สพฺพตฺถ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อิน อินปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ชิโต** หลังจาก ชิ ธาตุ **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **สพฺพตฺถ** ในกาลทั้งปวง.

หลังจาก ชิ ธาตุ ลง อิน ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ในกาลทั้งปวง

อินปฺปจฺจโย อินปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **ชิอิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ ชิ **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **สพฺพกาเล** ในกาลทั้งปวง.

หลังจาก ชิ ธาตุ ลง อิน ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ในกาลทั้งปวง

ชิ ชเย. **ชิ** ชิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ชเย** ในการชนะ. **ปาปเก อกุสเล ธมฺเม อชินิ ชินาติ ชินิสฺสตีติ วา ชิโน** ผู้ชนะบาปอกุศลธรรม พระชินเจ้า พระพุทธเจ้า.

อินาติ บทว่า "อิน" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๐๓. **สุปโต จ.** (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อิน อินปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สุปโต** หลังจาก สุป ธาตุ.

และหลังจาก สุป ธาตุ ลง อิน ปัจจัย

อินปฺปจฺจโย อินปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ปโร** ข้างหลัง **สุปอิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ สุป **จ** ด้วย.

และหลังจากธาตุนี้คือ สุป ลง อิน ปัจจัย

สุป สเย. **สุป** สุปธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สเย** ในการหลับ การนอน. **สุปติ สุปนฺติ วา สุปิโน สุปินํ** ผู้หลับ หรือการหลับ.

สี สเย. **สี** สีธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สเย** ในการนอน. **อีสํอิติ** บทว่า "อีสํ" **อุปปทํ** เป็นบทใกล้ธาตุ. **อีสํ สียติ ภวตาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "อันท่านนอนเล็กน้อย".

๖๐๔. **อีสํทุสูหิ ข.** (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ข ขปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อีสํทุสูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายอันมี อีสํ ทุ และ สุ เป็นบทใกล้ธาตุ.

หลังจากธาตุที่มี อีสํ ทุ และ สุ เป็นบทใกล้ ลง ข ปัจจัย

ขปฺปจฺจโย ขปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **ปเรหิ** อันอยู่หลัง **อีสํทุสุ อิติ เอเตหิ อุปปเทหิ** จากบทใกล้ธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ อีสํ ทุ และ สุ. **จ** อนึ่ง **โส** ขปัจจัยนั้น

หลังจากธาตุที่อยู่หลังอุปบทเหล่านี้คือ อีสํ ทุ และ สุ ลง ข ปัจจัย, อนึ่ง ข ปัจจัยนั้น

๖๐๕. **ภาวกมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถา.** (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กิจฺจกฺตขตฺถา ปัจจัยทั้งหลายอันมีอรรถ กิจฺจ กฺต และ ข (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ภาว-**

กมฺเมสุ ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย.

ลงปัจจัยที่มีอรรถ กิจฺจ (คือ เปสะ อติสัคคะ ปัตตกาละ) อรรถ กฺต (คือ ภยะ มติ พุธิ ปูชา) และ อรรถ ข (คือ อีสํ ทุ สุ) ในภาวะและกัมมะ

กิจฺจกฺตขตฺถ อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ปัจจัยอันมีอรรถ กิจฺจ กฺต และ ข **โหนฺติ** ย่อมลง **ภาวกมฺม อิติ เอเตสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้คือภาวะและกัมมะ. **อิติ** เพราะเหตุนั้น (**ขปฺปจฺจโย**) ขปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ภาวกมฺเมสุ เอว** ในอรรถภาวะแล ะกัมมะทั้งหลายเท่านั้น **นิยมโต** ตามกำหนด. **โลโป** การลบไป **ขการานุพนฺธสฺส** แห่ง ขฺ อักษรอนุพันธ์ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติ** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ̎กฺวจิ ธาตุ ̎, **วุทฺธิ** การวุทธิ อี เป็น เอ, **อยาเทสทฺวิตฺตานิ** การอาเทศ เอ เป็น อย และการซ้อน สฺ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

ลงปัจจัยปัจจัยเหล่านี้คือ ปัจจัยที่มีอรรถ กิจฺจ (คือ เปสะ อติสัคคะ ปัตตกาละ) อรรถ กฺต (คือ ภวะ มติ พุธิ ปูชา) และ อรรถ ข (คือ อีสํ ทุ สุ) ในอรรถเหล่านี้คือภาวะและกัมมะ, ฉะนั้น ข ปัจจัย จึงลงในอรรถภาวะและกัมมะเท่านั้น, ลบ ขฺ อักษรอนุพันธ์ อาเทศ เอ เป็น อย และซ้อน สฺ

อีสสฺสโย ภวตา ท่านนอนเล็กน้อย การนอนน้อย. **ทุกฺเขน สียตีติ ทุสฺสโย** การนอนลำบาก, **สุเขน สียตีติ สุสฺสโย** การนอนเป็นสุข.

กมฺเม ในกรรม **อีสํ กรียตีติ อีสกฺกรํ กมฺมํ ภวตา** กรรมที่ท่านทำเล็กน้อย. เอวํ **ทุกฺเขน กรียตีติ ทุกฺกรํ หิตํ ภวตา** ความเกื้อกูลอันท่านทำได้ยาก, **สุกรํ ปาปํ พาเลน** บาปอันคนพาลทำได้ง่าย, **ทุกฺเขน ภรียตีติ ทุพฺภโร มหิจฺโฉ** ผู้มักมากอันเขาเลี้ยงยาก. **สุเขน ภรียตีติ สุภโร อปฺปิจฺโฉ** ผู้มักน้อยอันเขาเลี้ยงง่าย, **ทุกฺเขน รกฺขิตพฺพนฺติ ทุรกฺขํ จิตฺตํ** จิตอันเขารักษายาก, **ทุกฺเขน ปสฺสิตพฺโพติ ทุทฺทโส ธมฺโม** พระธรรมอันเขาเห็นได้ยาก, **สุเขน ปสฺสิตพฺพนฺติ สุทสฺสํ ปรวชฺชํ** โทษของผู้อื่นอันเขาเห็นได้ง่าย, **ทุกฺเขน อนุพุชฺฌิตพฺโพติ ทุรนุโพโธ ธมฺโม** พระธรรมอันเขารู้ตามได้ยาก, **สุเขน พุชฺฌิตพฺพนฺติ สุโพธํ** อันบุคคลรู้ได้ง่าย **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

พุธ อวคมเน. **พุธ** พุธธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **อวคมเน** ในการรู้ ตรัสรู้. **สพฺเพ สงฺขตาสงฺขตสมฺมุติเภเท ธมฺเม อพุชฺฌิ พุชฺฌติ พุชฺฌิสฺสตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ̎ผู้รู้ธรรมทั้งหลายอันต่างกันโดยสังขตะ อสังขตะ และสมมุติบัญญัติทั้งปวง ̎

ตอิติ บทว่า ̎ต ̎ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๐๖. **พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ.** (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ต ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **พุธคมาทิตฺเถ** ในอรรถว่าตรัสรู้และไป(ถึง) **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ.

ลง ต ปัจจัย ในอรรถว่าตรัสรู้และไป(ถึง) ในกัตตุสาธนะ

ตทตฺเถ เมื่ออรรถว่าตรัสรู้และไปนั้น **คมฺยมาเน** ถูกรู้อยู่ **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **พุธคมุ อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี พุธ และ คมุ อย่างนี้เป็นต้น **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **สพฺพกาเล** ในกาลทั้งปวง.

เมื่อรู้ว่าเป็นอรรถ ตรัสรู้และไป ลง ต ปัจจัย หลังจาก พุธ และ คมุ ธาตุเป็นต้น ในกัตตุสาธนะ ในกาลทั้งปวง

ตสฺสาติ บทว่า ็ตสฺส้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๐๗. ธฒภเหหิ ธฒา จ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ธฒา การอาเทศเป็น ธ และ ฒ ทั้งหลาย **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ธฒภเหหิ** จากธาตุทั้งหลายอันมี ธ ฒ ภ และ ห เป็นอักษรสุดท้าย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุที่มี ธ ฒ ภ และ ห เป็นอักษรสุดท้าย อาเทศ ต เป็น ธ และ ฒ

ธการฒการาเทสา การอาเทศเป็น ธ และ ฒ อักษรทั้งหลาย **ปจฺจยตการสสฺส** แห่ง ต อักษรของปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ธฒนฺตภหนฺเตหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายอันมี ธ ฒ เป็นอักษรสุดท้าย และอันมี ภ ห เป็นอักษรสุดท้าย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ธกาโร** การอาเทศเป็น ธ **ตการสฺส** แห่ง ต อักษร **ธภโต** หลังจาก ธ และ ภ (**โหติ**) ย่อมมี. **ธตฺตํ** การอาเทศ ต เป็น ธ **หการโตปิ** แม้หลังจาก ห อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **หการคฺคหณโต** เพราะการถือเอาซึ่ง ห อักษร **หจตุตฺถานนฺติ เอตฺถ** ในคำว่า ็หจตุตฺถาน้ นี้. **จ** สำหรับ **อยํ** การอาเทศ ต เป็น ธ และ ฒ นี้ (**โหติ**) ย่อมมี **อพฺยวธาเน** ในสถานที่ซึ่งไม่มีอักษรอื่นคั่น. **เตน** เพราะเหตุนั้น **รุนฺธติ, อาราธิโต, วฑฺฒิโต, ลภิตฺวา, คหิโตติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี็รุนฺธติ, อาราธิโต, วฑฺฒิโต, ลภิตฺวา, คหิโต้ เป็นต้น (**อยํ**) การอาเทศเป็น ธ และ ฒ นี้ **น ภวติ** ย่อมไม่มี **ปจฺจยาคมพฺยวหิตตฺตา** เ พราะมีปัจจัยและอักษรอาคมคั่นแล้ว.

จากธาตุที่มี ธ ฒ เป็นอักษรสุดท้าย และมี ภ ห เป็นอักษรสุดท้าย อาเทศ ต เป็น ธ และ ฒ ตามลำดับ, ฉะนั้น หลังจาก ธ และ ภ จึงอาเทศ ต เป็น ธ, แม้หลังจาก ห ก็อาเทศ ต เป็น ธ ได้บ้าง เพราะการใส่ ห ไว้ในคำว่า ็หจตุตฺถาน้, การอาเทศ ต เป็น ธ และ ฒ นี้ จะมีเฉพาะในสถานที่ที่ไม่มีอักษรอื่นคั่น, ฉะนั้น ในอุทาหรณ์ว่า ็รุนฺธติ, อาราธิโต, วฑฺฒิโต, ลภิตฺวา, คหิโต้ เป็นต้น ไม่อาเทศ ต เป็น ธ และ ฒ เพราะมีปัจจัยและอาคมคั่นอยู่

๖๐๘. หจตุตฺถานมนฺตานํ โท เธ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

เธ เพราะ ธ **โท** การอาเทศเป็น ทฺ **หจตุตฺถานํ** แห่ง หฺ อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรค **อนฺตานํ** อันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ธ อาเทศ หฺ อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรค อันเป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ เป็น ทฺ

ธกาเร ปเร เพราะ ธ อักการข้างหลัง **ทการาเทโส** การอาเทศเป็น ท **หการวคฺคจตุตฺถานํ** แห่ง ห อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรค **ธาตฺวนฺตภูตานํ** อันเป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของธ

าตุ **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ ธ ข้างหลัง อาเทศ หฺ อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรค อันเป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ เป็น ทฺ

พุทฺโธ ภควา ผู้ตรัสรู้ ได้แก่พระพุทธเจ้า. **สรณํ อคจฺฉิ คจฺฉติ คจฺฉิสฺสตีติ วา สรณงฺคโต อุปาสโก** อุบาสกผู้ถึงซึ่งสรณะ, **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบไปแห่งพยัญชนะที่สุดธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **คมขนหนรมาทีนมนฺโตติ** ด้วยสูตรว่า ็คมขนหนรมาทีนมนฺโต้. เอวํ **ชานาตีติ ๊าโต** ผู้รู้.

อิ คติมฺหิ. **อิ** อิธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **คติมฺหิ** ในการไป ถึง. **อุเปตีติ อุเปโต** ผู้เข้าถึง.

จินฺต จินฺตายํ. **จินฺต** จินฺตธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **จินฺตายํ** ในการคิด. **จินฺเตตีติ จิตฺตํ** ผู้คิด จิต. **ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ** การลบซึ่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุและการซ้อน ตฺ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **คุปาทีนญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า ็คุปาทีนญฺจ้.

สนฺช สงฺเค. **สนฺช** สนฺชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **สงฺเค** ในการเกาะ เกี่ยว ข้องคล้อง ติด. **รูปาทีสุ อสชฺชิ สชฺชติ สชฺชิสฺสตีติ วา สตฺโต** ผู้ข้องอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ชื่อว่าสัตว์. **ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ** การลบซึ่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุและการซ้อน ตฺ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จาติ** ด้วยสูตรว่า ็ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ้.

สญฺ๊ายมิติ บทว่า ็สญฺ๊าย้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๐๙. ติ กิจฺจาสิฏฺเ. (๔ บท, ปัจจยวิธิสูตร) (ติ กิตฺ+จ+อาสิฏฺเ)

สญฺ๊ายํ เมื่อชื่อ (**อภิเธยฺยายํ**) ควรถูกกล่าว **ติ** ติปัจจัย **กิตฺ จ** และกิตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อาสิฏฺเ** ในอรรถปรารถนา.

เมื่อควรกล่าวเป็นชื่อ ลง ติ ปัจจัย และ กิต ปัจจัย ในอรรถปรารถนา

สญฺ๊ายํ เมื่อชื่อ **อภิเธยฺยายํ** ควรถูกกล่าว **อาสิฏฺเ** เมื่ออรรถปรารถนา **คมฺยมาเน** ถูกรู้อยู่ **ติปฺปจฺจโย** ติปัจจัย **กิตฺปจฺจโย จ** และกิตปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย.

เมื่อควรกล่าวเป็นชื่อ เมื่อรู้ว่าเป็นความปรารถนา ลง ติ ปัจจัย และ กิต ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งหลาย

ชิโน ขอพระพุทธเจ้า **พุชฺฌตุ** จงโปรดรู้ **เอนํ** ซึ่งบุคคลนี้ **อิติ** เพราะฉะนั้น **ชินพุทฺธิ** ผู้ที่ปรารถนาให้พระพุทธเจ้ารู้จัก ผู้มีชื่อว่าชินพุทธิ, **ธการาทการาเทสา** การอาเทศ ตฺ ของ ติ เป็น ธฺ และการอาเทศ ธฺ ของ พุธฺ เป็น ทฺ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี. **ธนํ** ขอทรัพย์ **ภวตุ** จงมี **อสฺส** แก่เขา **อิติ** เพราะฉะนั้น **ธนภูติ** ผู้ปรารถนามีทรัพย์ ผู้มีชื่อว่าธนภูติ.

กิตฺปจฺจเย ในกิตปัจจัย **ภวตูติ ภูโต** ผู้ปรารถนาให้มี ผู้มีชื่อว่าภูตะ, **ธมฺโม เอนํ ททาตูติ ธมฺมทินฺโน** ผู้ที่ธรรมให้มา ผู้ปรารถนาให้ธรรมให้ ผู้มีชื่อว่าธรรมทิน, **อินฺนาเทโส** การอาเทศเป็น

อินฺน **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **ภิทาทิโต อินฺนอนฺนอีณา วาติ** ด้วยสูตรว่า ็ภิทาทิโต อินฺนอนฺนอีณา วา้. **วฑฺฒตูติ วฑฺฒมาโน** ผู้ปรารถนาความเจริญ ผู้มีชื่อว่าวัฑฒมานะ. **มานนฺเตสุ** เพราะ มาน และ อนฺต ปัจจัยทั้งหลาย **อปฺปจฺจโย** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภูวาทิโต ออิติ** ด้วยสูตรว่า็ภูวาทิโต อ้. **นนฺทตูติ นนฺทโก** ผู้ปรารถนาความเพลิดเพลิน ผู้มีชื่อว่านันทกะ, **ชีวตูติ ชีวโก** ผู้ปรารถนามีชีวิตยืนยาว ผู้มีชื่อว่าชีวก **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

๖๑๐. อาคมา ตุโก. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ตุโก ตุกปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อาคมา** หลังจาก คมุ ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้า.

หลังจาก คมุ ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้า ลง ตุก ปัจจัย

ตุกปฺปจฺจโย ตุกปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **อาปุพฺพา คมิโต** หลังจาก คมุ ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้า. (**ตุกปฺปจฺจโย**) ตุกปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **กิตกตฺตา** เพราะเป็นกิต.

หลังจาก คมุ ธาตุ ที่มี อา อยู่หน้า ลง ตุก ปัจจัย, เพราะเป็นกิต จึงลง ตุก ปัจจัยในกัตตุ

อาคจฺฉตีติ อาคนฺตุโก ผู้มาเยือน อาคันตุกะ แขก.

คมาติ บทว่า็คมา้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๑๑. ภพฺเพ อิก. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อิก อิกปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **คมา** หลังจาก คมุ ธาตุ **ภพฺเพ** ในอรรถสมควร.

หลังจาก คมุ ธาตุ ลง อิก ปัจจัย ในอรรถว่า สมควร

อิกปฺปจฺจโย อิกปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **คมิโต** หลังจาก คมุ ธาตุ **ภพฺพตฺเถ** ในอรรถสมควร.

หลังจาก คมุ ธาตุ ลง อิก ปัจจัย ในอรรถว่า สมควร

คนฺตุํ ภพฺโพติ คมิโก ภิกฺขุ ภิกษุผู้สมควรไป ผู้จะเดินทาง.

เตกาลิกกิตกปฺปจฺจยนฺตนโย วิธีของบทอันมีกิตกปัจจัยในกาลทั้ง ๓ อยู่ท้าย **นิฏฺโต** จบแล้ว.

จบ วิธีของของบทอันมีกิตกปัจจัยในกาลทั้ง ๓ อยู่ท้าย

๗.๓. อตีตปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทอันมีปัจจัยในอดีตกาลอยู่ท้าย

๖๑๒. อตีเต ตตวนฺตุตาวี. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ตตวนฺตุตาวี ต ตวนฺตุ และ ตาวี ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อตีเต**

ในอดีตกาล.

ลง ต ตวนฺตุ และ ตาวี ปัจจัย ในอดีตกาล

ตตวนฺตุตาวี อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ต ตวนฺตุ และ ตาวี **โหนฺติ** ย่อมลง **สพฺเพหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายทั้งปวง **อตีเต กาเล** ในกาลอันเป็นอดีต. **เอเต เอว** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั่นนั่นแล **นิฏฺฐสญฺญกาปิ (โหนฺติ)** มีชื่อว่านิฏฐะบ้าง **ปรสมญฺญาย** โดยชื่อในคัมภีร์สันสกฤต. **จ** อนึ่ง **เต** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **ภวนฺติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **กิตฺสญฺญตฺตา** เพราะมีชื่อว่ากิต.

หลังจากธาตุทั้งปวง ลง ต ตวนฺตุ และ ตาวี ปัจจัย ในอดีตกาล, ปัจจัยเหล่านั้นเรียกว่า ่นิฏฐะ้ ก็ได้ ตามชื่อในคัมภีร์สันสกฤต, อนึ่ง ปัจจัยเหล่านั้น ก็ลงในกัตตุสาธนะ เพราะมีชื่อว่ากิต

อภวีติ ภูโต ภูตา ภูตํ เป็นแล้ว ผู้เป็นแล้ว.

ตตวนฺตุตาวีสุ เพราะ ต ตวนฺตุ และ ตาวี ปัจจัยทั้งหลาย **วุทฺธิ** การทำวุทธิ **น โหติ** ย่อมไม่มี **อนุวตฺติตวาคฺคหเณน** เพราะ วา ศัพท์ที่ติดตามมา **อณฺโสฺ จาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า ่อณฺโสฺ จ้.

เพราะ ต ตวนฺตุ และ ตาวี ปัจจัย ไม่ทำวุทธิ เพราะ วา ศัพท์ที่ติดตามมาในสูตรว่า ่อณฺโสฺ จ้

หุ ทานาทนหพฺยปฺปทาเนสุ. **หุ** หุธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ทานาทนหพฺยปฺปทาเนสุ** ในการให้ การกิน และการบูชา เซ่นไหว้ บวงสรวงทั้งหลาย. **อหวีติ หุโต อคฺคึ** ผู้บูชาไฟ.

ตวนฺตุปฺปจฺจเย ใน ตวนฺตุ ปัจจัย **อากาโร** การอาเทศเป็น อา อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **อา สิมฺหีติ** ด้วยสูตรว่า ่อา สิมฺหิ้. **อิจฺจาทิ** (**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์เป็นต้นว่า **อคฺคึ หุตวา หุตวนฺโต** ผู้บูชาไฟ (**โหติ**) ย่อมมี **คุณวนฺตุสมํ** เหมือนกับ คุณวนฺตุ ศัพท์.

ตาวีมฺหิ ใน ตาวี ปัจจัย. **อิจฺจาทิ (อุทาหรณํ)** อุทาหรณ์เป็นต้นว่า **อคฺคึ หุตาวี, อคฺคึ หุตาวิโน** ผู้บูชาไฟ (**โหติ**) ย่อมมี **ทณฺฑีสมํ** เหมือนกับ ทณฺฑี ศัพท์. **อินีปจฺจโย** อินีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์. **หุตาวินี** ผู้บูชา. **รสฺสตฺตํ** การรัสสะ อี เป็น อิ (**โหติ**) ย่อมมี **นปุํสเก** ในนปุงสกลิงค์. **หุตาวิ** ผู้บูชา.

วส นิวาเส. **วส** วสธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **นิวาเส** ในการอยู่.

ตปฺปจฺจโย ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **วสฺสํ อวสีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ่ผู้อยู่แล้วตลอดกาลฝน้. **ฏฺฐาเทเส** เมื่อการอาเทศเป็น ฏฺฐ **สาทิสนฺตอิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ่สาทิสนฺต้ **สมฺปตฺเต** ใกล้จะถึง **สการนฺตตฺตา** เพราะเป็นธาตุที่มี ส อักษรอยู่ท้าย,

ลง ต ปัจจัย ในอรรถว่า ่วสฺสํ อวสิ ผู้อยู่ตลอดฤดูฝน้, เมื่อใกล้จะถึงการอาเทศ สฺต เป็น ฏฺฐ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ่สาทิสนฺต้ เพราะเป็นธาตุที่มี ส อักษรอยู่ท้าย,

ตสฺสาติ บทว่า ็ตสฺส้ **อธิกาโร** ตามไปไกล, **สาทีติ จ** และบทว่า ็สาทิ้ (**วตฺตเต**) ย่อมตามไป.

๖๑๓. วสโต อุตฺถ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

อุตฺถ การอาเทศเป็น อุตฺถ **ตสฺส** แห่ง ต อักษร (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **วสโต** จาก วส ธาตุ **สาทิ** พร้อมด้วยพยัญชนะที่อยู่ข้างหน้า (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจาก วส ธาตุ อาเทศ ต อักษร กับพยัญชนะข้างหน้า เป็น อุตฺถ

อุตฺถาเทโส การอาเทศเป็น อุตฺถ **ตการสฺส** แห่ง ต อักษร **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **วส อิติ เอตสฺมา ธาตุมฺหา** จากธาตุนี้คือ วส **สห อาทิพฺยญฺชเนน** พร้อมด้วยพยัญชนะที่อยู่ข้างหน้า **โหติ** ย่อมมี. สรโลปาทิ วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุนี้คือ วส อาเทศ ต อักษร กับพยัญชนะข้างหน้า เป็น อุตฺถ, ลบสระเป็นต้น

วสฺสํ วุตฺโถ ผู้อยู่ตลอดฤดูฝน ออกพรรษาแล้ว, **วุตฺถา สา** หญิงนั้นอยู่แล้ว.

ปุพฺพโลปาภาเว เมื่อความไม่มีแห่งการลบซึ่งสระหน้า **สติ** มีอยู่ **ตุคฺคหณโต** เพราะ ตุ ศัพท์ **สรโลโปติอาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็สรโลโป้, **ปรโลโป** การลบไปแห่งสระ อุ หลัง **อธิวตฺถา เทวดา, วตฺถพฺพนฺติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ็**อธิวตฺถา เทวตา** เทวดาสิงอยู่แล้ว, **วตฺถพฺพํ** ควรอยู้ เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อไม่ลบสระหน้า เพราะ ตุ ศัพท์ ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็สรโลโป้, จึงลบสระหลังในอุทาหรณ์เป็นต้นว่า ็อธิวตฺถา เทวตา เทวดาสิงอยู่แล้ว, วตฺถพฺพํ ควรอยู้

วสสฺสาติ บทว่า ็วสสฺส้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป **วิปริณาเมน** โดยการเปลี่ยนวิภัตติ.

๖๑๔. วสฺส วา วุ. (๔ บท, อาเทส+อาคมวิธิสูตร)

อุ การอาเทศเป็น อุ **วสฺส** แห่ง ว **วสสฺส** ของ วส ธาตุ **โว** และ วฺ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

อาเทศ ว ของ วส ธาตุ เป็น อุ และลง วฺ อาคม บ้าง

ตกาเร ปเร เพราะ ต อักษรข้างหลัง **อุกาโร** การอาเทศเป็น อุ อักษร **วการสฺส** แห่ง ว อักษร **วส อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ วส **โหติ** ย่อมมี, **วการาคโม จ** และ วฺ อักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **ตตฺถ** ในที่อาเทศนั้น **วา** บ้าง. **อยํ** การอาเทศ ว เป็น อุ นี้ (**โหติ**) ย่อมมี **นิฏฺฐกาเร** เพราะ ต อักษรของนิฏฐปัจจัยเท่านั้น. **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง **วกาโร** วอักษร **วูติ เอตฺถ** ในคำว่า ็วุ้ นี้ **สนฺธิโช** (**โหติ**) เป็นอักษรเกิดจากสนธิ. **จ** สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **ทุติยํ วคฺคหณํ** วอักษรตัวที่ ๒ **อิจฺฉิตพฺพํ** อันท่านประสงค์เอา **ตนฺตนเยน** โดยนัยเหมือนเส้นด้าย. **เตน** เพราะเหตุนั้น **อุกาโร** การอาเทศเป็น อุ อักษร **อการสฺสปิ**

แม้แห่ง อ อักษร **สิทฺโธ ภวติ** ย่อมสำเร็จได้.

เพราะ ต อักษรข้างหลัง อาเทศ ว ของ วส ธาตุ เป็น อุ และลง วฺ อาคม ในที่อาเทศนั้นบ้าง, เพราะ ต อักษรของนิฏฐปัจจัยเท่านั้น จึงอาเทศ ว เป็น อุ ได้, อีกอย่างหนึ่ง วอักษรในคำว่า ็วุ้ นี้เป็นอักษรอาคมในสนธิ, สำหรับ ในสูตรนี้ ท่านประสงค์เอา ว อักษรตัวที่ ๒ โดยนัยเหมือนเส้นด้าย, ฉะนั้น การอาเทศ อ ของ ว อักษร เป็น อุ จึงสำเร็จได้

อุสิโต พฺรหฺมจริยํ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว, **วุสิโต** อยู่แล้ว อยู่จบแล้ว. ตถา **วุสิตวา, วุสิตาวี** อยู่แล้ว.

อุตฺถาเทโส การอาเทศ สฺต เป็น อุตฺถ **น ภวติ** ย่อมไม่มี **อิการาคเมน พฺยวหิตตฺตา** เพราะเป็นบทอัน อิ อักษรอาคมคั่นแล้ว.

อาเทศ สฺต เป็น อุตฺถ ไม่ได้ เพราะมี อิ อักษรอาคมคั่นอยู่

ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ. ภุช ภุชธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **ปาลนพฺยวหรเณสุ** ในการรักษาและกลืนกินทั้งหลาย.

ตตวนฺตุตาวี ต ตวนฺตุ และ ตาวี ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **โอทนํ อภุญฺชีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้กินข้าวแล้ว้. **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบไปแห่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **ทฺวิตฺตํ จ** และการทำให้เป็น ๒ ตัว **ตการสฺส** แห่ง ต อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จาติ** ด้วยสูตรว่า ็ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ้.

ลง ต ตวนฺตุ และ ตาวี ปัจจัย ในอรรถว่า ็โอทนํ อภุญฺชิ ผู้กินข้าวแล้ว้, ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ และซ้อน ตฺ ด้วยสูตรว่า ็ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ้

ภุตฺโต ภุตฺตวา ภุตฺตาวี ผู้กินแล้ว. **ตถา** เหมือนกันนั้น **รนฺช ราเค** ในความกำหนัด. **อรญฺชีติ รตฺโต รตฺตา รตฺตํ** ผู้กำหนัดแล้ว. **ยุช โยเค** ในการประกอบ. **อยุญฺชีติ ยุตฺโต ยุตฺตา ยุตฺตํ** ผู้ประกอบแล้ว. **วิจ วิเวจเน, วิปุพฺโพ** ในความสงัด. **วิวิจฺจีติ วิวิตฺโต วิวิตฺตา วิวิตฺตํ** ผู้สงัดแล้ว. **มุจ โมจเน** ในความหลุดพ้น. **อมุจฺจีติ พนฺธนา มุตฺโต** ผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกพัน.

ติปฺปจฺจเยปิ แม้ใน ติ ปัจจัย **ตถา** ก็เหมือนกันนั้น **ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ** การลบซึ่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุและการซ้อน ตฺ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้.

แม้ใน ติ ปัจจัย ก็เหมือนกัน มีการลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุและการซ้อน ตฺ ด้วยสูตรนี้

อาสชฺชนํ อาสตฺติ ความติดขัด ความข้อง. **วิมุจฺจนํ วิมุจฺจติ เอตายาติ วา วิมุตฺติ** ความหลุดพ้น หรือธรรมเครื่องหลุดพ้น.

กุธ โกเป. กุธ กุธธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **โกเป** ในความโกรธ.

ตปฺปจฺจโย ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อกุชฺฌีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้โกรธแล้ว้. **ธตฺตํ** การอาเทศเป็น ธ **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **ธฒภเหหิ ธฒา จาติ** ด้วยสูตรว่า

๊ธฒภเหหิ ธฒา จ้. **ทกาโร** การอาเทศเป็น ทฺ อักษร **ธการสฺส** แห่ง ธฺ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **หจตุตถานมนฺตานํ โท เธติ** ด้วยสูตรว่า๊หจตุตถานมนฺตานํ โท เธ้.

ลง ต ปัจจัย ในอรรถว่า๊อกฺชฺฌิ ผู้โกรธแล้ว้, อาเทศ ต เป็น ธ ด้วยสูตรว่า๊ธฒภเหหิ ธฒา จ้, อาเทศ ธฺ เป็น ทฺ อักษร ด้วยสูตรว่า๊หจตุตถานมนฺตานํ โท เธ้

กุทฺโธ ผู้โกรธแล้ว. **ยุธ สมฺปหาเร** ในการต่อสู้. **อยุชฺฌีติ ยุทฺโธ ยุทฺธํ** ผู้ต่อสู้แล้ว. **สิธ สํสิทฺธิมฺหิ** ในความสำเร็จ. **อสิชฺฌีติ สิทฺโธ** ผู้สำเร็จแล้ว. **อาปุพฺโพ รภ ราภสฺเส** ในการเริ่มต้น การปรารภ. **อารภีติ อารทฺโธ คนฺตุํ** ผู้เริ่มเพื่อจะเดินทาง. **นห พนฺธเน สํปุพฺโพ** ในการผูกมัด รัด. **สนฺนยฺหีติ สนฺนทฺโธ** ผู้ผูกมัดแล้ว รัดอย่างแน่นหนาแล้ว. **ธกาโร** การอาเทศเป็น ธ **ตการสฺส** แห่ง ต อักษร **นหาทิโต** หลังจาก นห ธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **ธฒภเหหิ ธฒา จาติ** ด้วยสูตรว่า๊ธฒภเหหิ ธฒา จ้.

วฑฺฒ วฑฺฒเน ในความเจริญ. **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อวฑฺฒีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า๊ผู้เจริญแล้ว้. **ฒตฺตํ** การอาเทศเป็น ฒ **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **อุตฺตํ** การอาเทศเป็น อุ **ธาตฺวาการสฺส** แห่ง อ อักษรของธาตุ **ฑโลโป จ** และการลบซึ่ง ฑฺ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊กฺวจิ ธาตุ้.

ลง ต ปัจจัย ในอรรถว่า๊อวฑฺฒิ ผู้เจริญแล้ว้, อาเทศ ต เป็น ฒ (ธฒภเหหิ ธฒา จา), อาเทศ อ อักษรของธาตุ เป็น อุ และลบ ฑฺ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊กฺวจิ ธาตุ้

หจตุตฺถานมนฺตานนฺติ บทว่า๊หจตุตฺถานมนฺตานํ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๑๕. โฑ ฒกาเร. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ฒกาเร เพราะ ฒ อักษร **โฑ** การอาเทศเป็น ฑ **หจตุตฺถานํ** แห่ง ห อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรคทั้งหลาย **อนฺตานํ** อันเป็นอักษรสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ฒ อักษร อาเทศ หฺ อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรค ซึ่งเป็นอักษรสุดท้ายของธาตุ เป็น ฑฺ

ฒกาเร ปเร เพราะ ฒ อักษรข้างหลัง **ฑการาเทโส** การอาเทศเป็น ฑ อักษร **หจตุตฺถานํ** แห่ง ห อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรคทั้งหลาย **ธาตฺวนฺตานํ** อันเป็นอักษรสุดท้ายของธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ ฒ อักษรข้างหลัง อาเทศ ห อักษร และอักษรตัวที่ ๔ ของวรรค ซึ่งเป็นอักษรสุดท้ายของธาตุ เป็น ฑ

วุฑฺโฒ วุฑฺฒา ผู้เจริญแล้ว. **พตฺเต** ในรูปอาเทศ ว เป็น พ **โพ วสฺสาติ** ด้วยสูตรว่า ๊โพ วสฺส้ **พุฑฺโฒ** ผู้เจริญแล้ว. **ติปฺปจฺจเย** ใน ติ ปัจจัย **พุชฺฌนํ พุชฺฌติ วา เอตายาติ พุทฺธิ** การตรัสรู้ หรือปัญญาเครื่องตรัสรู้. เอวํ **สิทฺธิ** ความสำเร็จ หรือเครื่องสำเร็จ, **วุฑฺฒิ** ความเจริญ หรือเครื่องเจริญ. **ตพฺพปฺปจฺจเย** ใน ตพฺพ ปัจจัย **โพทฺธพฺพํ** ควรตรัสรู้

อิจฺจาทิ ดังนี้เป็นต้น.

อนฺโต โนติ จ บทว่า ๊อนฺโต้ และ๊โน้ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๖๑๖. ตราทีหิ อิณฺโณ. (๒ บท, อาเทส+โลปวิธิสูตร)

อิณฺโณ การอาเทศเป็น อิณฺณ (**ตปฺปจฺจยสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ตราทีหิ** จากธาตุทั้งหลายมี ตร เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี, **อนฺโต จ** และพยัญชนะที่สุดของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

หลังจาก ตร ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย เป็น อิณฺณ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

อิณฺณาเทโส การอาเทศเป็น อิณฺณ **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ตร อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายมี ตร อย่างนี้เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี, **ธาตฺวนฺโต จ** และพยัญชนะที่สุดของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี. **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น.

หลังจาก ตร ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย เป็น อิณฺณ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ, ลบสระหน้าเป็นต้น

ตร ตรเณ ในการข้าม. **สํสารณฺณวํ อตรีติ ติณฺโณ** ผู้ข้ามมหาสมุทรคือสงสารได้แล้ว **ตาเรยฺยํ** และพึงยังสัตว์ให้ข้าม. เอวํ **อุตฺติณฺโณ** ผู้ข้ามขึ้นแล้ว **ติณฺณํ วา** ข้ามแล้ว. **ปูร ปูรเณ** ในความเต็ม. **สํปูรีติ สํปุณฺโณ** (**สมฺปุณฺโณ**) ผู้สมบูรณ์แล้ว. **ปุพฺพโลปาภาเว** เมื่อความไม่มีแห่งการลบซึ่งสระหน้า **ตุคฺคหณโต** เพราะ ตุ ศัพท์ **สรโลโปติอาทิสุตฺเต** ในสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊สรโลโป้ (**สติ**) มีอยู่, **โลโป** การลบไป **ปรสฺส** แห่งสระตัวหลัง **อุวณฺณโต** จากอุวัณณะ (**โหติ**) ย่อมมี **วา ปโร อสรูปาติ** ด้วยสูตรว่า๊วา ปโร อสรูปา้. **รสฺสตฺตํ** ความเป็นรัสสะ **สํโยเค** ในที่มีพยัญชนะสังโยค (**โหติ**) ย่อมมี. **ตุร เวเค** ในความไปเร็ว. **อตุรีติ ตุณฺณํ ตุริตํ วา** ผู้ไปเร็วแล้ว ไปอย่างรวดเร็ว. **ชร วโยหานิมฺหิ** ในความเสื่อมแห่งวัย ในความชรา. **ปริชีรีติ ปริชิณฺโณ** ผู้ชรามาก ผู้แก่หง่อม. **กิร วิกิรเณ** ในการเกลี่ย เรี่ยราด กระจัดกระจาย. **อากิรีติ อากิณฺโณ** ผู้เกลื่อนกล่นแล้ว. **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น

๖๑๗. สุสปจสกโต กฺขกฺกา จ. (๓ บท, อาเทส+โลปวิธิสูตร)

กฺขกฺกา การอาเทศเป็น กฺข และ กฺก ทั้งหลาย (**ตปฺปจฺจยสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **สุสปจสกโต** จาก สุส ปจ และ สก ธาตุทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี, **อนฺโต จ** และพยัญชนะที่สุดของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

หลังจาก สุส ปจ และ สก ธาตุ อาเทศ ต ปัจจัย เป็น กฺข กฺก และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

กฺขกฺกาเทสา การอาเทศเป็น กฺข และ กฺก ทั้งหลาย **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **ปรสฺส**

อันอยู่ข้างหลัง **สุสปจสก อิติ เอเตหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ สุส ปจ และ สก **โหนฺติ** ย่อมมี, **อนฺโต จ พฺยญฺชโน** และพยัญชนะที่สุดของธาตุ **โน โหติ** ย่อมไม่มี. **กฺกาเทโส** การอาเทศเป็น กฺก (**ตปฺปจฺจยสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย **มุจาทิโต** หลังจาก มุจ ธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

หลังจากธาตุเหล่านี้คือ สุส ปจ และ สก อาเทศ ต ปัจจัย เป็น กฺข กฺก และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ, หลังจาก มุจ ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย เป็น กฺก ด้วย จ ศัพท์

สุส โสสเน ในความเหือด แห้ง. **อสุสฺสีติ สุกฺโข รุกฺโข** ต้นไม้แห้งแล้ว. **อปจฺจีติ ปกฺกํ ผลํ** ผลไม้สุกแล้ว. **สก สามตฺเถ** ในความสามารถ. **อสกฺขีติ สกฺโก อสุส** เป็นท้าวสักกะ เป็นผู้สามารถ. **โอมุจฺจีติ โอมุกฺกา อุปาหนา** ถอดออกแล้ว ได้แก่รองเท้า.

ปน ส่วน **ปจิตุํ ปจิตพฺพนฺติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ปจิตุํ เพื่อหุงต้ม และ ปจิตพฺพํ ควรหุงต้ม เป็นต้น (**กฺกาเทโส**) การอาเทศเป็น กฺก **น ภวติ** ย่อมไม่มี **อิกาเรน พฺยวหิตตฺตา** เพราะมี อิ อักษรคั่นแล้ว. (**กฺกาเทโส**) การอาเทศเป็น กฺก **สพฺพตฺถ พฺยวธาเน** ในที่มีอักษรคั่นทุกแห่ง **น ภวติ** ย่อมไม่มี **เอวํ** เหมือนกันนี้.

ส่วน ในอุทาหรณ์เป็นต้นว่า ปจิตุํ เพื่อหุงต้ม, ปจิตพฺพํ ควรหุงต้ม ไม่มีการอาเทศ ต เป็น กฺก เพราะมี อิ อักษรคั่น, ในที่มีอักษรคั่นทุกแห่ง จะไม่อาเทศ ต เป็น กฺก เช่นเดียวกันนี้

ติคฺคหณํ ติศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมติดตามไป **สีหคติยา** โดยวิธีเหมือนการไปของราชสีห์.

๖๑๘. ปกฺกมาทีหิ นฺโต จ. (๓ บท, อาเทส+โลปวิธิสูตร)

นฺโต การอาเทศเป็น นฺต (**ตปฺปจฺจยสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ปกฺกมาทีหิ** จากธาตุทั้งหลายมี กมุ ที่มี ป อยู่หน้า เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี, **อนฺโต จ** และพยัญชนะที่สุดของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

หลังจาก ปปุพฺพ กมุ ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย เป็น นฺต และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ

นฺตาเทโส การอาเทศเป็น นฺต **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย **มการนฺเตหิ** อันมี ม เป็นอักษรสุดท้าย **ปกฺกม อิติ เอวํ อาทีหิ** มี ปปุพฺพ กมุ ธาตุอย่างนี้เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี, **ธาตฺวนฺโต จ** และพยัญชนะที่สุดของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี. **นฺติ จ** และการอาเทศเป็น นฺติ **ติปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ติ ปัจจัย **โหติ** ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

หลังจาก ปปุพฺพ กมุ ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย เป็น นฺต และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ, และอาเทศ ติ ปัจจัยเป็น นฺติ ด้วย จ ศัพท์

กมุ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้าไป. **ปกฺกมีติ ปกฺกนฺโต** ผู้หลีกไปแล้ว. เอวํ **สงฺกนฺโต**

ผู้ย้ายไปแล้ว. **นิกฺขนฺโต** ผู้ออกไปแล้ว.

ขตฺตํ การอาเทศเป็น ข **กสฺส** แห่ง ก (**โหติ**) ย่อมมี **จคฺคหเณน** ด้วย จ ศัพท์ **โท ธสฺส จาติ สุตฺเต** ในสูตรว่า ̎โท ธสฺส จ̎.

อาเทศ ก ของ กมุ เป็น ข ด้วย จ ศัพท์ ในสูตรว่า ̎โท ธสฺส จ̎

ภมุ อนวฏฺฐาเน ในการไม่ตั้งอยู่. **วิพฺภมีติ วิพฺภนฺโต** ผู้ลาสิกขาแล้ว. **ภนฺโต** หวั่นไหวแล้ว. **ขมุ สหเน** ในความอดทน. **อกฺขมีติ ขนฺโต** ผู้อดทนได้แล้ว. **สมุ อุปสเม** ในความสงบ. **อสมีติ สนฺโต** ผู้สงบแล้ว. **ทมุ ทมเน** ในการข่ม ฝึก. **อทมีติ ทนฺโต** ผู้ฝึกแล้ว.

ติมฺหิ ใน ติ ปัจจัย **สงฺกมนํ สงฺกนฺติ** การย้ายไป. เอวํ **โอกฺกนฺติ** การหยั่งลง, **วิพฺภนฺติ** การลาสิกขา, **ขนฺติ** ความอดทน, **สนฺติ** ความสงบ, **ทนฺติ** การฝึก **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

๖๑๙. ชนาทีนมา ติมฺหิ จ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ตมฺหิ เพราะ ต ปัจจัย **ติมฺหิ จ** และเพราะ ติ ปัจจัย **อา** การอาเทศเป็น อา **ชนาทีนํ** แห่งพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ธาตุทั้งหลายมี ชน เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย อาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ชน ธาตุเป็นต้น เป็น อา

ตปฺปจฺจเย เพราะ ต ปัจจัย **ติมฺหิ จ** และเพราะ ติ ปัจจัย **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา **พฺยญฺชนสฺส** แห่งพยัญชนะ **อนฺตสฺส** ตัวสุดท้าย **ชน อิติ เอวํ อาทีนํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายมี ชน อย่างนี้เป็นต้น **โหติ** ย่อมมี. **อญฺญตฺถาปิ** แม้เพราะปัจจัยทั้งหลายเหล่าอื่น (**อาตฺตํ**) การอาเทศเป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี **โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตร(ว่า ชนาทีนมา).

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย อาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ชน ธาตุเป็นต้น เป็น อา, เพราะปัจจัยเหล่าอื่น อาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุเป็น อา ด้วยการแบ่งสูตร(ว่า ชนาทีนมา)

ชน ชนเน ในการเกิด. **อชนีติ ชาโต** ผู้เกิดแล้ว. **วิชายีติ ปุตฺตํ วิชาตา** ผู้คลอดบุตรแล้ว. **ชนนํ ชาติ** การเกิด.

ตกาเร เมื่อ ต อักษร **ตปฺปจฺจเย** ใน ต ปัจจัย **สติปิ** แม้มีอยู่, **ติคฺคหณกรณํ** การกระทำซึ่ง ติ ศัพท์ **ปุน** อีก **อาตฺตนิวตฺตนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการอาเทศเป็น อา **ปจฺจยนฺตรตกาเร** เพราะ ต อักษรของปัจจัยอื่น. **ยถา** เช่น **ชนฺตุ** ผู้เกิด. **ปน** ส่วน **ชนิตฺวา ชนิตุนฺติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ชนิตฺวา เกิดแล้ว ชนิตุํ เพื่อเกิด เป็นต้น (**อาตฺตํ**) การอาเทศเป็น อา **น ภวติ** ย่อมไม่มี **อิกาเรน พฺยวหิตตฺตา** เพราะเป็นปัจจัยอัน อิ อักษรคั่นแล้ว.

แม้ ต ปัจจัย จะมี ต อักษรอยู่ การทำให้มี ติ อีก เป็นประโยชน์ต่อการห้ามอาเทศเป็น อา

เพราะ ต อักษรของปัจจัยอื่น เช่น ชนฺตุ ผู้เกิด. ส่วน ในอุทาหรณ์ว่า ชนิตฺวา เกิดแล้ว ชนิตุํ เพื่อเกิด เป็นต้น ไม่อาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุเป็น อา เพราะมี อิ อักษรคั่น

อา ติมฺหิ จาติ จ บทว่า "อา" "ติมฺหิ" และ "จ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๒๐. ฐาปานมิอี จ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ตมฺหิ เพราะ ต ปัจจัย **ติมฺหิ จ** และเพราะ ติ ปัจจัย **อิอี** การอาเทศเป็น อิ และ อี ทั้งหลาย **อาการสฺส** แห่ง อา อักษร **ฐาปานํ** ของ ฐา และ ปา ธาตุทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย อาเทศ อา ของ ฐา ธาตุ เป็น อิ และ อา ของ ปา ธาตุ เป็น อี

ตปฺปจฺจเย เพราะ ต ปัจจัย **ติมฺหิ จ** และเพราะ ติ ปัจจัย **อิการอีการาเทสา** การอาเทศเป็น อิอักษร และ อีอักษรทั้งหลาย **อาการสฺส** แห่ง อา อักษร **อนฺตสฺส** อันเป็นสระสุดท้าย **ฐาปา อิติ เอเตสํ ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ ฐา และ ปา **โหนฺติ** ย่อมมี **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ. **อญฺญตฺราปิ** แม้เพราะปัจจัยอื่น **อิอี** การอาเทศเป็น อิ อี ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย อาเทศ อาอักษร ของธาตุเหล่านี้คือ ฐา และ ปา เป็น อิ และ อี อักษร ตามลำดับ, แม้เพราะปัจจัยอื่น สามารถอาเทศเป็น อิ อี ได้บ้าง ด้วย จ ศัพท์

ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามซึ่งการไป หยุดอยู่ ยืนอยู่ ตั้งอยู่. **อฏฺฐาสีติ ฐิโต** ผู้ยืนอยู่แล้ว. **อุปฏฺฐิโต ครุํ** ผู้อุปัฏฐากครูแล้ว, **ฐิตวา** ผู้ยืนอยู่แล้ว, **อธิฏฺฐิตฺวา** อธิษฐานแล้ว ตั้งใจแล้ว, **ฐานํ ฐิติ** การตั้งอยู่.

ปา ปาเน ในการดื่ม. **อปายีติ ปีตา** ผู้ดื่มแล้ว, **ยาคุํ ปีตวา** ผู้ดื่มข้าวยาคูแล้ว, **ปานํ ปีติ** การดื่ม, **ปีตฺวา** ดื่มแล้ว.

๖๒๑. หนฺเตหิ โห หสฺส โล วา อทหนหานํ. (๖ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โห การอาเทศเป็น ห (**ตสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย (**ติสฺส จ**) และแห่ง ต ของ ติ ปัจจัย **หนฺเตหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายที่มี ห เป็นอักษรสุดท้าย (**โหติ**) ย่อมมี, **โล** การอาเทศเป็น ลฺ **หสฺส** แห่ง หฺ **อทหนหานํ** ของธาตุทั้งหลายอันไม่ใช่ ทห และ นห (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุที่มี หฺ เป็นอักษรสุดท้าย อาเทศ ตฺ ของ ต และ ติ ปัจจัย เป็น หฺ, อาเทศ หฺ ของธาตุทั้งหลายอันไม่ใช่ ทหฺ และ นหฺ เป็น ลฺ บ้าง

หการาเทโส การอาเทศเป็น หฺ อักษร **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **ติสฺส จ** และแห่ง ตฺ ของ ติ ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **หการนฺเตหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายที่มี

ห เป็นอักษรสุดท้าย **โหติ** ย่อมมี, **ลกาโร จ** การอาเทศเป็น ลฺ อักษร **หสฺส** แห่ง หฺ **ธาตฺวนฺตสฺส** อันเป็นอักษรสุดท้ายของธาตุ **วชฺเชตฺวา** เว้น **ทหนเห** ซึ่ง ทห และ นห ธาตุทั้งหลาย **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. **อยํ** สูตรนี้ **ฒตฺตาปวาโท** ห้ามการอาเทศเป็น ฒ.

หลังจากธาตุที่มี ห เป็นอักษรสุดท้าย อาเทศ ตฺ ของ ต และ ติ ปัจจัย เป็น หฺ, และอาเทศ หฺ ของธาตุทั้งหลาย เว้น ทห และ นห เป็น ลฺ บ้าง, สูตรนี้ ห้ามการอาเทศเป็น ฒ

รุห ชนเน ในการเกิด งอก ขึ้น. **อารุหีติ อารูฬฺโห รุกฺขํ** ผู้ขึ้นต้นไม้แล้ว. **อวิเสโส** ความไม่แตกต่างกัน **ลฬานํ** แห่ง ล และ ฬ ทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี. **อารูลฺโห วา** มีรูปเป็น อารูลฺโห บ้าง, **รุหนํ รูฬฺหิ** การงอกขึ้น ความงอกงาม. **คาหุ วิโลฬเน** ในการกวน คน. **อคาหีติ คาฬฺโห** ผู้กวนแล้ว คนแล้ว, **อชฺโฌคาฬฺโห มหณฺณวํ** ผู้จมลงแล้วสู่มหาสมุทร. **พห วุฑฺฒิมฺหิ** ในความเจริญขึ้น หนัก กำเริบ. **อพหีติ พาฬฺโห** (โรค)กำเริบแล้ว. **ทีโฆ** การทีฆะ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ̎กฺวจิ ธาตุ̎. **มุห เวจิตฺเต** ในจิตหลงลืม ความหลง. **อมุยฺหีติ มูฬฺโห** ผู้หลงแล้ว. **คุห สํวรเณ** ในการปกปิด ระวัง คุ้มครอง ป้องกัน. **อคุหีติ คูฬฺหํ** ที่ปกปิดแล้ว. **วห ปาปุณเน** ในการนำไป ให้ถึง. **อุปวหีติ อุปวุฬฺโห** ผู้นำเข้าไปแล้ว. **อุตฺตํ** การอาเทศเป็น อุ (**โหติ**) ย่อมมี **โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตร **วจวสวหาทีนมุกาโร วสฺสาติ** ว่า ̎วจวสวหาทีนมุกาโร วสฺส̎.

อทหนหานนฺติ บทว่า ̎อทหนหานํ̎ **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. (**อาเทสนิเสธนตฺถํ**) มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการอาเทศ ทห และ นห ธาตุ) **ยถา** เช่น **ทฑฺโฒ** ไหม้แล้ว, **สนฺนทฺโธ** รัดให้แน่นแล้ว.

วาติ บทว่า ̎วา̎ **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**อาเทสนิเสธนตฺถํ**) มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการอาเทศ ต เป็น ห บ้าง) **ยถา** เช่น **ทุทฺโธ** รีดนมแล้ว, **สินิทฺโธ** ติดแน่นแล้ว.

ปน ส่วน (**อาเทโส**) การอาเทศ **คหิตํ มหิตนฺติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี คหิตํ ถูกถือเอาแล้ว, มหิตํ ถูกบูชาแล้ว เป็นต้น **น ภวติ** ย่อมไม่มี **อิการาคเมน พฺยวหิตตฺตา** เพราะเป็นศัพท์อันอิอักษรคั่นแล้ว.

ส่วน ในอุทาหรณ์ว่า คหิตํ ถูกถือเอาแล้ว, มหิตํ ถูกบูชาแล้ว เป็นต้น ไม่มีการอาเทศ เพราะมี อิ อักษรคั่นอยู่

ตปฺปจฺจโย ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตุปฺปจฺจยนฺตโตปิ** แม้หลังจากศัพท์ที่มีธาตุปัจจัยอยู่สุดท้าย **อตีเต ตตวนฺตุตาวีติ** ด้วยสูตรว่า ̎อตีเต ตตวนฺตุตาวี̎.

แม้หลังจากศัพท์ที่มีธาตุปัจจัยอยู่สุดท้าย ก็ลง ต ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ̎อตีเต ตตวนฺตุตาวี̎

อพุภุกฺขีติ พุภุกฺขิโต ผู้ต้องการกินแล้ว ผู้หิวแล้ว. เอวํ **ชิฆจฺฉิโต** ผู้ต้องการกินแล้ว ผู้หิวแล้ว, **ปิปาสิโต** ผู้ต้องการดื่มแล้ว ผู้กระหายแล้ว **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

นิฏฺฐนฺโย วิธีของนิฏฐปัจจัย **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ (**โหติ**) ย่อมมี

เอวํ ดังแสดงมาแล้วนี้.

วิธีของนิฏฐปัจจัยในกัตตุสาธนะ มีเท่านี้

อตีเตติ บทว่า "อตีเต" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๒๒. ภาวกมฺเมสุ ต. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ต ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อตีเต** ในอดีตกาล **ภาวกมฺเมสุ** ในอรรถภาวสาธนะและกัมมสาธนะทั้งหลาย.

ลง ต ปัจจัย ในอดีตกาล ในอรรถภาวสาธนะและกัมมสาธนะ

อตีเต กาเล เมื่ออดีตกาล **คมฺยมาเน** ถูกรู้อยู่ **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย **ภาวกมฺมอิติ เอเตสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้คือภาวสาธนะและกัมมสาธนะ.

เมื่อรู้ว่าเป็นอดีตกาล ลง ต ปัจจัย ในอรรถเหล่านี้คือ ภาวสาธนะและกัมมสาธนะ

(**อุทาหรณํ**) อุทาหรณ์ **ภาเว** ในภาวสาธนะ (**โหติ**) ย่อมมี **ตาว** ก่อน.

เค สทฺเท ในการส่งเสียง ขับร้อง สวด. **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **คายนํ อคายิตฺถาติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า "การสวด"

๖๒๓. สพฺพตฺถ เค คี. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

สพฺพตฺถ เพราะปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง **คี** การอาเทศเป็น คี **เค** แห่ง เค ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัยทั้งปวง อาเทศ เค ธาตุ เป็น คี

สพฺพตฺถ เพราะปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง **คีอาเทโส** การอาเทศเป็น คี **เคอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ เค **โหติ** ย่อมมี. **อยํ** การอาเทศ เค เป็น คี นี้ (**โหติ**) ย่อมมี **ตปฺปจฺจยติปจฺจเยสุ เอว** เพราะ ต ปัจจัย และ ติ ปัจจัยทั้งหลายเท่านั้น.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัยทั้งปวง อาเทศธาตุนี้คือ เค เป็น คี, การอาเทศ เค เป็น คี นี้จะมีเฉพาะมี ต ปัจจัย และ ติ ปัจจัยอยู่หลังเท่านั้น

ตสฺส คีตํ การขับร้องของเขา, **คายนํ คายิตพฺพาติ วา คีติ** การขับร้อง.

ตปฺปจฺจยนฺตา ศัพท์ทั้งหลายที่มี ต ปัจจัยอยู่ท้าย **ภาเว** ในภาวสาธนะ **นปุํสกา** (**โหนฺติ**) เป็นนปุงสกลิงค์. **กมฺมนิ** ในกัมมสาธนะ **ติลิงฺคา** เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์.

ศัพท์ที่มี ต ปัจจัยอยู่ท้าย ในภาวสาธนะเป็นนปุงสกลิงค์, ในกัมมสาธนะเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์

นต คตฺตวินาเม ในการน้อมกายไปมา ฟ้อนรำ. **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง

นจฺจนํ อนจฺจิตฺถาติ วา อตฺเถ ในอรรถว่า ็การฟ้อนรำ้.

๖๒๔. ปจฺจยาทนิฏฺา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ. (๔ บท, มหาสูตร)

อนิฏฺา (**สทฺทา**) ศัพท์ทั้งหลายที่ยังไม่สำเร็จ **ปจฺจยา** เพราะปัจจัย **สิชฺฌนฺติ** ย่อมสำเร็จ **นิปาตนา** ด้วยการตกมาสำเร็จได้เลย.

ศัพท์ที่ยังไม่สำเร็จด้วยปัจจัย จะสำเร็จได้ด้วยการตกลงมา (นิปาตนะ)

เย สทฺทา ศัพท์ทั้งหลายเหล่าใด **สปฺปจฺจยา** อันเป็นไปพร้อมด้วยปัจจัย **อิธ** ในคัมภีร์กัจจายนะนี้ **น คตา** ยังไม่ถึง **นิฏฺํ** ซึ่งการสำเร็จบท **ปจฺจเยหิ** เพราะปัจจัยทั้งหลาย, **เต** ศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้น **สิชฺฌนฺติ** ย่อมสำเร็จ **นิปาตนโต** เพราะนิปาตนะ. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **จฺจฏฺฏาเทสา** การอาเทศเป็น จฺจ และ ฏฺฏ ทั้งหลาย **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **ธาตฺวนฺเตน สห** พร้อมด้วยพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

ศัพท์ที่เป็นไปพร้อมด้วยปัจจัยเหล่าใด ยังไม่ถึงการสำเร็จได้เพราะปัจจัย, ศัพท์เหล่านั้นจะสำเร็จได้เพราะนิปาตนะ, ฉะนั้น จึงอาเทศ ต ปัจจัย พร้อมกับพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ เป็น จฺจ และ ฏฺฏ

นจฺจํ นฏฺฏํ การฟ้อนรำ. **หส หสเน** ในการหัวเราะ. **หสนํ หสิตํ** การหัวเราะ. **อิการาคโม** อิอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง. **คมนํ คตํ** การไป. เอวํ ิฺตํ การตั้งอยู่, **สยิตํ** การนอน. **วุทฺธิ** การวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี **ววตฺถิตวิภาสตฺตา** เพราะการกล่าวกำหนด **วาธิการสฺส** ของ วา ศัพท์ที่ตามมา. **รุท อสฺสุวิโมจเน** ในการหลั่งน้ำตา ร้องไห้. **อรุชฺฌิตฺถาติ โรทิตํ รุณฺณํ วา** การร้องไห้ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น. ? ถ้าเป็น รุท รุทิ ทำไม่ไม่วิเคราะห์ว่า อรุชฺชิตฺถ หรือเป็น รุธ)

กมฺมนิ ในกัมมสาธนะ **อภิภูยิตฺถาติ อภิภูโต โกโธ ภวตา** ความโกรธอันท่านข่มไว้แล้ว, **อภิภูตา, อภิภูตํ** ครอบงำแล้ว. **ภาส พฺยตฺติยํ วาจายํ** ในการกล่าวถ้อยคำชัดเจน. **อภาสิตฺถ เตนาติ ภาสิโต ธมฺโม** พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคทรงภาษิตแล้ว, **ภาสิตา คาถา** คาถาอันบุคคลกล่าวแล้ว, **ภาสิตํ สุตฺตํ** พระสูตรอันบุคคลกล่าวแล้ว. **ทิสี อุจฺจารเณ** ในการสวด แสดง สาธยาย. **เณ** เณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **จุราทิตฺตา** เพราะเป็นจุราทิคณะ. **อเทสียิตฺถาติ เทสิโต ธมฺโม ภควตา** พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคทางแสดงแล้ว. **อิการาคเม** เพราะ อิ อักษรอาคม **การิตสรโลโป** การลบซึ่งสระของการิตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี. **ชิ ชเย** ในการชนะ. **อชียิตฺถาติ ชิโต มาโร** มารอันพระผู้มีพระภาคทรงชนะแล้ว. **นี ปาปเณ** ในการนำไป ให้ถึง บรรลุ ต้อนไป. **อนียึสูติ นีตา คามํ อชา** แพะทั้งหลายอันเขานำไปแล้วสู่หมู่บ้าน. **สุโต ตยา ธมฺโม** พระธรรมอันท่านฟังแล้ว, **ฺาโต** อันท่านรู้แล้ว.

สาส อนุสิฏฺมฺหิ ในการพร่ำสอน. **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อนุสาสียิตฺถาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็อันท่านพร่ำสอนแล้ว้.

๖๒๕. สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโ จ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ริฏฺโ การอาเทศเป็น ริฏฺ **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **สาสทิสโต** จาก สาส และ ทิส ธาตุทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจาก สาส และ ทิส ธาตุ อาเทศ ต ปัจจัย เป็น ริฏฺ

ริฏฺาเทโส การอาเทศเป็น ริฏฺ **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **สาสทิส อิติ เอเตหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ สาส และ ทิส **โหติ** ย่อมมี. **ริฏฺิ จ** และการอาเทศเป็น ริฏฺิ **ติสฺส** แห่ง ติ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **รฏฺรฏฺํรฏฺาเทสา จ** และการอาเทศเป็น รฏฺ รฏฺํ และ รฏฺา ทั้งหลาย **กิจฺจตการตุํตฺวาทีนํ จ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ต อักษรของกิจจปัจจัย ตุํ และ ตฺวา ปัจจัยเป็นต้น (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **ทิสโต** จาก ทิส ธาตุ **โหนฺติ** ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์. **ราทิโลโป** การลบซึ่ง รฺ อักษรเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุเหล่านี้คือ สาส และ ทิส อาเทศ ต ปัจจัย เป็น ริฏฺ, จศัพท์รวมเอา (๑) อาเทศ ติ ปัจจัย เป็น ริฏฺิ (๒) หลังจาก ทิส ธาตุ อาเทศ ต อักษรของกิจจปัจจัยเป็น รฏฺ (๓) อาเทศ ตุํ ปัจจัยเป็น รฏฺํ และ (๔) อาเทศ ตฺวา ปัจจัยเป็น รฏฺํ รฏฺา เป็นต้น, ลบ รฺ อักษรเป็นต้น

อนุสิฏฺโ โส มยา บุคคลนั้นอันเราพร่ำสอนแล้ว, **อนุสิฏฺา สา** หญิงนั้นถูกพร่ำสอนแล้ว, **อนุสิฏฺํ** ถูกพร่ำสอนแล้ว. **ทิส เปกฺขเณ** ในการมอง ดู พบ เห็น เยี่ยม. **อทิสฺสิตฺถาติ ทิฏฺํ เม รูปํ** รูปอันเราเห็นแล้ว.

ติมฺหิ ใน ติ ปัจจัย **อนุสาสนํ อนุสิฏฺิ** การพร่ำสอน, **ทสฺสนํ ทิฏฺิ** ความเห็น.

กิจฺจาทีสุ ในปัจจัยทั้งหลายมีกิจจปัจจัยเป็นต้น **ทสฺสนียํ ทฏฺพฺพํ ทฏฺเยฺยํ** ควรเห็น น่ามอง, **ปสฺสิตุนฺติ ทฏฺํ คจฺฉติ** ย่อมไปเพื่อดู เพื่อเห็น, **ปสฺสิตฺวาติ เนกฺขมฺมํ ทฏฺํ ทฏฺา** เห็นแล้วซึ่งการออกบวช. (**อยํ อาเทโส**) การอาเทศนี้ **อิการาคเมน อนฺตริตสฺส** แห่งปัจจัยอัน อิ อักษรอาคมคั่นแล้ว **น ภวติ** ย่อมไม่มี. **ยถา** เช่น **อนุสาสิตํ** ถูกพร่ำสอนแล้ว, **อนุสาสิตพฺพํ** ควรถูกพร่ำสอน, **อนุสาสิตุํ** เพื่อพร่ำสอน, **อนุสาสิตฺวา** พร่ำสอนแล้ว, **ทสฺสิตํ** ถูกเห็นแล้ว **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ตุส ปีติมฺหิ ในความยินดี. **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **อตุสฺสีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ͂ยินดีแล้ว͂.

ตสฺสาติ บทว่า ͂ตสฺส͂ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๖๒๖. สาทิ สนฺตปุจฺฉภนฺชหํสาทีหิ ฏฺโ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ฏฺโ การอาเทศเป็น ฏฺ **สาทิ** อันเป็นไปพร้อมด้วยพยัญชนะข้างหน้า **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **สนฺตปุจฺฉภนฺชหํสาทีหิ** (**ธาตูหิ**) จากธาตุทั้งหลายมี ธาตุที่มี

ส เป็นอักษรสุดท้าย ปุจฺฉ ภนฺช และ หํส ธาตุเป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี.

หลังจากธาตุที่มี ส เป็นอักษรสุดท้าย ปุจฺฉ ภนฺช และ หํส ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย พร้อมกับพยัญชนะข้างหน้า เป็น ฏฺ

(**ตปฺปจฺจโย**) ตปัจจัย **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **อาทินา สห** พร้อมด้วยพยัญชนะข้างหน้า **สาทิ** ชื่อว่าสาทิ. **ฏฺาเทโส** การอาเทศเป็น ฏฺ **สหาทิพฺยญฺชเนน** พร้อมด้วยพยัญชนะข้างหน้า **ธาตฺวนฺเตน** อันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **ตการสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **อนนฺตริตสฺส** อันไม่ถูกคั่น **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลาย **สการนฺเตหิ** อันมี ส เป็นอักษรสุดท้าย **ปุจฺฉภนฺช-หํส อิติ เอวํ อาทีหิ จ** และมี ปุจฺฉ ภนฺช และ หํส ธาตุเป็นต้น **โหติ** ย่อมมี. **สนฺตฺเต** เมื่อความเป็นธาตุที่มี ส เป็นอักษรสุดท้าย **หํสสฺส** แห่ง หํส ธาตุ **สติปิ** แม้มีอยู่ **ปุนคฺคหณํ** การถือเอา หํส อีก **อนิจฺจตาทีปนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการแสดงซึ่งความไม่แน่นอน **ฏฺาเทสสฺส** แห่งการอาเทศเป็น ฏฺ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** ในบางธาตุ. **เตน** เพราะเหตุนั้น (**ฏฺาเทโส**) การอาเทศเป็น ฏฺ **วิทฺธสฺโต อุตฺรสฺโตติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ๊วิทฺธสฺโต ถูกทำลายแล้ว, อุตฺรสฺโต สะดุ้งแล้ว้ เป็นต้น **น โหติ** ย่อมไม่มี.

หลังจากธาตุที่มี ส เป็นอักษรสุดท้าย และหลังจาก ปุจฺฉ ภนฺช และ หํส ธาตุอย่างนี้เป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย พร้อมกับพยัญชนะข้างหน้าอันเป็นอักษรสุดท้ายของธาตุ เป็น ฏฺ, แม้ธาตุที่มี ส เป็นอักษรสุดท้าย จะรวมเอา หํส ธาตุด้วยก็จริง แต่ท่านแสดงการอาเทศ ต เป็น ฏฺ ไม่แน่นอน จึงรวมเอา หํส ธาตุเพิ่มเข้าอีก (เพื่อให้มีการอาเทศด้วย), เพราะฉะนั้น ในอุทาหรณ์เป็นต้นว่า ๊วิทฺธสฺโต ถูกทำลายแล้ว, อุตฺรสฺโต สะดุ้งแล้ว้ จึงไม่อาเทศ ต เป็น ฏฺ

ตุฏฺโ ยินดีแล้ว, **สนฺตุสิโต** ยินดีตามได้แล้ว สันโดษแล้ว. **ภส ภสฺสเน** ในการพลัดตกล่วง. **อภสฺสีติ ภฏฺโ ภสฺสิโต** พลัดตกแล้ว. **นส อทสฺสเน** ในการไม่เห็น หายไป ฉิบหาย. **นสฺสีติ นฏฺโ** หายไปแล้ว. **ทํส ทํสเน** ในการกัด ขบ. **อทํสียิตฺถาติ ทฏฺโ สปฺเปน ฑํสิโต วา** ถูกงูกัดแล้ว. **ฑตฺตํ** การอาเทศเป็น ฑ **ทสฺส** แห่ง ท (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า๊กฺวจิ ธาตุ้. **ผุส ผสฺสเน** ในการถูกต้อง กระทบ สัมผัส. **อผุสียิตฺถาติ ผุฏฺโ โรเคน ผุสฺสิโต วา** ถูกโรคกระทบแล้ว. **อิสุ อิจฺฉายํ** ในความต้องการ ปรารถนา. **เอสียิตฺถาติ อิฏฺโ, อิจฺฉิโต เอสิโต** ถูกปรารถนาแล้ว. **มส อามสเน** ในการจับต้อง ลูบคลำ. **อามสียิตฺถาติ อามฏฺโ** ถูกจับต้องแล้ว. **วส เสจเน** ในการตก รด สาด. **อวสฺสีติ วุฏฺโ เทโว** ฝนตกแล้ว, **ปวิสียิตฺถาติ ปวิฏฺโ** อันเขาเข้าไปแล้ว, **อุทฺทิสฺสียิตฺถาติ อุทฺทิฏฺโ** ถูกแสดงแล้ว. **ปุจฺฉ ปุจฺฉเน** ในการถาม. **อปุจฺฉียิตฺถาติ ปุฏฺโ ปณฺหํ ปุจฺฉิโต** ถูกถามปัญหาแล้ว. **ภนฺช อวมทฺทเน** ในการบีบ บด นวด ขยำ เหยียบย่ำ. **อภญฺชียิตฺถาติ ภฏฺฐํ ธญฺํ** นวดข้าวแล้ว บดธัญพืชแล้ว. **หํส ปีติมฺหิ** ในความยินดี. **อหํสีติ หฏฺโ** ยินดีแล้ว, **ปหฏฺโ ปหํสิโต** เบิกบานแล้ว ร่าเริงแล้ว.

(**ฏฺาเทโส**) การอาเทศเป็น ฏฺ (**ตสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **อาทิสทฺเทน** ด้วยอาทิ ศัพท์. **ยช เทวปูชาสงฺคติกรณทาเนสุ** ในการบูชาเทพเจ้า การรวบรวม และการให้ทั้งหลาย.

ตปฺปจฺจโย ตปัจจัย **(โหติ)** ย่อมลง **อิชฺชิตฺถาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ี ถูกบูชาแล้ว ้. **ฏฺาเทโส** การอาเทศเป็น ฏฺ **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **(โหติ)** ย่อมมี.

๖๒๗. ยชสฺส สรสฺสิ ฏฺเ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ฏฺเ เพราะ ฏฺ **อิ** การอาเทศเป็น อิ **สรสฺส** แห่งสระ **ยชสฺส** ของ ยช ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี.

เพราะ ฏฺ อาเทศสระของ ยช ธาตุ เป็น อิ

ฏฺเ ปเร เพราะ ฏฺ ข้างหลัง **อิการาเทโส** การอาเทศเป็น อิ อักษร **สรสฺส** แห่งสระ **ยช อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ ยช **โหติ** ย่อมมี.

เพราะ ฏฺ ข้างหลัง อาเทศสระของธาตุนี้คือ ยช เป็น อิ อักษร

ยิฏฺโ มยา ชิโน พระพุทธเจ้าอันเราบูชาแล้ว.

สช วิสฺสคฺเค ในการสละ. **สํปุพฺโพ** มี สํ อุปสัคอยู่หน้า. **สํสิชฺชิตฺถาติ สํสฏฺโ เตน** อันเขาผสมแล้ว, **วิสฺสฏฺโ** ถูกสละแล้ว. **มช สุทฺธิมฺหิ** ในความหมดจด สะอาด เกลี้ยงเกลา. **อมชฺชีติ มฏฺโ** เกลี้ยงเกลาแล้ว อิจฺจาทิ.

(ฏฺาเทโส) การอาเทศเป็น ฏฺ **(ตสฺส)** แห่ง ต ปัจจัย **กิจฺจตการาทีสุ** ในปัจจัยทั้งหลายมี ต อักษรของกิจจปัจจัยเป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี. **ตุสฺสิตพฺพํ โตฏฺพฺพํ** พึงยินดี, **ผุสิตพฺพํ โผฏฺพฺพํ** พึงกระทบ, **ปุจฺฉิตุํ ปุฏฺฐุํ** เพื่อถาม, **ยชิตุํ ยิฏฺฐุํ** เพื่อบูชา, **อภิหริตุํ อภิหฏฺฐุํ** เพื่อนำไปข้างหน้า, **โตสนํ ตุฏฺฐิ** ความยินดี, **เอสนํ เอฏฺฐิ** ความปรารถนา, **วสฺสนํ วุฏฺฐิ** การตก, **วิสฺสชฺชนํ วิสฺสฏฺฐิ** การสละ อิจฺจาทิ.

ตสฺส สาทีติ จ บทว่า ี ตสฺส ้ และ ี สาทิ ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๒๘. ภนฺชโต คฺโค จ. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

คฺโค การอาเทศเป็น คฺค **สาทิ** พร้อมด้วยพยัญชนะข้างหน้า **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **(ปรสฺส)** อันอยู่ข้างหลัง **ภนฺชโต** จาก ภนฺช ธาตุ **(โหติ)** ย่อมมี.

หลังจาก ภนฺช ธาตุ อาเทศ ต ปัจจัย กับพยัญชนะข้างหน้า เป็น คฺค

คฺคาเทโส การอาเทศเป็น คฺค **สหาทิพฺยญฺชเนน** พร้อมด้วยพยัญชนะข้างหน้า **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **(ปรสฺส)** อันอยู่ข้างหลัง **ภนฺชโต ธาตุมฺหา** จาก ภนฺช ธาตุ **โหติ** ย่อมมี.

หลังจาก ภนฺช ธาตุ อาเทศ ต ปัจจัย กับพยัญชนะข้างหน้า เป็น คฺค

(ภนฺช อวมทฺทเน) ในการหัก ทำลาย. **ภคฺโค ราโค อเนน** ราคะอันเขาทำลายแล้ว.

วส นิวาเส ในการอยู่. **ปริวสียิตฺถาติ ปริวุฏฺโ ปริวาโส** ปริวาสที่ภิกษุเข้าอยู่แล้ว, **วุสิตํ**

พฺรหฺมจริยํ พรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว,

อุฏฺฐุอุอาเทสา การอาเทศ ต เป็น อุฏฺฐ และอาเทศ อ ของ ว เป็น อุ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ต เป็น อุฏฺฐ ด้วยสูตร ็วสโต อุฏฺฐ๎, อาเทศ อ ของ ว เป็น อุ ด้วยสูตร ็วสฺส วา วุ๎

วส อจฺฉาทเน ในการปกปิด นุ่งห่ม. **นิวสียิตฺถาติ นิวตฺถํ วตฺถํ** ผ้าอันเขานุ่งห่มแล้ว.

ตฺถตฺตํ การอาเทศเป็น ตฺถ **สฺตการสํโยคสฺส** แห่ง สฺต พยัญชนะสังโยค (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ๎.

อาเทศ สฺต เป็น ตฺถ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ๎

เอวํ **นิวตฺถพฺพํ** พึงนุ่งห่ม.

สํส ปสํสเน ในการยกย่อง สรรเสริญ. **ปสํสียิตฺถาติ ปสตฺโถ ปสํสิโต** ถูกยกย่อง ถูกสรรเสริญ, **ปสํสนํ ปสตฺถิ** การสรรเสริญ. **พธ พนฺธเน** ในการผูก มัด ผูกพัน. **อพชฺฌิตฺถาติ พทฺโธ รญฺญา** อันพระราชาผูกมัดแล้ว, **อลภียิตฺถาติ ลทฺธํ เม ธนํ** ทรัพย์อันเราได้แล้ว. **ธตฺตทตฺตานิ** อาเทศเป็น ธ และ ทฺ ทั้งหลาย. **รภ ราภสฺเส** ในความพยายาม ปรารภ. **อารภียิตฺถาติ อารทฺธํ วีรยํ** ความเพียรอันเขาปรารภแล้ว. **ทห ภสฺมีกรเณ** ในการทำให้เหลือแต่ขี้เถ้า เผา ไหม้. **อทยฺหิตฺถาติ ทฑฺฒํ วนํ** ป่าอันไฟไหม้แล้ว, **อภุชฺชิตฺถาติ ภุตฺโต โอทโน** ข้าวอันเขากินแล้ว. **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบซึ่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **ทฺวิตฺตํ จ** และการซ้อน ตฺ (**โหติ**) ย่อมมี **ภุชาทิตฺตา** เพราะเป็น ภุชาทิคณะ. **จช หานิมฺหิ** ในการละ สละ เสื่อม. **ปริจฺจชียิตฺถาติ ปริจฺจตฺตํ ธนํ** ทรัพย์อันเขาบริจาคแล้ว, **อมุจฺจิตฺถาติ มุตฺโต สโร** ลูกศรอันเขาปล่อยออกไปแล้ว.

วจ วิยตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัดเจน. **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อวจียิตฺถาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ได้กล่าวแล้ว๎.

อนฺโต โน ทฺวิ จาติ จ บทว่า ็อนฺโต๎ ็โน๎ ็ทฺวิ๎ และ ็จ๎ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๖๒๙. วจ วา วุ. (๔ บท, อาเทส-โลป-สัญโญควิธิสูตร)

อุ การอาเทศเป็น อุ **ว** แห่ง ว **วจ วา** ของ วจ ธาตุเท่านั้น (**โหติ**) ย่อมมี, **อนฺโต** พยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี, **ทฺวิ จ** และความเป็นเทฺวภาวะ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ว ของ วจ ธาตุเท่านั้น เป็น อุ, ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ และซ้อน ตฺ

อิทํ สูตรนี้ **จตุปฺปทํ** มี ๔ บท. **อุการาเทโส** การอาเทศเป็น อุ อักษร **วการสฺส** แห่ง ว อักษร **วจอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส วา** ของธาตุนี้คือ วจ เท่านั้น (**โหติ**) ย่อมมี,

ธาตฺวนฺโต จ จกาโร จฺอักษรอันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุด้วย **โน โหติ** ย่อมไม่มี, **ทฺวิภาโว** การซ้อน **ตปฺปจฺจยสฺส จ** แห่ง ต ปัจจัยด้วย **โหติ** ย่อมมี. **วาคฺคหณํ** วาศัพท์ **อวธารณตฺถํ** มีอรรถห้ามธาตุอื่น. **วการาคโม** วฺอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตฺวาทิมฺหิ** ในเบื้องต้นของธาตุ.

อาเทศ ว ของ วจ ธาตุเท่านั้น เป็น อุ, ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ และซ้อน ตฺ, วาศัพท์มีอรรถอวธารณะ ห้ามธาตุอื่น, ลง วฺ อาคมข้างหน้าธาตุ

วุตฺตํ อิทํ ภควตา อุตฺตํ วา พระดำรัสนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว.

๖๓๐. คุปาทีนญฺจ. (๒ บท, โลป-สัญโญควิธิสูตร)

อนฺโต พยัญชนะสุดท้าย **คุปาทีนํ** ของธาตุทั้งหลายมี คุป เป็นต้น **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี, **ทฺวิ จ** และความเป็นเทฺวภาวะ (**ตสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

ลบพยัญชนะสุดท้ายของ คุป ธาตุเป็นต้น และซ้อน ตฺ

อนฺโต พฺยญฺชโน พยัญชนะอันเป็นตัวสุดท้าย **คุปอิติ เอวํ อาทีนํ ธาตูนํ** ของธาตุว่า คุป อย่างนี้เป็นต้น **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **จ** ด้วย, **ทฺวิภาโว** ความเป็นเทฺวภาวะ **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **จ** ด้วย.

ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุคือ คุป อย่างนี้เป็นต้น และซ้อน ตฺ

คุป โคปเน ในการคุ้มครอง ดูแล รักษา. **สุโคปียิตฺถาติ สุคุตฺโต สุโคปิโต** ถูกคุ้มครองดีแล้ว.

ธาตฺวนฺตโลโป การลบซึ่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **อิกาเรน พฺยวหิตตฺตา** เพราะเป็นปัจจัยอันอิอักษรคั่นแล้ว. **นิฏฺฐกาเรปิ** แม้เพราะ ต อักษรของนิฏฐปัจจัย **วุทฺธิ** การทำวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **ววตฺถิตวิภาสตฺตา** เพราะการกล่าวกำหนด **วาธิการสฺส** ของ วา ศัพท์ที่ตามมา **อญฺเสุ จาติ สุตฺเต** ในสูตรว่า ๋อญฺเสุ จ้.

ไม่ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ เพราะถูกอิอักษรคั่น, แม้เพราะ ต อักษรของนิฏฐปัจจัยก็ทำวุทธิได้บ้าง เพราะ วา ศัพท์ที่ตามมาในสูตรว่า ๋อญฺเสุ จ้ กล่าวกำหนดไว้

โคปนํ คุตฺติ การคุ้มครอง.

ลิป ลิมฺปเน ในการลูบไล้ ฉาบ ทา. **อลิมฺปียิตฺถาติ ลิตฺโต สุคนฺเธน** ถูกลูบไล้แล้วด้วยของหอม. **ตป สนฺตาเป** ในการเผา แผดเผา เดือดร้อน. **สนฺตปียิตฺถาติ สนฺตตฺโต เตเชน** อันไฟเผาแล้ว. **ทีป ทิตฺติมฺหิ** ในความสว่าง รุ่งเรือง. **อาทีปียิตฺถาติ อาทิตฺโต อคฺคินา** อันไฟโหมไหม้แล้ว. **รสฺสตฺตํ** รัสสะ อี เป็น อิ. **ทีปนํ ทิตฺติ** ความโชติช่วง. **อป ปาปุณเน** ในการถึง บรรลุ. **ปาปียิตฺถาติ ปตฺโต คาโม** หมู่บ้านอันเขาถึงแล้ว, **ปาปุณีติ ปตฺโต สุขํ** ถึงแล้วซึ่งความสุข, **ปาปุณนํ ปตฺติ** การถึง, **ปตฺตพฺพํ** พึงถึง. **มท อุมฺมาเท** ในความเมา มัวเมา บ้า. **ปมชฺชีติ ปมตฺโต** มัวเมาแล้ว ประมาทแล้ว. **สุป สยเน** ในการนอน หลับ. **อสุปีติ สุตฺโต** นอนแล้ว

หลับแล้ว   อิจฺจาทิ.

จร จรเณ ในการจาริก เที่ยวไป ประพฤติ. **อจรียิตฺถาติ จิณฺโณ ธมฺโม** พระธรรมอันเขาประพฤติแล้ว, **อิณฺณาเทโส** การอาเทศ ต เป็น อิณฺณ (**โหติ**) ย่อมมี. **จริโต วา** ถูกประพฤติแล้ว. เอวํ **ปุณฺโณ ปูริโต** เต็มแล้ว.

นุท เขเป ในการซัด ทิ้ง ขว้าง. **ปนุชฺชิตฺถาติ ปนุณฺโณ ปนุทิโต** อันเขาบรรเทาแล้ว. **ทา ทาเน** ในการให้. **อาทียิตฺถาติ อาทิณฺโณ อตฺโต วา** อันเขาถือเอาแล้ว. **ตกาโร** การอาเทศเป็น ตฺ อักษร **ทาสทฺทสฺส** แห่ง ทา ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ๊, **รสฺสตฺตํ** การรัสสะ อา เป็น อ (**โหติ**) ย่อมมี.

๖๓๑. ภิทาทิโต อินฺนอนฺนอีณา วา. (๓ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

อินฺนอนฺนอีณา การอาเทศเป็น อินฺน อนฺน และ อีณ ทั้งหลาย (**ตสฺส**) แห่ง ต ปัจจัย (**ปรสฺส**) อันอยู่ข้างหลัง **ภิทาทิโต** จากธาตุทั้งหลายมี ภิทิ เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **อนฺโต** พยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

หลังจาก ภิทิ ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย เป็น อินฺน อนฺน อีณ บ้าง และลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ

อินฺนอนฺนอีณ อิติ เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ อินฺน อนฺน และ อีณ **ตปฺปจฺจยสฺส** แห่ง ต ปัจจัย **ปรสฺส** อันอยู่ข้างหลัง **ภิท อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายมี ภิทิ อย่างนี้เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **อนฺโต จ** และพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจาก ภิทิ ธาตุเป็นต้น อาเทศ ต ปัจจัย เป็น อินฺน อนฺน อีณ และลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ, ลบสระเป็นต้น

ภิทิ วิทารเณ ในการผ่า แตก ทำลาย. **อภิชฺชิตฺถาติ ภินฺโน ฆโฏ ภวตา** หม้ออันท่านทำลายแล้ว, **ภิชฺชีติ วา ภินฺโน เทวทตฺโต** พระเทวทัตแตกแล้ว(จากสงฆ์). **ฉิทิ ทฺวิธากรเณ** ในการทำให้เป็น ๒ ส่วน ตัด ฉีก ขาด. **อฉิชฺชิตฺถาติ ฉินฺโน รุกฺโข** ต้นไม้ถูกตัดแล้ว, **อจฺฉินฺนํ จีวรํ** จีวรถูกชิงไปแล้ว, **อุจฺฉิชฺชีติ อุจฺฉินฺโน** ขาดสูญแล้ว, **อทียิตฺถาติ ทินฺโน สุงฺโก** ภาษีอันเขาให้แล้ว. **สท วิสรณคตฺยาวสาเนสุ** ในการแผ่ไปและสิ้นสุดของการไป. **นิสีทีติ นิสินฺโน** นั่งแล้ว. **ขิท อุตฺตาสเน** ในการสะดุ้ง **ขิท ทีนภาเว วา** หรือในการเหน็ดเหนื่อยลำบาก. **อขิชฺชีติ ขินฺโน** สะดุ้งแล้ว เหน็ดเหนื่อยแล้ว.

อนฺนาเทเส ในรูปที่อาเทศเป็น อนฺน **ฉท อปวารเณ** ในการป้องกัน บัง มุง. **อจฺฉาทียิตฺถาติ ฉนฺโน** ถูกมุงแล้ว, **ปฏิจฺฉนฺนํ เคหํ** เรือนที่มุงแล้ว, **ปสีทีติ ปสนฺโน** เลื่อมใสแล้ว.

ปท คติมฺหิ ในการไป. **อุปฺปชฺชีติ อุปฺปนฺโน** เกิดขึ้นแล้ว, **ฌานํ สมาปนฺโน**

เข้าฌานแล้ว.

รุทิ อสฺสุวิโมจเน ในการร้องไห้ น้ำตาไหล. **รุณฺโณ** ร้องไห้แล้ว. **ปรโลโป** ลบสระหลัง.

ขี ขเย ในความสิ้นไป เสื่อมไป. **อีณาเทโส** อาเทศ ต เป็น อีณ. **อขียีติ ขีโณ โทโส** โทสะสิ้นแล้ว, **ขีณา ชาติ** ชาติสิ้นแล้ว, **ขีณํ ธนํ** ทรัพย์สิ้นแล้ว. **หา จาเค** ในการสละ ละ. **อีณาเทเส** เพราะ อีณ อาเทศ **นตฺตํ** การอาเทศเป็น น **ณการสฺส** แห่ง ณ **หาทิโต** หลังจาก หา ธาตุเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้. **ปหียิตฺถาติ ปหีโน กิเลโส** กิเลสอันท่านละได้แล้ว, **ปริหายีติ ปริหีโน** เสื่อมสิ้นแล้ว. **อาส อุปเวสเน** ในการเข้าไปใกล้. **อจฺฉีติ อาสีโน** เข้าอยู่แล้ว. **ลี สิเลสเน** ในการหลบ หลีก เร้น แอบ. **ลียีติ ลีโน** แอบแล้ว, **นิลีโน** หลบหลีกแล้ว. **ชิ ชเย** ในการชนะ การพ่ายแพ้. **ชิยีติ ชีโน วิตฺตํ อนุโสจติ ชิโต วา** ผู้พ่ายแพ้ย่อมเศร้าโศกถึงทรัพย์. **ที ขเย** ในความสิ้นไป. **ทีโน** สิ้นไปแล้ว. **ปี ตปฺปเน** ในความอิ่มใจ เอิบอิ่ม. **ปีโน** อิ่มใจแล้ว. **ลู เฉทเน** ในการตัด เด็ด เก็บเกี่ยว. **ลูยิตฺถาติ ลูโน** ถูกตัดแล้ว อิจฺจาทิ.

วมุ อุคฺคิรเณ ในการสำรอก อาเจียน คายออก. **วมียิตฺถาติ วนฺตํ วมิตํ** ถูกสำรอกแล้ว, **นฺตาเทโส** การอาเทศเป็น นฺต (**โหติ**) ย่อมมี **ปกฺกมาทีหิ นฺโต จาติ** ด้วยสูตรว่า ็ปกฺกมาทีหิ นฺโต จ้. **อคจฺฉียิตฺถาติ คโต คาโม ตยา** หมู่บ้านอันท่านไปแล้ว, **คามํ คโต วา** ไปสู่หมู่บ้านแล้ว. **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบซึ่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **คมขนหนรมาทีนมนฺโตติ** ด้วยสูตรว่า ็คมขนหนรมาทีนมนฺโต้. **อขญิ๊ตฺถาติ ขโต กูโป** คลองอันเขาขุดแล้ว, **อุปหญิ๊ตฺถาติ อุปหตํ จิตฺตํ** จิตอันเขาเข้าไปเบียดเบียนแล้ว, **อรมีติ รโต** ยินดีแล้ว, **อภิรโต** ยินดียิ่งแล้ว. **มน ๊าเณ** ในการรู้. **อมญิ๊ตฺถาติ มโต** ถูกรู้แล้ว, **สมฺมโต** ถูกรับรู้ร่วมกันแล้ว. **ตนุ วิตฺถาเร** ในการแผ่ออก ขยายออก. **อตนิตฺถาติ ตตํ** แผ่ออกแล้ว, **วิตตํ** แผ่กว้างออกไปแล้ว. **ยมุ อุปรเม** ในการงดเว้น. **นิยจฺฉีติ นิยโต** งดเว้นแล้ว.

โน ตมฺหิ ติมฺหีติ จ บทว่า ็โน้ ็ตมฺหิ้ และ ็ติมฺหิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๓๒. รกาโร จ. (๒ บท, โลปวิธิสูตร)

ตมฺหิ เพราะ ต ปัจจัย **ติมฺหิ จ** และเพราะ ติ ปัจจัย **รกาโร** รอักษร **โน** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย ลบ ร อักษร

ตปฺปจฺจเย ติปฺปจฺจเย จ ปเร เพราะ ต ปัจจัย และเพราะ ติ ปัจจัยข้างหลัง **รกาโร** รอักษร **อนฺตภูโต** อันเป็นพยัญชนะสุดท้าย **ธาตูนํ** ของธาตุทั้งหลาย **โน โหติ** ย่อมไม่มี **จ** ด้วย.

เพราะ ต และ ติ ปัจจัย ลบ ร อักษร อันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุด้วย

(**กร กรเณ**). **ปกรียิตฺถาติ ปกโต กฏ ภวตา** เสื่ออันท่านกระทำเสร็จแล้ว, **กตา เม รกฺขา** การอารักขาอันเรากระทำแล้ว, **กตํ เม ปุญฺญํ** บุญอันเรากระทำแล้ว. **โฏ** การอาเทศเป็น ฏ **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์ **โท ธสฺส จาติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า ๊โท ธสฺส จ้. **ยถา** เช่น **สุกฏํ** ถูกทำไว้ดีแล้ว, **ทุกฺกฏํ** ถูกทำไว้ไม่ดีแล้ว. **ปุเร อกรียิตฺถาติ ปุรกฺขโต** ถูกทำไว้แล้วในเบื้องหน้า. **ขกาโร** การอาเทศเป็น ข อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา ตปฺปจฺจเยสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา ตปฺปจฺจเยสุ จ้. **ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กรียิตฺถาติ สงฺขโต** อันปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่งแล้ว, **อภิสงฺขโต** ถูกปรุงแต่งแล้ว, **อุปกรียิตฺถาติ อุปกฺขโต อุปกฺขโฏ** ถูกสอดเข้าแล้ว, **ปริกรียิตฺถาติ ปริกฺขโต** ถูกล้อมรอบแล้ว.

ติปฺปจฺจเย ใน ติ ปัจจัย **ปกรณํ ปกติ** การกระทำอยู่. **สร คติจินฺตายํ** ในการคิดจะไป. **อสรีติ สโต** ผู้ระลึกได้แล้ว, **วิสรีติ วิสโฏ** แผ่ซ่านไปแล้ว, **สรณํ สรติ เอตายาติ วา สติ** การระลึกได้ หรือเครื่องระลึกได้ สติ, **นีหรียิตฺถาติ นีหโฏ** ถูกนำออกไปแล้ว. **ธร ธารเณ** ในการทรงไว้. **อุทฺธรียิตฺถาติ อุทฺธโฏ** ถูกยกขึ้นแล้ว, **อภรียิตฺถาติ ภโต** ถูกเลี้ยงดูแล้ว, **ภรณํ ภรติ เอตายาติ วา ภติ** การเลี้ยงดู หรือเครื่องเลี้ยงดู ค่าจ้าง.

ธาตฺวนฺตโลเป เมื่อการลบซึ่งพยัญชนะที่สุดธาตุ **คมิโตติอาทีสุ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายมี ๊คมิโต้ เป็นต้น **อิการาคมยุตฺเตสุ** อันประกอบด้วย อิ อักษรอาคม **สมฺปตฺเต** ใกล้จะถึง,

โลโปติ บทว่า ๊โลโป้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๓๓. **นมกรานมนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหิ.** (๔ บท, นิเสธวิธิสูตร)

อิยุตฺตตมฺหิ เพราะ ต ปัจจัยอันประกอบด้วย อิ อาคม **โลโป** การลบไป **นมกรานํ** แห่ง น ม ก และ ร ทั้งหลาย **อนฺตานํ** อันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี.

เพราะ ต ปัจจัยอันประกอบด้วย อิ อาคม ไม่ลบ น ม ก และ ร อันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ

อิการาคมยุตฺเต ตกาเร ปเร เพราะ ต ปัจจัยอันประกอบด้วย อิ อาคมข้างหลัง **โลโป** การลบไป **นการมการกการรการานํ** แห่ง น ม ก และ ร อักษรทั้งหลาย **ธาตฺวนฺตานํ** อันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **น โหติ** ย่อมไม่มี. **อิติ** เพราะฉะนั้น **โลปาภาโว** ความไม่มีแห่งการลบ (**โหติ**) ย่อมมี.

เพราะ ต ปัจจัยอันประกอบด้วย อิ อาคม ไม่ลบ น ม ก และ ร อันเป็นพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ, ฉะนั้น จึงไม่ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ

อคจฺฉี คมียิตฺถาติ วา คมิโต ไปแล้ว หรือถูกถึงแล้ว, **รมิตฺถาติ รมิโต** ยินดีแล้ว. **เอวํ วมิโต** สำรอกแล้ว, **นมิโต** นอบน้อมแล้ว. **สกิ สงฺกายํ** ในความสงสัย. **สงฺกิโต** สงสัยแล้ว,

สริโต ระลึกได้แล้ว, **ภริโต** เลี้ยงดูแล้ว. ตถา **ขนิตพฺพํ** พึงถูกขุด, **หนิตพฺพํ** ควรถูกฆ่า, **คมิตพฺพํ** ควรถูกถึง, **รมิตพฺพํ** ควรถูกยินดี อิจฺจาทิ.

นิธียิตฺถาติ นิหิโต ถูกฝังไว้แล้ว. **ตปฺปจฺจเย** เพราะ ต ปัจจัย **หิ** การอาเทศเป็น หิ **ธิสฺส** แห่ง ธิ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้. เอวํ **วิหิโต** ถูกทำแล้ว.

การิเต ในการิตปัจจัย **ตปฺปจฺจโย** ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อภาวียิตฺถาติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ถูกทำให้มีแล้ว ถูกเจริญแล้ว้ **ภาวกมฺเมสุ ตอิติ** ด้วยสูตรว่า ๊ภาวกมฺเมสุ ต้. **อิการาคโม** อิอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ยถาคมมิกาโรติ** ด้วยสูตรว่า ๊ยถาคมมิกาโร้, **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ในการิตปัจจัย ลง ต ปัจจัยในอรรถว่า๊ถูกทำให้มีแล้ว ถูกเจริญแล้ว้ ด้วยสูตรว่า๊ภาวกมฺเมสุ ต้, ลง อิ อักษรอาคม ด้วยสูตรว่า๊ยถาคมมิกาโร้, ลบสระเป็นต้น

ภาวิโต มคฺโค เตน มรรคอันเขาให้มีแล้ว หรือเจริญแล้ว, **ภาวยิโต** ให้มีแล้ว, **อปาจียิตฺถาติ ปาจิโต โอทนํ ยญฺทตฺโต เทวทตฺเตน** นายยัญญทัตอันนายเทวทัตให้หุงแล้วซึ่งข้าว นายเทวทัตใช้ให้นายยัญญทัดหุงข้าว, **ปาจยิโต, ปาจาปิโต, ปาจาปยิโต** ให้หุงแล้ว, **กมฺมํ การียิตฺถาติ การิโต, การยิโต, การาปิโต, การาปยิโต** ให้กระทำแล้ว อิจฺจาทิ.

ตปฺปจฺจโย ตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อจลนคติโภชนตฺถาทีหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมีธาตุที่มีอรรถว่า การไม่เคลื่อนไหว การไป และการกิน เป็นต้น **อธิกรเณปิ** แม้ในอธิกรณสาธนะ **ตอิติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ๊ต้ **ภาวกมฺเมสุ ตอิติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า ๊ภาวกมฺเมสุ ต้.

ลง ต ปัจจัย หลังจากธาตุที่มีอรรถว่า การไม่เคลื่อนไหว การไป และการกิน เป็นต้น แม้ในอธิกรณสาธนะ ด้วยการแบ่งสูตรว่า ๊ต้ ในสูตรนี้ว่า ๊ภาวกมฺเมสุ ต้

ยถา เช่น **อาส อุปเวสเน** ในการเข้าไปใกล้. **อธิกรเณ** ในอรรถอธิกรณสาธนะ **เต** ชนทั้งหลายเหล่านั้น **อจฺฉึสุ** อยู่แล้ว **เอตฺถ** ในที่แห่งนี้ **อิติ** เพราะฉะนั้น **อิทํ ฐานํ** ที่แห่งนี้ **อาสิตํ** จึงเป็นที่อยู่ **เตสํ** ของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**อาสิตํ** ที่อยู่อาศัย). **ภาเว** ในภาวสาธนะ **อิธ เตหิ อาสิตํ** อันชนทั้งหลายเหล่านั้นอยู่แล้วในที่นี้ (**อาสิตํ** การอยู่อาศัย). **กมฺมนิ** ในกัมมสาธนะ **อยํ เตหิ อชฺฌาสิโต คาโม** หมู่บ้านแห่งนี้อันชนทั้งหลายเหล่านั้นอยู่ประจำแล้ว (**อชฺฌาสิโต** ถูกอยู่ประจำ). **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **อิธ เต อาสิตา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นอยู่อาศัยแล้วในที่นี้ (**อาสิตา** ผู้อยู่อาศัย). ตถา **อฏฺฐํสุ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ ฐิตํ ฐานํ** ที่แห่งนี้เป็นที่ยืนของชนทั้งหลายเหล่านั้น ฐิตํ ที่ยืน), **อิธ เตหิ ฐิตํ** อันชนทั้งหลายเหล่

านั้นยืนอยู่แล้วในที่นี้ ฐิตํ การยืน), **อยํ เตหิ อธิฏฺฐิโต โอกาโส** โอกาสนี้อันชนทั้งหลายเหล่านั้นตั้งไว้แล้ว (**อธิฏฺฐิโต** ถูกตั้งไว้แล้ว), **อิธ เต ฐิตา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นยืนอยู่แล้วในที่นี้ ฐิตา ผู้ยืนอยู่แล้ว). **นิสีทึสุ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ นิสินฺนํ ฐานํ** ที่แห่งนี้เป็นที่นั่งของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**นิสินฺนํ** ที่นั่ง), **อยํ เตสํ นิสินฺนกาโล** เวลานี้เป็นเวลานั่งของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**นิสินฺนกาโล** เวลานั่ง), **เต อิธ นิสินฺนา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นนั่งอยู่แล้วในที่นี้ (**นิสินฺนา** นั่งแล้ว). **นิปชฺชึสุ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ นิปนฺนํ ฐานํ** ที่แห่งนี้เป็นที่นอนของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**นิปนฺนํ** ที่นอน), **อิธ เต นิปนฺนา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นนอนแล้วในที่นี้ (**นิปนฺนา** ผู้นอนแล้ว).

ยา คติปาปุณเน ในการไป ถึง บรรลุ. **อยาสุํ เต เอตฺถาติ อยํ เตสํ ยาโต มคฺโค** ทางนี้เป็นที่ไปของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**ยาโต** ที่ไป), **อิธ เตหิ ยาตํ** อันชนทั้งหลายเหล่านั้นไปแล้วในที่นี้ (**ยาตํ** การไป), **อยํ เตหิ ยาโต มคฺโค** ทางนี้อันชนทั้งหลายเหล่านั้นไปแล้ว (**ยาโต** ถูกไปแล้ว), **อิธ เต ยาตา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นไปแล้วในที่นี้ (**ยาตา** ผู้ไปแล้ว). ตถา **อิทํ เตสํ คตฏฺฐานํ** นี้เป็นที่ไปของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**คตฏฺฐานํ** ที่ไป), **อยํ เตสํ คตกาโล** เวลานี้เป็นเวลาไปของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**คตกาโล** เวลาไป), **อิธ เตหิ คตํ** อันชนทั้งหลายเหล่านั้นไปแล้วในที่นี้ (**คตํ** การไป), **อิธ เต คตา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นไปแล้วในที่นี้ (**คตา** ผู้ไปแล้ว).

ภุญฺชึสุ เอตสฺมินฺติ อิทํ เตสํ ภุตฺตฏฺฐานํ นี้เป็นที่กินของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**ภุตฺตฏฺฐานํ** ที่กิน), **อยํ เตสํ ภุตฺตกาโล** เวลานี้เป็นเวลากินของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**ภุตฺตกาโล** เวลากิน), **อิธ เตหิ ภุตฺโต โอทโน** ข้าวอันชนทั้งหลายเหล่านั้นกินแล้วในที่นี้ (**ภุตฺโต** ถูกกินแล้ว), **อิธ เต ภุตฺตา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นกินแล้วในที่นี้ (ภุตฺตา กินแล้ว). **ปิวึสุ เต เอตฺถาติ อิทํ เตสํ ปีตํ ฐานํ** นี้เป็นที่ดื่มของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**ปีตํ** ที่ดื่ม), อยํ เตหิ คโต คาโม หมู่บ้านนี้อันชนทั้งหลายเหล่านั้นไปแล้ว, **อิธ เตหิ ปีตา ยาคุ** ข้าวยาคูอันชนทั้งหลายเหล่านั้นดื่มแล้วในที่นี้ (**ปีตา** ถูกดื่มแล้ว), **อิธ เต ปีตา** ชนทั้งหลายเหล่านั้นดื่มแล้วในที่นี้ (**ปีตา** ผู้ดื่มแล้ว). **ทิสฺสนฺติ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ ทิฏฺฐฏฺฐานํ** นี้เป็นที่เห็นของชนทั้งหลายเหล่านั้น (**ทิฏฺฐฏฺฐานํ** ที่เห็น ที่พบปะ) อิจฺจาทิ.

กตฺตรีติ บทว่า "กตฺตริ" **กตฺตริ กิตฺติ อิโต** จากสูตรว่า "กตฺตริ กิตฺ" **วตฺตเต** ย่อมตามไป **มณฺฑูกคติยา** ด้วยวิธีเหมือนกบกระโดด.

๖๓๔. **กมฺมนิ ทุติยายํ กฺโต.** (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ทุติยายํ เมื่อทุติยาวิภัตติ **กมฺมนิ** ในอรรถกรรม (**วิชฺชมานายํ**) มีอยู่ **กฺโต** กฺตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กตฺตริ** ในอรรถกัตตุสาธนะ.

เมื่อธาตุมีทุติยาวิภัตติอรรถกรรมอยู่ ลง กฺต ปัจจัย ในอรรถกัตตุสาธนะ

ทุติยายํ วิภตฺติยํ เมื่อทุติยาวิภัตติ **กมฺมตฺเถ** ในอรรถกรรม **วิชฺชมานายํ** มีอยู่ **กฺตปฺปจฺจโย** กฺตปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **กตฺตริ** ในอรรถกัตตุสาธนะ. **อิทเมว วจนํ** คำว่า "กมฺมนิ ทุติยายํ" นี้นั่นเทียว "**ญาปกํ** (**โหติ**) เป็นคำบอกให้รู้ **อภาวสฺส**

ซึ่งความไม่มี **ทุติยาทีนํ** แห่งวิภัตติทั้งหลายมีทุติยาเป็นต้น **กมฺมาทิมฺหิ** ในอรรถกรรมเป็นต้น (**อาขฺยาตกิตฺกมฺมวาจเกน**) **อภิหิเต** อันกัมมวาจกในอาขยาตและกิตกล่าวแล้ว. **กฺตปฺปจฺจโย** กฺตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทานํ อทาสีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ได้ให้แล้วซึ่งทาน้. **โลโป** การลบไป **ปจฺจยกการสฺส** แห่ง กฺ อักษรของปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้. **อินฺนาเทโส** การอาเทศเป็น อินฺน **ตสฺส** แห่ง ต ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อธาตุมีทุติยาวิภัตติอรรถกรรมอยู่ ลง กฺต ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งหลาย ในอรรถกัตตุสาธนะ, คำว่า ๊กมฺมนิ ทุติยาย้ นี้ บอกให้รู้ว่า ไม่มีทุติยาวิภัตติเป็นต้น ในอรรถกรรมเป็นต้นที่ถูกกัมมวาจกในอาขยาตและกิตกล่าวแล้ว, ลง กฺต ปัจจัย ในอรรถว่า ๊ทานํ อทาสิ ได้ให้แล้วซึ่งทาน้, ลบ กฺ อักษรของปัจจัย ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้, อาเทศ ต ปัจจัย เป็น อินฺน

ทานํ ทินฺโน เทวทตฺโต นายเทวทัตให้ทานแล้ว. **รกฺข ปาลเน** ในการดูแล รักษา. **สีลํ อรกฺขีติ สีลํ รกฺขิโต** ผู้รักษาศีลแล้ว, **ภตฺตํ อภุญฺชีติ ภตฺตํ ภุตฺโต** ผู้กินข้าวแล้ว, **ครุํ อุปาสีติ ครุํ อุปาสิโต** ผู้อยู่ใกล้ชิดครูแล้ว ผู้อุปัฏฐากครูแล้ว อิจฺจาทิ.

๖๓๕. **ภฺยาทีหิ มติพุธิปูชาทีหิ จ กฺโต.** (๔ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กฺโต กฺตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลาย **ภฺยาทีหิ** มี ภี ธาตุเป็นต้น **มติพุธิปูชาทีหิ จ** และมี มน พุธ และ ปูช ธาตุเป็นต้น.

ลง กฺต ปัจจัย หลังจาก ภี ธาตุเป็นต้น และหลังจาก มน พุธ และ ปูช ธาตุเป็นต้น

กฺตปฺปจฺจโย กฺตปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **ภีอิติ เอวํ อาทีหิ** มีธาตุว่า ภี อย่างนี้เป็นต้น **มติพุธิปูชาทีหิ จ** และมี มน พุธ และ ปูช ธาตุเป็นต้น. **จ** อนึ่ง **โส** กฺตปัจจัยนั้น **ภวติ** ย่อมลง **ภาวกมฺเมสุ เอว** ในอรรถภาวสาธนะและกัมมสาธนะทั้งหลายเท่านั้น **ภาวกมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถาติ วุตฺตตฺตา** เพราะท่านกล่าวไว้แล้วด้วยสูตรว่า ๊ภาวกมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถา้.

ลง กฺต ปัจจัย หลังจาก ภี ธาตุอย่างนี้เป็นต้น และหลังจาก มน พุธ และ ปูช ธาตุเป็นต้น, อนึ่ง กฺต ปัจจัยนั้น จะลงเฉพาะในอรรถภาวสาธนะและกัมมสาธนะเท่านั้น เพราะท่านกล่าวไว้แล้วด้วยสูตรว่า ๊ภาวกมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถา้

ภี ภเย ในความกลัว. **อภายิตฺถาติ ภีตํ ภวตา** อันท่านกลัวแล้ว ความกลัว. **สุป สเย** ในการหลับ การนอน. **อสุปิยิตฺถาติ สุตฺตํ ภวตา** อันท่านนอนแล้ว การนอน. เอวํ **สยิตํ ภวตา** อันท่านนอนแล้ว การนอน. **อส โภชเน** ในการกิน. **อสิตํ ภวตา** อันท่านกินแล้ว การกิน, **ปจิโต โอทโน ภวตา** ข้าวอันท่านหุงแล้ว ถูกหุงแล้ว.

อิธ ในสูตรนี้ **มตฺยาทโย** ธาตุทั้งหลายมี มติ เป็นต้น **อิจฺฉตฺถา** (**โหนฺติ**) มีอรรถว่า

ิ ปรารถนา้, **พุธิอาทโย** ธาตุทั้งหลายมี พุธิ เป็นต้น **ิาณตฺถา (โหนฺติ)** มีอรรถว่า ิ รู้.

มน ิาเณ ในการู้, **สํปุพฺโพ** มี สํ อุปสัคข้างหน้า. **ตปฺปจฺจเย** เมื่อการลง ต ปัจจัย **พุธคมาทิตฺเถ กตฺตรีติ** ด้วยสูตรว่า ิ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ิ **สมฺปตฺเต** ใกล้จะถึง **กฺตปฺปจฺจโย** กฺตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กมฺมนิ** ในอรรถกัมมสาธนะ **อิมินา** ด้วยสูตรนี้, **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบซึ่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **คมขนาติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ิ คมขน ิ.

มน ิาเณ ในการู้, มี สํ อุปสัคข้างหน้าในอรรถปรารถนา, เมื่อใกล้จะลง ต ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ิ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ิ, ให้ลง กฺต ปัจจัย ในอรรถกัมมสาธนะ ด้วยสูตรนี้, ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ิ คมขน ิ

รญฺา สมฺมโต ผู้อันพระราชาปรารถนาแล้ว สมมุติแล้ว. **กปฺป ตกฺกเน** ในการคิด. **สงฺกปฺปิโต** ถูกปรารถนาแล้ว. **ธร ธารเณ** ในการทรงไว้. **เณ** เณปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **จุราทิตฺตา** เพราะเป็นจุราทิคณะ, **วุทฺธิ** วุทธิ อ เป็น อา, **อิการาคโม** ลง อิ อักษรอาคม, **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น, **อวธาริโต** ถูกปรารถนาแล้ว ถูกกำหนดแล้ว.

พุธ อวคมเน ในการรู้ ตรัสรู้ รู้จัก. **อวพุชฺฌิตฺถาติ พุทฺโธ ภควา มเหสกฺเขหิ เทวมนุสฺเสหิ** พระผู้มีพระภาคอันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่รู้จักแล้ว. **อิ อชฺฌยเน** ในการสวด สาธยาย. **อธียิตฺถาติ อธีโต** ถูกรู้แล้ว.

อิ คติมฺหิ ในการไป. **อภิสมิโต** ถูกรู้แล้ว ถูกตรัสรู้แล้ว. **วิท ิาเณ** ในการรู้. **อเวทียิตฺถาติ วิทิโต** ถูกรู้แล้ว. **ิา อวโพธเน** ในการรู้. **อิาฺยิตฺถาติ ิาโต** ถูกรู้แล้ว. **วิธ เวธเน** ในการทิ่มแทง. **ปฏิวิชฺฌิตฺถาติ ปฏิวิทฺโธ ธมฺโม** พระธรรมอันท่านรู้แจ้งแล้ว แทงตลอดแล้ว. **ตกฺก วิตกฺเก** ในการตรึกตรอง รู้. **ตกฺกิโต** ถูกตรึกตรองแล้ว ถูกรู้แล้ว.

ปูชนตฺเถสุ ในอรรถบูชาทั้งหลาย **ปูช ปูชายํ** ในการบูชา. **อปูชียิตฺถาติ ปูชิโต ภควา** พระผู้มีพระภาคอันเขาบูชาแล้ว. **จาย สนฺตานปูชเนสุ** ในการสืบต่อและบูชาทั้งหลาย, **อปปุพฺโพ** มี อป อุปสัคข้างหน้า. **อปจายิโต** ถูกบูชาแล้ว ถูกนอบน้อมแล้ว. **มาน ปูชายํ** ในการบูชา. **มานิโต** ถูกบูชาแล้ว. **จิ จเย** ในการสั่งสม. **อปจิโต** ถูกบูชาแล้ว ถูกยำเกรงแล้ว. **วนฺท อภิวนฺทเน** ในการกราบไหว้ บูชา. **วนฺทิโต** ถูกกราบไหว้แล้ว ถูกบูชาแล้ว. **กร กรเณ** ในการกระทำ. **สกฺกโต** ถูกสักการะแล้ว ถูกบูชาแล้ว. **สกฺการ ปูชายํ** ในการบูชา. **สกฺการิโต** ถูกสักการะแล้ว ถูกบูชาแล้ว อิจฺจาทิ.

อตีตกาลิกา (**สทฺทา**) ศัพท์ทั้งหลายอันเป็นไปในอดีตกาล (**อิติ**) คือ **หุโต หุตาวี หุตวา** บูชาแล้ว บวงสรวงแล้ว, **วุตฺโถ** อยู่แล้ว, **วุสิตํ** อยู่จบแล้ว อยู่ประพฤติแล้ว, **ชิณฺณโก** แก่แล้ว, **ปกฺกํ** สุกแล้ว, **ปกฺกนฺตโก** หลีกไปแล้ว, **ชาโต** เกิดแล้ว, **ิโต** ตั้งอยู่แล้ว ยืนอยู่แล้ว, **รูฬฺโห** งอกขึ้นแล้ว, **พุภุกฺขิโต** ปรารถนากินแล้ว หิวแล้ว, **คีตํ** การร้องแล้ว การสวด, **นจฺจํ** การฟ้อนรำ, **ชิโต** ถูกชนะแล้ว, **ทิฏฺโ** ถูกเห็นแล้ว, **ตุฏฺโ** ยินดีแล้ว,

ยิฏฺโ ถูกบูชาแล้ว, **ภคฺควา** ถูกทำลายแล้ว, **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว, **คุตฺโต** ถูกคุ้มครองแล้ว, **อจฺฉินฺโน** ถูกชิงเอาแล้ว, **ปหีโน** ถูกละแล้ว, **คมิโต** ถูกถึงแล้ว ไปแล้ว, **คโต** ไปแล้ว, **กโต** ถูกทำแล้ว, **อภิสงฺขโต** ถูกปรุงแต่งแล้ว, **ภุตฺตํ ฺานํ** สถานที่กิน, **ครุมุปาสิโต** อยู่ใกล้ชิดครูแล้ว, **ภีตํ** ความกลัว ถูกกลัวแล้ว, **สมฺมโต** ถูกปรารถนาแล้ว ถูกสมมุติแล้ว, **พุทฺโธ** ถูกรู้จักแล้ว, **ปูชิโต จ** และถูกบูชาแล้ว.

อตีตปฺปจฺจยนฺตนโย วิธีของบทอันมีปัจจัยในอดีตกาลอยู่ท้าย **นิฏฺโต** จบแล้ว.

จบ วิธีของบทอันมีปัจจัยในอดีตกาลอยู่ท้าย

๗.๔. ตเวตุนาทิปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทอันมี ตเว และ ตุน ปัจจัยเป็นต้นอยู่ท้าย

ปุ๊านิ กาตุมิจฺฉิ อิจฺฉติ อิจฺฉิสฺสติ วาติ วิคฺคเห ในรูปวิเคราะห์ว่า ๊ปรารถนาแล้ว ย่อมปรารถนา หรือจักปรารถนา เพื่อกระทำซึ่งบุญทั้งหลาย, ปรารนถาจะทำบุญ๎

๖๓๖. อิจฺฉตฺเถสุ สมานกตฺตุเกสุ ตเวตุํ วา. (๔ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

อิจฺฉตฺเถสุ (**ธาตูสุ**) เมื่อธาตุทั้งหลายอันมีอรรถปรารถนา **สมานกตฺตุเกสุ** อันมีกัตตาเดียวกัน (**สนฺเตสุ**) มีอยู่ **ตเวตุํ** ตเว และ ตุํ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **วา** บ้าง.

เมื่อธาตุที่มีอรรถปรารถนา มีกัตตาเดียวกัน ลง ตเว และ ตุํ ปัจจัย บ้าง

อิจฺฉา ความปรารถนา **อตฺโถ** เป็นอรรถ **เยสํ** ของธาตุทั้งหลายเหล่าใด (**อตฺถิ**) มีอยู่, **เต** ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **อิจฺฉตฺถา** ชื่อว่าอิจฉัตถะ. **เตสุ อิจฺฉตฺเถสุ ธาตูสุ** เมื่อธาตุทั้งหลายเหล่านั้นอันมีอรรถปรารถนา **สมานกตฺตุเกสุ** อันมีกัตตาเดียวกัน **สนฺเตสุ** มีอยู่ **ตเวตุํ อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ตเว และ ตุํ (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย **วา** บ้าง. (**ตเวตุํ**) ตเว และ ตุํ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ตทตฺถกฺริยายํ จ** ในอรรถการกระทำของกิริยานั้นๆด้วย **ตเวตุ วาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า๊ตเวตุํ วา๎. **จ** อนึ่ง **เต** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **โหนฺติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **กิตกตฺตา** เพราะเป็นกิต.

เหล่าธาตุที่มีอรรถปรารถนา ชื่อว่าอิจฉัตถะ, เมื่อธาตุที่มีอรรถปรารถนาเหล่านั้น มีกัตตาเดียวกัน ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ตเว และ ตุํ บ้าง, ลง ตเว และ ตุํ ปัจจัย ในอรรถกิริยาของธาตุนั้นๆ ด้วย ตเวตุํ วา โยควิภาคะ, อนึ่ง ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมลงในกัตตุสาธนะ เพราะเป็นกิต

กโรติสฺส วาติ จ บทว่า๊กโรติสฺส๎ และ๊วา๎ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๓๗. ตเวตุนาทีสุ กา. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

ตเวตุนาทีสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตเว และ ตุน เป็นต้น **กา** การอาเทศเป็น กา

กโรติสฺส แห่ง กร ธาตุ (**โหติ**) ย่อมลง **วา** บ้าง.

เพราะ ตเว และ ตุน ปัจจัยเป็นต้น อาเทศ กร ธาตุเป็น กา บ้าง

ตเวตุน อิติ เอวํ อาทีสุ ปจฺจเยสุ ปเรสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตเว และ ตุน อย่างนี้เป็นต้นข้างหลัง **กาเทโส** การอาเทศเป็น กา **กโรติสฺส ธาตุสฺส** แห่ง กร ธาตุ **โหติ** ย่อมลง **วา** บ้าง. **ตุํตฺวานตฺวาตพฺเพสุ จ** และเพราะ ตุํ ตฺวาน ตฺวา และ ตพฺพ ปัจจัยทั้งหลาย (**กาเทโส**) การอาเทศเป็น กา (**กโรติสฺส ธาตุสฺส**) แห่ง กร ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **อาทิสทฺเทน** ด้วย อาทิ ศัพท์.

เพราะ ตเว และ ตุน ปัจจัยอย่างนี้เป็นต้นข้างหลัง อาเทศ กร ธาตุเป็น กา บ้าง, และเพราะ ตุํ ตฺวาน ตฺวา และ ตพฺพ ปัจจัย อาเทศ กร ธาตุเป็น กา ด้วย อาทิ ศัพท์

นิปาตตฺตํ ความเป็นนิบาต **ตทนฺตานํ** แห่งบททั้งหลายที่มีปัจจัยเหล่านั้นอยู่ท้าย **สิทฺธํ ภวติ** ย่อมสำเร็จ **นิเสธนโต** เพราะเป็นการห้าม **นามพฺยปเทสสฺส** ซึ่งความตั้งชื่อว่านาม **อตเวตุนาทีสุติ** ด้วยคำว่า ๊อตเวตุนาทีสุ เว้น ตเว และ ตุน เป็นต้น **ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จาํติ เอตฺถ** ในสูตรนี้ว่า ๊ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จ้. **ตโต ตเวตุนมนฺตโต** หลังจากศัพท์ที่มี ตเว แล ตุน ปัจจัยอยู่ท้ายนั้น **วิภตฺติโลโป** การลบซึ่งวิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **สพฺพาสมาวุโสติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊สพฺพาสมาวุโส้ **นิปาตตฺตา** เพราะเป็นนิบาต.

โส ปุญฺญานิ กาตเว อิจฺฉติ บุคคลนั้นย่อมปรารถนาเพื่อกระทำซึ่งบุญทั้งหลาย เขาต้องการทำบุญ, **กาตุํ อิจฺฉติ** ย่อมปรารถนาเพื่อกระทำ ต้องการทำ.

กาเทสาภาเว ในความไม่มีแห่งการอาเทศเป็น กา **ตตฺตํ** การอาเทศเป็น ตฺ **รการสฺส** แห่ง รฺ อักษร **ตุํตุนตพฺเพสุ วาติ** ด้วยสูตรว่า ตุํตุนตพฺเพสุ วา้.

ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น กา ให้อาเทศ รฺ เป็น ตฺ ด้วยสูตรว่า ตุํตุนตพฺเพสุ วา้

กตฺตุํ กาเมตีติ กตฺตุกาโม ผู้ใคร่เพื่อกระทำ ผู้ต้องการทำ, **อภิสงฺขริตุํ อากงฺขติ** ย่อมหวังเพื่อปรุงแต่ง หวังจะตกแต่ง. ตถา **สทฺธมฺมํ โสตเว โสตุํ สุณิตุํ วา ปตฺเถติ** ย่อมปรารถนาเพื่อฟังซึ่งพระสัทธรรม. เอวํ (**อิจฺฉติ**) ย่อมปรารถนา **อนุภวิตุํ** เพื่อเสวย, **ปจิตุํ** เพื่อหุง, **คนฺตุํ คมิตุํ** เพื่อไป, **ขนฺตุํ ขนิตุํ** เพื่อขุด, **หนฺตุํ หนิตุํ** เพื่อฆ่า เพื่อเบียดเบียน, **มนฺตุํ มนิตุํ** เพื่อรู้, **หริตุํ** เพื่อนำไป, **อนุสฺสริตุํ อิจฺฉติ** ย่อมปรารถนาเพื่อระลึกถึง. **เอตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งหลายเหล่านี้ **อิการยุตฺตตมฺหิ** เพราะ ต ปัจจัยอันประกอบด้วย อิ อักษรอาคม **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบซึ่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **ปฏิสิทฺธตฺตา** เพราะถูกห้ามไว้แล้ว **นมกรานมิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า นมกรานํ้.

ตถา **ตุท พฺยถเน** ในการทิ่มแทง. **ตุทิตุํ** เพื่อแทง, **ปวิสิตุํ** เพื่อเข้าไป, **อุทฺทิสิตุํ** เพื่อแสดง, **โหตุํ** เพื่อเป็น, **สยิตุํ** เพื่อนอน, **เนตุํ** เพื่อนำไป, **ชุโหตุํ** เพื่อบวงสรวง, **ปชหิตุํ ปหาตุํ** เพื่อละ, **ทาตุํ** เพื่อให้, **โรทฺธุํ รุนฺธิตุํ** เพื่อปิดกั้น. **ตุํตุนาทีสุปิ** แม้เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตุํ และ ตุน เป็นต้น **วิกรณปฺปจฺจยา** ปัจจัยประจำหมวดธาตุทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตร, **สรโลปาทิ จ** และวิธีลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **โภตฺตุํ ภุญฺชิตุํ** เพื่อกิน เพื่อใช้สอย, **เฉตฺตุํ ฉินฺทิตุํ** เพื่อตัด, **สิพฺพิตุํ** เพื่อเย็บ, **โพทฺธุํ พุชฺฌิตุํ** เพื่อรู้ เพื่อตรัสรู้, **ชายิตุํ ชนิตุํ** เพื่อเกิด, **ปตฺตุํ ปาปุณิตุํ** เพื่อถึง เพื่อบรรลุ, **เชตุํ ชินิตุํ** เพื่อชนะ, **เกตุํ กิณิตุํ** เพื่อซื้อขาย, **วินิจฺเฉตุํ วินิจฺฉินิตุํ** เพื่อวินิจฉัย เพื่อตัดสิน, **ญาตุํ ชานิตุํ** เพื่อรู้, **คเหตุํ คณฺหิตุํ** เพื่อถือเอา, **โจเรตุํ โจรยิตุํ** เพื่อลัก, **ปาเลตุํ ปาลยิตุํ** เพื่อดูแล เพื่อรักษา.

การิเต ในการิตปัจจัย **อิจฺฉติ** ย่อมปรารถนา **ภาเวตุํ ภาวยิตุํ** เพื่อให้มี เพื่อเจริญ, **กาเรตุํ การยิตุํ การาเปตุํ การาปยิตุํ** เพื่อให้ทำ เพื่อให้สร้าง อิจฺจาทิ.

กฺริยตฺถกฺริยายํ จ และเมื่อการกระทำซึ่งเนื้อความของกิริยา **คมฺมมานายํ** ถูกรู้อยู่ **ตุํปจฺจโย** ตุํปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตเวตุํ วาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ตเวตุํ วา้. **ยถา** เช่น **สุพฺทฺธุํ วกฺขามิ** จักกล่าวเพื่อความรู้ง่าย, **โภตฺตุํ วชติ** ย่อมไปเพื่อกิน, **โภชนาย วชตีติ อตฺโถ** อธิบายว่า ย่อมไปเพื่อกิน้. เอวํ **ทฏฺฐุํ คจฺฉติ** ย่อมไปเพื่อดู, **คนฺตุํ อารภติ** ย่อมพยายามเพื่อไป. **คนฺตุํ ปโยชยติ** ย่อมใช้เพื่อไป, **ทสฺเสตุํ อาห** ย่อมกล่าวเพื่อแสดง อิจฺจาทิ.

ตุมิติ บทว่า ตุํ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๓๘. อรหสกฺกาทีสุ จ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ตุํ ตุํปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อรหสกฺกาทีสุ** (**อตฺเถสุ**) ในอรรถทั้งหลายมี อรหะ และ สักกะ เป็นต้น **จ** ด้วย.

ลง ตุํ ปัจจัย ในอรรถ อรหะ (สมควร) และ สักกะ (อาจ สามารถ) เป็นต้นด้วย

อรหสกฺกภพฺพานุจฺฉวิกานุรูป อิติ เอวํ อาทีสุ อตฺเถสุ เมื่ออรรถทั้งหลายมีอรรถว่า อรหะ สักกะ ภัพพะ อนุจฉวิกะ และ อนุรูปะ อย่างนี้เป็นต้น **ปยุชฺชมาเนสุ** ประกอบอยู่ **ตุํปจฺจโย** ตุํปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย. (**ตุํ**) ตุํปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กาลสมยเวลาทีสุปิ** แม้ในอรรถทั้งหลายมี กาละ สมยะ และ เวลา เป็นต้น **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

เมื่อประกอบอรรถว่า อรหะ (สมควร) สักกะ (อาจ สามารถ) ภัพพะ (สมควร) อนุจฉวิกะ (สมควร) และ อนุรูปะ (สมควร) อย่างนี้เป็นต้น ลง ตุํ ปัจจัยหลังจากธาตุทั้งปวงด้วย, ลง ตุํ ปัจจัย แม้ในอรรถว่า กาละ สมยะ และ เวลา เป็นต้น ด้วย จ ศัพท์

นินฺท ครหายํ ในการติเตียน นินทา. **โก ตํ นินฺทิตุํ อรหติ** ใครจะสมควรเพื่อติเตียนซึ่งบุคคลนั้น, **ราชา อรหสิ ภวิตุํ** (ท่าน)ย่อมสมควรเพื่อเป็นพระราชา, **อรโห ภวํ วตฺตุํ** ท่านเป็นผู้สมควรเพื่อกล่าว. **สกฺกา เชตุํ ธเนน วา** สามารถเพื่อชนะด้วยทรัพย์ก็มี, **สกฺกา ลทฺธุํ** อาจเพื่อได้, **กาตุํ สกฺขิสฺสาติ** จักสามารถเพื่อกระทำ. **ภพฺโพ นิยามํ โอกฺกมิตุํ** เป็นผู้ควรเพื่อหยั่งลงสู่มรรค, **อภพฺโพ กาตุํ** เป็นผู้ไม่ควรเพื่อกระทำ. **อนุจฺฉวิโก ภวํ ทานํ ปฏิคฺคเหตุํ** ท่านเป็นผู้สมควรเพื่อรับซึ่งวัตถุทาน, **อิทํ กาตุํ อนุรูปํ** สิ่งนี้สมควรเพื่อกระทำ. **ทานํ ทาตุํ ยุตฺตํ** สมควรเพื่อให้ซึ่งทาน, **ทาตุํ วตฺตุํ จ ลพฺภติ** อันเขาย่อมได้เพื่อให้และเพื่อกล่าว. เอวํ **วฏฺฏติ ภาสิตุํ** ย่อมสมควรเพื่อกล่าว, **ฉินฺทิตุํ น จ กปฺปติ** และย่อมไม่สมควรเพื่อตัดออก อิจฺจาทิ. ตถา **กาโล ภุญฺชิตุํ** เป็นกาลเพื่อกิน, **สมโย ภุญฺชิตุํ** เป็นสมัยเพื่อบริโภค, **เวลา ภุญฺชิตุํ** เป็นเวลาเพื่อบริโภค.

ตุมิติ บทว่า ตุํ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๓๙. ปตฺตวจเน อลมตฺเถสุ จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ตุํ ตุํปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ปตฺตวจเน** ในการกล่าวซึ่งอรรถสมควร **อลมตฺเถสุ** ในอรรถของ อลํ ศัพท์ทั้งหลาย **จ** ด้วย.

ลง ตุํ ปัจจัย ในอรรถปัตตะ (สมควร) ในบรรดาอรรถของ อลํ ศัพท์ ด้วย

ปตฺตวจเน เมื่อการกล่าวซึ่งอรรถสมควร **อลมตฺเถสุ** ในอรรถของ อลํ ศัพท์ทั้งหลาย **สติ** มีอยู่ **ตุํปจฺจโย** ตุํปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย. **อตฺถา** อรรถทั้งหลาย **อลํสทฺทสฺส** ของ อลํ ศัพท์ **อลมตฺถา** ชื่อว่าอลมัตถะ **ภูสนปริยตฺตินิวารณา** ได้แก่อรรถว่า ภูสนะ (ประดับ) ปริยัตติ (อาจ สามารถ สมควร) และนิวารณะ (ห้าม ปฏิเสธ). **เตสุ อลมตฺเถสุ** ในอรรถของ อลํ ศัพท์ทั้งหลายเหล่านั้น. **วจนํ** การกล่าว **ปตฺตสฺส** ซึ่งอรรถว่าสมควร **ปตฺตวจนํ** ชื่อว่าปัตตวจนะ.

เมื่อจะกล่าวอรรถปัตตะ (สมควร) ในบรรดาอรรถของ อลํ ศัพท์ ลง ตุํ ปัจจัย

หลังจากธาตุทั้งปวง, อรรถของ อลํ ศัพท์ ชื่อว่าอลมัตถะ ได้แก่ ภูสนะ (ประดับ) ปริยัตติ (อาจ สามารถ สมควร) และนิวารณะ (ห้าม), ในอรรถของ อลํ ศัพท์เหล่านั้น, การกล่าวอรรถสมควร ชื่อว่าปัตตวจนะ

อลเมว ทานานิ ทาตุํ สมควรนั่นเทียวเพื่อให้ซึ่งทาน สมควรให้ทาน, **อลเมว ปุญฺญานิ กาตุํ** สมควรเพื่อกระทำซึ่งบุญ สมควรทำบุญ, **สมฺปตฺตเมว ปริยตฺตเมวาติ อตฺโถ** อธิบายว่า ๊อาจ สามารถ้.

กตฺวา กมฺมํ อคจฺฉิ คจฺฉติ คจฺฉิสฺสตีติ วา อตฺเถ ในอรรถว่า๊ทำงานแล้วจึงไป้

๖๔๐. ปุพฺพกาเลกกตฺตุกานํ ตุนตฺวานตฺวา วา. (๔ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ตุนตฺวานตฺวา ตุน ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ปุพฺพกาเล** ในกิริยาที่กระทำก่อน **เอกกตฺตุกานํ** ของธาตุที่มีกัตตาเดียวกัน **วา** บ้าง.

ลง ตุน ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัย ในกิริยาที่ทำก่อน ของธาตุที่มีกัตตาเดียวกัน บ้าง

ปุพฺพกาโลติ คำว่า๊ปุพฺพกาโล้ **ปุพฺพกฺริยา** ได้แก่ กิริยาที่ทำก่อน หรือปุพพกาลกิริยา. **เอโก กตฺตา** กัตตาเดียวกัน **เยสํ** ของธาตุทั้งหลายเหล่าใด (**อตฺถิ**) มีอยู่, **เต** ธาตุทั้งหลายเหล่านั้น **เอกกตฺตุกา** ชื่อว่า เอกกัตตุกะ. **ตุนตฺวานตฺวา อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ตุน ตฺวาน และ ตฺวา **โหนฺติ** ย่อมลง **วตฺตมานธาตุมฺหา** หลังจากธาตุอันเป็นไปอยู่ **ปุพฺพกาเล** ในกิริยาที่กระทำก่อน **อนฺตเร** ในระหว่าง **ธาตูนํ** แห่งธาตุทั้งหลาย **เอกกตฺตุกานํ สามนกตฺตุกานํ** อันมีกัตตาเหมือนกัน **เตสํ** เหล่านั้น **วา** บ้าง.

คำว่า๊ปุพฺพกาโล้ ได้แก่ กิริยาที่ทำก่อน หรือปุพพกาลกิริยา, เหล่าธาตุที่มีกัตตาเดียวกัน ชื่อว่า เอกกัตตุกะ, ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ตุน ตฺวาน และ ตฺวา บ้าง หลังจากธาตุที่เป็นไปในกิริยาที่ทำก่อน ระหว่างธาตุที่มีกัตตาเหมือนกัน

ตุนปฺปจฺจโย ตุนปัจจัย **ภวติ** ย่อมลง **กตฺถจิเยว** ในบางอุทาหรณ์เท่านั้น **ววตฺถิตวิภาสตฺตา** เพราะการกล่าวกำหนด **วาสทฺทสฺส** ของ วา ศัพท์. **จ** ก็ **เต** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **ภวนฺติ** ย่อมลง **กตฺตริเยว** ในกัตตุสาธนะเท่านั้น **กิตฺสญฺญตฺตา** เพราะเป็นกิต **เอกกตฺตุกานนฺติ วุตฺตตฺตา จ** และเพราะท่านกล่าวไว้แล้วว่า๊มีกัตตาเดียวกัน้. **ตุเน** เพราะ ตุน ปัจจัย **กาเทโส** การอาเทศเป็น กา (**โหติ**) ย่อมมี **ตเวตุนาทีสุ กาติ** ด้วยสูตรว่า๊ตเวตุนาทีสุ กา้. **สิโลโป** การลบ สิ วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี **นิปาตตฺตา** เพราะเป็นนิบาต.

ลง ตุน ปัจจัย ในบางอุทาหรณ์เท่านั้น เพราะ วา ศัพท์กล่าวกำหนดไว้, ลงปัจจัยเหล่านั้นในกัตตุสาธนะเท่านั้น เพราะเป็นกิต และเพราะท่านกล่าวไว้ว่า๊มีกัตตาเดียวกัน้, เพราะ ตุน ปัจจัย อาเทศ กรฺ เป็น กา ด้วยสูตรว่า๊ตเวตุนาทีสุ กา้, เพราะเป็นนิบาต จึงลบ สิ วิภัตติ

โส กาตุน กมฺมํ คจฺฉติ บุคคลนั้นทำการงานแล้วย่อมไป, **อกาตุน ปุญฺญํ กิลมิสฺสนฺติ สตฺตา** สัตว์ทั้งหลาย ไม่ได้ทำแล้วซึ่งบุญ จักลำบาก.

ตฺวานตฺวาสุ เพราะ ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัยทั้งหลาย **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบไปแห่งพยัญ

ชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **รกาโร จาติ** ด้วยสูตรว่า ̔รกาโร จ้.

เพราะ ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัย ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ ด้วยสูตรว่า ̔รกาโร จ้

กมฺมํ กตฺวาน ภทฺรกํ กระทำแล้วซึ่งกรรมอันทำให้เจริญ, **ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคํ คจฺฉติ** กระทำแล้วซึ่งบุญทั้งหลายมีการให้ทานเป็นต้น ย่อมไปสู่สวรรค์, **อภิสงฺขริตฺวา** ปรุงแต่งแล้ว, **กริตฺวา** กระทำแล้ว. **ตถา** เหมือนกันนั้น **สิพฺพิตฺวา** เย็บแล้ว, **ชายิตฺวา ชนิตฺวา** เกิดแล้ว, **ธมฺมํ สุตฺวา** ฟังแล้วซึ่งธรรม, **สุตฺวาน ธมฺมํ โมทติ** ฟังแล้วซึ่งธรรมย่อมเบิกบาน, **สุณิตฺวา** ฟังแล้ว, **ปตฺวา** ถึงแล้ว, **ปาปุณิตฺวา** บรรลุแล้ว, **กิณิตฺวา** ซื้อแล้ว, **เชตฺวา ชินิตฺวา ชิตฺวา** ชนะแล้ว, **โจเรตฺวา โจรยิตฺวา** ลักแล้ว, **ปูเชตฺวา ปูชยิตฺวา** บูชาแล้ว. **ตถา** เหมือนกันนั้น **เมตฺตํ ภาเวตฺวา ภาวยิตฺวา** ยังเมตตาให้มีแล้ว เจริญแล้วซึ่งเมตตา, **วิหารํ กาเรตฺวา การยิตฺวา การาเปตฺวา การาปยิตฺวา สคฺคํ คมิสฺสนฺติ** ยังคนให้กระทำแล้ว (สร้างแล้ว) ซึ่งวิหาร จักไปสู่สวรรค์ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ปุพฺพกาเลติ บทว่า ̔ปุพฺพกาเล้ **กิมตฺถํ** มีประโยชน์อะไร. (**ตุนาทิปฺปจฺจยนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ในการห้ามซึ่งการลงตุนาทิปัจจัย **อปุพฺพกาเล** ในธาตุที่ไม่ใช่ปุพพกาลกิริยา **ยถา** เช่น) **ปฺจติ** ย่อมสวด, **ปจติ** ย่อมหุง. **เอกกตฺตุกานนฺติ** บทว่า ̔เอกกตฺตุกานํ้ **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**ตุนาทิปฺปจฺจยนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ในการห้ามซึ่งการลงตุนาทิปัจจัย **ปรํ** ข้างหลัง **อเนกกตฺตุกานํ** ของธาตุที่ไม่ใช่กัตตาเดียวกัน **ยถา** เช่น) **ภุตฺเต เทวทตฺเต ยญฺญทตฺโต วชติ** เมื่อนายเทวทัตกินอิ่มแล้ว นายยัญญทัตจึงไป.

ปน ส่วน **เอกกตฺตุกตา** ความเป็นบทมีกัตตาเดียวกัน **ปุพฺพกาลตา จ** และความเป็นปุพพกาลกิริยา **คมฺยเต** อันท่านย่อมรู้ **ภวตีติ สมฺพนฺธโต** เพราะสัมพันธ์เข้ากับบทว่า ̔ภวติ้ **สพฺพตฺถ** ในวากยะทั้งหลายทั้งปวง **อปตฺวาน นทึ ปพฺพโต, อติกฺกมฺม ปพฺพตํ นทีติอาทีสุ** มีวากยะว่า ̔อปตฺวาน นทึ ปพฺพโต ภวติ มีภูเขาไม่ถึงแม่น้ำ, อติกฺกมฺม ปพฺพตํ นที ภวติ มีแม่น้ำเลยภูเขา้ เป็นต้น.

วาติ บทว่า ̔วา้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๔๑. สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โย. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โย การอาเทศเป็น ย **ตุนาทีนํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **สพฺเพหิ** จากธาตุทั้งหลายทั้งปวง (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุทั้งปวง อาเทศ ตุน ปัจจัยเป็นต้น เป็น ย บ้าง

ยสทฺทาเทโส การอาเทศเป็น ย ศัพท์ **ตุนาทีนํ ปจฺจยานํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น **ปเรสํ** อันอยู่ข้างหลัง **สพฺเพหิ โสปสคฺคานุปสคฺเคหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายที่มีอุปสัคและไม่มีอุปสัคทั้งปวง **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุที่มีอุปสัคและไม่มีอุปสัคทั้งปวง อาเทศ ตุน ปัจจัยเป็นต้น เป็น ย ศัพท์

บ้าง

วนฺท อภิวนฺทเน ในการกราบ ไหว้ อภิวาท. **อภิปุพฺโพ** มี อภิ อุปสัคข้างหน้า. **โย** การอาเทศเป็น ย **ตฺวาปจฺจยสฺส** แห่ง ตฺวา ปัจจัย, **อิการาคโม จ** และการลง อิ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี. **อภิวนฺทิย ภาสิสฺสํ** อภิวาทแล้วจักกล่าว, **อภิวนฺทิตฺวา** อภิวาทแล้ว, **วนฺทิย วนฺทิตฺวา** ไหว้แล้ว. **ตถา** เหมือนกันนั้น **อภิภุยฺย** ครอบครองแล้ว. **ทฺวิตฺตรสฺสตฺตานิ** การซ้อน ยฺ และรัสสะ อู เป็น อุ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี. **อภิภวิตฺวา อภิโภตฺวา** ครอบงำแล้ว ครอบครองแล้ว.

สิ เสวายํ ในการคบ เสพ. **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา **อิการสฺส** แห่ง อิ อาคม (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ๋.

อาเทศ อิ อาคม เป็น อา ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ๋

นิสฺสาย นิสฺสิตฺวา อาศัยแล้ว.

ภช เสวายํ ในการคบ เสพ. **ปุพฺพรูปตฺตํ** การอาเทศเป็นเหมือนพยัญชนะข้างหน้า (**ตุนาทิปจฺจยสฺส**) แห่ง ตุนาทิ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **ตถา กตฺตริ จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ตถา กตฺตริ จ๋.

อาเทศ ตุนาทิปัจจัย เป็นเหมือนพยัญชนะข้างหน้า ด้วยสูตรว่า ๊ตถา กตฺตริ จ๋

วิภชฺช วิภชิย วิภชิตฺวา คบแล้ว.

ทิส อติสชฺชเน ในการสวด แสดง. **อุทฺทิสฺส อุทฺทิสิย อุทฺทิสิตฺวา** สวดแล้ว แสดงแล้ว, **ปวิสฺส ปวิสิย ปวิสิตฺวา** เข้าไปแล้ว.

นี ปาปเณ ในการนำไป. **อุปนีย อุปเนตฺวา** นำเข้าไปแล้ว. **อติเสยฺย อติสยิตฺวา** นอนมากแล้ว, **โอหาย โอหิตฺวา ชหิตฺวา หิตฺวา** ละแล้ว สละแล้ว, **อาทาย อาทิยิตฺวา** ถือเอาแล้ว.

โย ยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ทิวาทิโต โยติ** ด้วยสูตรว่า ๊ทิวาทิโต โย๋, **อิกาโร จ** และการอาเทศเป็น อิ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งสระสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ๋.

ลง ย ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ๊ทิวาทิโต โย๋, และการอาเทศสระสุดท้ายของธาตุ เป็น อิ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ๋

ทตฺวา ทตฺวาน ให้แล้ว, **ปิธาย ปิทหิตฺวา** ปิดแล้ว, **ภุญฺชิย ภุญฺชิตฺวา โภตฺวา** กินแล้ว บริโภคแล้ว, **วิเจยฺย วิจินิตฺวา** เลือกแล้ว พิจารณาแล้ว, **วิญฺาย วิชานิตฺวา** รู้แจ่มแจ้งแล้ว, **ตฺวา** รู้แล้ว.

ยถาคมํ ตุนาทีสูติ จ บทว่า ๊ยถาคมํ๋ และ ๊ตุนาทีสุ๋ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๔๒. ทธนฺตโต โย กฺวจิ. (๓ บท, อาคมวิธิสูตร)

ตุนาทีสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น **โย** ยฺอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **ทธนฺตโต** หลังจากธาตุทั้งหลายที่มี ทฺ และ ธฺ อยู่สุดท้าย **กฺวจิ** บ้าง **ยถาคมํ** ตามสมควรแก่อุทาหรณ์.

เพราะตุนาทิปัจจัย ลง ยฺ อาคม หลังจากธาตุที่มี ทฺ และ ธฺ อยู่สุดท้ายบ้าง ตามสมควร

ตุนาทีสุ ปจฺจเยสุ เพราะปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น **ยการาคโม** ยฺอักษรอาคม **โหติ** ย่อมลง **ทการธการนฺเตหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายที่มี ทฺ อักษร และ ธฺ อักษร อยู่สุดท้าย **กฺวจิ** บ้าง **ยถาคมํ** ตามสมควรแก่อุทาหรณ์. **ชกาโร** การอาเทศเป็น ชฺ **ทการสฺส** แห่ง ทฺ **ยวโต** อันมี ย

เพราะตุนาทิปัจจัย ลง ยฺ อักษรอาคม หลังจากธาตุที่มี ทฺ และ ธฺ อักษรอยู่สุดท้ายบ้าง ตามสมควร, อาเทศ ทฺย เป็น ช, (ซ้อน ชฺ)

สมาปชฺชิตฺวา เข้าแล้ว ถึงครบถ้วนแล้ว, **อุปฺปชฺชิตฺวา** เกิดขึ้นแล้ว อุบัติแล้ว, **ภิชฺชิตฺวา** แตกแล้ว ทำลายแล้ว, **ฉิชฺชิตฺวา คโต** ขาดไปแล้ว.

พุธ อวคมเน ในการรู้ ตรัสรู้. **จวคฺโค** การอาเทศเป็นจวรรค **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร **สธาตฺวนฺตสฺส** อันเป็นไปพร้อมด้วยพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **ตถา กตฺตริ จาติ** ด้วยสูตรว่า ็ตถา กตฺตริ จ้.

อาเทศ ย กับพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ เป็น จวรรค ด้วยสูตรว่า ็ตถา กตฺตริ จ้

พุชฺฌิย พุชฺฌิตฺวา รู้แล้ว ตรัสรู้แล้ว, **วิรชฺฌิย วิรชฺฌิตฺวา** ผิดแล้ว, **รุนฺธิย รุนฺธิตฺวา** ปิดกั้นแล้ว.

ตุนาทีนนฺติ บทว่า ็ตุนาทีนํ้ **วาติ จ** และบทว่า ็วา้ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๖๔๓. จนนฺเตหิ รจฺจํ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

รจฺจํ การอาเทศเป็น รจฺจ **ตุนาทีนํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **จนนฺเตหิ** จากธาตุทั้งหลายที่มี จ และ น อยู่สุดท้าย (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจากธาตุที่มี จ และ น อยู่ท้าย อาเทศตุนาทิปัจจัย เป็น รจฺจ บ้าง

รจฺจาเทโส การอาเทศเป็น รจฺจ **ตุนาทีนํ ปจฺจยานํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุนา เป็นต้น **ปเรสํ** อันอยู่ข้างหลัง **จการนการนฺเตหิ ธาตูหิ** จากธาตุทั้งหลายที่มี จ อักษร และ น อักษรอยู่สุดท้าย **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง. (**รจฺจาเทโส**) การอาเทศเป็น รจฺจ (**ตุนาทีนํ**) แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุนา เป็นต้น **อญฺเสฺมาปิ** แม้หลังจากธาตุอื่น (**โหติ**) ย่อมมี **รจฺจนฺติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ็รจฺจํ้. **อยํ วาสทฺโท** วาศัพท์นี้ **ววตฺถิตวิภาสตฺโถ** มีอรรถกล่าวกำหนด. **ราทิโลโป** การลบไปแห่ง รฺ เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุที่มี จ และ น อักษรอยู่ท้าย อาเทศตุนาทิปัจจัย เป็น รจฺจ บ้าง, หลังจากธาตุอื่น อาเทศด้วย"รจฺจ" โยควิภาคะ, วาศัพท์ในสูตรนี้ มีอรรถกล่าวกำหนด, ลบ รฺ เป็นต้น

วิจ วิเวจเน ในความสงัด. **วิปุพฺโพ** มี วิ อุปสัคข้างหน้า. **วิวิจฺจ วิวิจฺจิตฺวา** สงัดแล้ว. **ยการาคโม** ยฺอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **โย กฺวจีติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า"โย กฺวจิ".

ปจ ปาเก ในการหุงต้ม. **ปจฺจ ปจฺจิย ปจฺจิตฺวา** หุงแล้ว ต้มแล้ว, **วิมุจฺจ วิมุจฺจิตฺวา** หลุดพ้นแล้ว.

หน หึสาคตีสุ ในการเบียดเบียนและไปทั้งหลาย. **อาหจฺจ** กระทบแล้ว อาฆาตแล้ว, **อุปหจฺจ** เข้าถึงแล้ว, **อาหนฺตฺวา** กระทบแล้ว อาฆาตแล้ว, **อุปหนฺตฺวา** เข้าถึงแล้ว.

วาติ บทว่า"วา" **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**รจฺจาเทสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ในการห้ามซึ่งการอาเทศเป็น รจฺจ บ้าง **ยถา** เช่น) **อวมญฺญ อวมญฺญิตฺวา** ดูหมิ่นแล้ว, **มนฺตฺวา** รู้แล้ว. "**กาโร** การอาเทศเป็น" **นฺยสฺส** แห่ง นฺย (**โหติ**) ย่อมมี.

อิ คติมฺหิ ในการไป. **รจฺจาเทโส** การอาเทศเป็น รจฺจ (**โหติ**) ย่อมมี **โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตร. **ปฏิจฺจ** อาศัยแล้ว, **อเวจฺจ** รู้แล้ว พิจารณาแล้ว, **อุเปจฺจ อุเปตฺวา** เข้าถึงแล้ว.

กร กรเณ ในการกระทำ. **สกฺกจฺจ** กระทำโดยเคารพแล้ว สักการะแล้ว, **อธิกจฺจ** อาศัยแล้ว. **อิการาคโม** ลง อิ อักษรอาคม. **กริย** กระทำแล้ว.

ทิส เปกฺขเณ ในการดู มอง เห็น.

๖๔๔. ทิสา สฺวานสฺวานฺตโลโป จ. (๔ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

สฺวานสฺวา การอาเทศเป็น สฺวาน และ สฺวา ทั้งหลาย **ตุนาทีนํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **ทิสา** จาก ทิส ธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **อนฺตโลโป จ** และการลบไปแห่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจาก ทิส ธาตุ อาเทศตุนาทิปัจจัย เป็น สฺวาน สฺวา บ้าง และลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ

สฺวานสฺวา อิติ อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายคือ สฺวาน และ สฺวา **ตุนาทีนํ ปจฺจยานํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **ทิส อิติ เอตาย ธาตุยา** จากธาตุนี้คือ ทิส **โหนฺติ** ย่อมมี, **โลโป จ** และการลบไป **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุนี้คือ ทิส อาเทศตุนาทิปัจจัย เป็น สฺวาน สฺวา และลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ

ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ เมื่อได้เห็นจึงเกิดความคิดขึ้น (**เอตํ จินฺตนํ** ความคิดนี้ **อโหสิ**

ได้มีแล้ว **อสฺส** แก่บุคคลนั้น **ทิสฺวาน** เพราะได้เห็น), **จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา** เห็นรูปด้วยตา.

วาติ บทว่า ๊วา้ **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**สฺวานสฺวาเทสนิเสธนตฺถํ** มีประโยชน์ในการห้ามซึ่งการอาเทศเป็น สฺวาน และ สฺวา บ้าง **ยถา** เช่น) **เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุํ** เห็นแล้วซึ่งการออกบวช, **ทฏฺฐา** เห็นแล้ว. **ปสฺสิย ปสฺสิตุน ปสฺสิตฺวา** เห็นแล้ว.

อนฺตคฺคหณํ อนฺตศัพท์ **อนฺตโลปคฺคหณํ จ** และ อนฺตโลปศัพท์ **อนุวตฺตเต** ย่อมติดตามไป.

๖๔๕. มหทเภหิ มฺมยฺหชฺชพฺภทฺธา จ. (๓ บท, อาเทส-โลปวิธิสูตร)

มฺมยฺหชฺชพฺภทฺธา การอาเทศเป็น มฺม ยฺห ชฺช พฺภ และ ทฺธา ทั้งหลาย (**ตุนาทีนํ**) แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น **อนฺเตหิ มหทเภหิ** หลังจาก มฺ หฺ ทฺ และ ภฺ อันเป็นที่สุดของธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง, **อนฺตโลโป จ** และการลบไปแห่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุที่มี มฺ หฺ ทฺ และ ภฺ อยู่ท้าย อาเทศตุนาทิปัจจัย เป็น มฺม ยฺห ชฺช พฺภ และ ทฺธา บ้าง และลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ

มฺมยฺหชฺชพฺภทฺธา การอาเทศเป็น มฺม ยฺห ชฺช พฺภ และ ทฺธา ทั้งหลาย **ตุนาทีนํ** แห่งปัจจัยทั้งหลายมี ตุน เป็นต้น (**ปเรสํ**) อันอยู่ข้างหลัง **อนฺเตหิ มหทเภหิ** จาก มฺ หฺ ทฺ และ ภฺ อันเป็นที่สุดของธาตุ (**โหนฺติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ, **อนฺตโลโป จ** และการลบไปแห่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

หลังจากธาตุที่มี มฺ หฺ ทฺ และ ภฺ อยู่ท้าย อาเทศตุนาทิปัจจัย เป็นรูปเหล่านี้คือ มฺม ยฺห ชฺช พฺภ และ ทฺธา บ้าง ตามลำดับ และลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ

มการนฺเตหิ หลังจากธาตุที่มี ม อยู่สุดท้ายทั้งหลาย **ตาว** ก่อน. **อาคมฺม อาคนฺตฺวา** มาแล้ว. **กมุ ปทวิกฺเขเป** ในการก้าวเท้า เดิน. **โอกฺกมฺม โอกฺกมิตฺวา** ก้าวลงแล้ว, **นิกฺขมฺม นิกฺขมิตฺวา** ออกไปแล้ว, **อภิรมฺม อภิรมิตฺวา** อภิรมแล้ว ยินดียิ่งแล้ว.

หการนฺเตหิ หลังจากธาตุที่มี ห อยู่สุดท้ายทั้งหลาย. **ปคฺคยฺห ปคฺคณฺหิตฺวา ปคฺคเหตฺวา**ประคองแล้ว ยกย่องแล้ว. **มุห เวจิตฺเต** ในความหลง ลืม มึนงง. **สมฺมุยฺห สมฺมุยฺหิตฺวา** หลงแล้ว. **ยการาคโม** การลง ยฺ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี. **อารุยฺห อารุหิตฺวา** ขึ้นแล้ว, **โอคยฺห โอคเหตฺวา** หยั่งลงแล้ว.

ทการนฺเตหิ หลังจากธาตุที่มี ท อยู่สุดท้ายทั้งหลาย. **อุปฺปชฺช อุปฺปชฺชิตฺวา** เกิดขึ้นแล้ว อุบัติแล้ว, **ปมชฺช ปมชฺชิตฺวา** มัวเมาแล้ว ประมาทแล้ว, **อุปสมฺปชฺช อุปสมฺปชฺชิตฺวา** เข้าถึงด้วยดีแล้ว อุปสมบทแล้ว. **ฉิทิ ทฺวิธากรเณ** ในการทำให้เป็นสองส่วน ตัด เด็ด. **อจฺฉิชฺช ฉิชฺช ฉิชฺชิตฺวา, ฉินฺทิย ฉินฺทิตฺวา เฉตฺวา** ตัดแล้ว.

ภการนฺเตหิ หลังจากธาตุที่มี ภ อยู่สุดท้ายทั้งหลาย. **รภ ราภสฺเส** ในความพยายาม เริ่ม.

อารพฺภ กเถสิ ปรารภแล้ว กล่าวแล้ว, **อารทฺธา อารภิตฺวา** ปรารภแล้ว. **ลภ ลาเภ** ในการได้. **อุปลพฺภ อุปลทฺธา** ได้รับแล้ว, **สทฺธํ ปฏิลภิตฺวา ปุญฺญานิ กโรนฺติ** ได้เฉพาะแล้วซึ่งศรัทธา (เกิดจิตศรัทธาแล้ว) ย่อมกระทำซึ่งบุญทั้งหลาย **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ตเวตุนาทิปฺปจฺจยนฺตนโย วิธีของบทอันมี ตเว และ ตุน ปัจจัยเป็นต้นอยู่ท้าย

นิฏฺฐิโต จบแล้ว.

จบ วิธีของศัพท์ที่มี ตเว และ ตุน ปัจจัยเป็นต้นอยู่ท้าย

๗.๔. วตฺตมานกาลิกมานนฺตปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทอันมี มาน และ อนฺต ปัจจัยในปัจจุบันกาลอยู่ท้าย

๖๔๖. วตฺตมาเน มานนฺตา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

มานนฺตา มาน และ อนฺต ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **วตฺตมาเน** ในปัจจุบันกาล.

ลง มาน และ อนฺต ปัจจัย ในปัจจุบันกาล

อตฺโถ เนื้อความ **อารทฺโธ** อันเริ่มขึ้นแล้ว **อปริสมตฺโต** ยังไม่สำเร็จ **วตฺตมาโน** ชื่อว่าปัจจุบัน. **ตสฺมึ วตฺตมาเน กาเล** เมื่อกาลอันเป็นปัจจุบันนั้น **คมฺมมาเน** ถูกรู้อยู่ **มานอนฺต อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ มาน และ อนฺต **โหนฺติ** ย่อมลง **สพฺพธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งปวงทั้งหลาย. **เต จ** ก็ มาน และ อนฺต ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **ภวนฺติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **กตฺตริ กิตฺติ** ด้วยสูตรว่า ๊กตฺตริ กิตฺ **กิตฺสญฺญตฺตา** เพราะมีชื่อว่ากิต.

เนื้อความที่เริ่มขึ้นแล้วแต่ยังไม่สำเร็จ ชื่อว่าปัจจุบัน, เมื่อรู้ว่าเป็นปัจจุบันกาล ลงปัจจัยเหล่านี้คือ มาน และ อนฺต หลังจากธาตุทั้งปวง, ก็เพราะมีชื่อว่ากิต มาน และ อนฺต ปัจจัยเหล่านั้น จึงลงในกัตตุสาธนะ ด้วยสูตรว่า ๊กตฺตริ กิตฺ

จ สำหรับ **เอตฺถ** ในสูตรนี้ **อนฺตมาเนสุ จ** เพราะ อนฺต และ มาน ปัจจัยทั้งหลายด้วย **วิกรณปฺปจฺจยา** วิกรณปัจจัยทั้งหลาย **ภวนฺติ** ย่อมลง **ตฺยาทีสุ วิย** เหมือนเพราะวิภัตติทั้งหลายมี ติ เป็นต้น **ปรสฺสปทตฺตโนปทสญฺญตฺตา** เพราะจะมีชื่อว่าปรัสสบทและอัตตโนบท **ปรสมญฺญา-วเสน** ด้วยอำนาจแห่งชื่อในคัมภีร์สันสกฤต **ปรสมญฺญา ปโยเคติ** ด้วยสูตรว่า ๊ปรสมญฺญา ปโยเค.

สำหรับในสูตรนี้ เพราะมี อนฺต และ มาน ปัจจัยอยู่หลัง ลงวิกรณปัจจัย เหมือนใน ติ วิภัตติเป็นต้น เพราะมีชื่อว่าปรัสสบทและอัตตโนบท ตามชื่อเรียกในคัมภีร์สันสกฤตด้วยสูตรว่า ๊ปรสมญฺญา ปโยเค

เตเนว เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว **มานปฺปจฺจโย** มานปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ภาวกมฺเมสุปิ** แม้

ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะทั้งหลาย **อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนีติ** ด้วยสูตรว่า ็อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ. **อนฺตปฺปจฺจยาเทโส จ** และการอาเทศเป็น อนฺต ปัจจัย **ตสฺส จ** แห่ง มาน ปัจจัยนั้น (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ** บ้าง **อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตนฺติ** ด้วยสูตรว่า ็อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ.

เพราะฉะนั้น จึงลง มาน ปัจจัย แม้ในภาวสาธนะและกัมมสาธนะ ด้วยสูตรว่า ็อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ, และอาเทศ มาน ปัจจัย เป็น อนฺต ปัจจัย บ้าง ด้วยสูตรว่า ็อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ

คมุ, สปฺป คติมฺหิ ในการไป. **อนฺตปฺปจฺจโย** อนฺตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **คจฺฉตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้ไปอยู่. **อปจฺจโย** อปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภูวาทิโต ออิติ** ด้วยสูตรว่า ็ภูวาทิโต อ. **จฺฉาเทโส** การอาเทศเป็น จฺฉ **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่ง มฺ พยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **คมิสฺสนฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสูติ** ด้วยสูตรว่า ็คมิสฺสนฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสุ. **สรโลปาทิ** วิธีมีการลบสระเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **นามฺยปเทเส** เมื่อการตั้งชื่อว่านาม (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **คจฺฉนฺติ สิ อิตีธ** ในรูปนี้ว่า ็คจฺฉนฺต สิ **วาติ** (**ปเท**) เมื่อบทว่า ็วา **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่ **อมาเทโส** การอาเทศเป็น อํ **นฺตสฺส** แห่ง นฺต (**โหติ**) ย่อมมี **สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํอิติ** ด้วยสูตรว่า ็ สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํ. (**อมาเทโส**) การอาเทศเป็น อํ (**นฺตสฺส**) แห่ง นฺต **เอกาโรการปรสฺส** อันมี เอ และ โอ อยู่ข้างหลัง **น ภวติ** ย่อมไม่มี **ววตฺถิตวิภาสตฺตา** เพราะเป็นการกำหนด **วาสทฺทสฺส** ของ วา ศัพท์, **สรโลปาทิ** ลบสระเป็นต้น.

คมุ, สปฺป คติมฺหิ ในการไป, ลง อนฺต ปัจจัย ในอรรถว่า ๊คจฺฉติ ผู้ไปอยู้, ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ๊ภูวาทิโต อ้, อาเทศ มฺ พยัญชนะสุดท้ายของธาตุ เป็น จฺฉฺ ด้วยสูตรว่า ๊คมิสฺสนฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสุ้, ลบสระเป็นต้น, เมื่อตั้งชื่อว่านาม ลง สิ วิภัตติเป็นต้น, ในรูปนี้ว่า ๊คจฺฉนฺต สิ้ เมื่อบทว่า ๊วา้ ตามไปอยู่ อาเทศ นฺต เป็น อํ ด้วยสูตรว่า ๊สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํ้, จะไม่อาเทศ นฺต ที่มี เอ และ โอ อยู่ข้างหลัง เป็น อํ เพราะ วา ศัพท์กำหนดไว้, ลบสระเป็นต้น

โส ปุริโส คจฺฉํ, คจฺฉนฺโต คณฺหาติ บุรุษนั้นไปถือเอาอยู่. **เสสํ** รูปที่เหลือ **คุณวนฺตุสมํ** เหมือน คุณวนฺตุ ศัพท์.

อิตฺถิยํ ในอิตถีลิงค์ **อีปจฺจโย** อีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **นทาทิโต วา อีติ** ด้วยสูตรว่า ๊นทาทิโต วา อี้. **นฺตุพฺยปเทเส** เมื่อการตั้งชื่อว่า นฺตุ (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **เสเสสุ นฺตุวาติ** ด้วยสูตรว่า ๊เสเสสุ นฺตุว้, **ตกาเร** เมื่อการอาเทศเป็น ต อักษร (**กเต**) อันนักศึกษากระทำแล้ว **นฺตุสฺส ตมีกาเรติ** ด้วยสูตรว่า ๊นฺตุสฺส ตมีกาเร้, **วาติ อธิกิจฺจ** เพราะอาศัยซึ่งบทว่า ๊วา้ **สรโลปสิโลปา** การลบสระและการลบ สิ วิภัตติทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมีบ้าง.

ในอิตถีลิงค์ ลง อี ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ๊นทาทิโต วา อี้, เมื่อการตั้งชื่อว่า นฺตุ ด้วยสูตรว่า ๊เสเสสุ นฺตุว้ แล้ว อาเทศ นฺตุ เป็น ต ด้วยสูตรว่า ๊นฺตุสฺส ตมีกาเร้, เพราะอาศัยบทว่า ๊วา้ จึงลบสระและ สิ วิภัตติบ้าง

สา กญฺา คจฺฉตี, คจฺฉนฺตี หญิงนั้นไปอยู่. **อิจฺจาทิ** อุทาหรณ์อย่างนี้เป็นต้น **อิตฺถิสมํ** เหมือนกับ อิตฺถี ศัพท์.

นปุํสเก ในนปุงสกลิงค์ **อมาเทโส** การอาเทศเป็น อํ **นฺตสฺส** แห่ง นฺต (**โหติ**) ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในอุทาหรณ์ก่อน.

ตํ จิตฺตํ คจฺฉํ คจฺฉนฺตํ จิตนั้นไปอยู่, **คจฺฉนฺตานิ** ไปอยู่ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **ปุลฺลิงฺคสมํ** เหมือนในปุงลิงค์.

มานปฺปจฺจโย การลง มาน ปัจจัย **จฺฉาเทสาทิ จ** และวิธีมีการอาเทศเป็น จฺฉ เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี **คจฺฉตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ผู้ไปอยู้ **ตถา** เหมือนอย่างนั้น.

ลง มาน ปัจจัย และอาเทศเป็น จฺฉ เป็นต้น ในอรรถว่า ๊ผู้ไปอยู้ เหมือนกันนั้น

โส คจฺฉมาโน คณฺหาติ เขาไปถือเอาอยู่, **เต คจฺฉมานา** พวกเขาไปอยู่ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **ปุริสสทฺทสมํ** เหมือนกับ ปุริส ศัพท์. **สา คจฺฉมานา** หญิงนั้นไปอยู่, **ตา คจฺฉมานาโย** หญิงเหล่านั้นไปอยู่ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **กญฺาสทฺทสมํ** เหมือนกับ กญฺา ศัพท์. **ตํ คจฺฉมานํ** จิตนั้นไปอยู่, **ตานิ คจฺฉมานานิ** จิตเหล่านั้นไปอยู่ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **จิตฺตสทฺทสมํ** เหมือนกับ จิตฺต ศัพท์.

คจฺฉียตีติ อตฺเถ ในอรรถว่า ๊(อันเขา)ไปอยู้ **มานปฺปจฺจโย** มานปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง

กมฺมนิ ในกัมมสาธนะ **อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนีติ** ด้วยสูตรว่า ๊อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ้. **ยปฺปจฺจโย** ยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภาวกมฺเมสุ โยติ** ด้วยสูตรว่า ๊ภาวกมฺเมสุ โย้. **อิการาคโม** อิอักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง **อิวณฺณาคโม วาติ** ด้วยสูตรว่า ๊อิวณฺณาคโม วา้, **จฺฉาเทโส** การอาเทศเป็น จฺฉ (**โหติ**) ย่อมมี.

ในอรรถว่า ๊คจฺฉียติ (อันเขา)ไปอยู้ ลง มาน ปัจจัยในกัมมสาธนะ ด้วยสูตรว่า ๊อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ้, ลง ย ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ๊ภาวกมฺเมสุ โย้, ลง อิ อักษรอาคม ด้วยสูตรว่า ๊อิวณฺณาคโม วา้, อาเทศ มฺ เป็น จฺฉ

โส (มคฺโค) **เตน คจฺฉิยมาโน** หนทางนั้นอันเขาไปอยู่, **สา** (วีถิ) **คจฺฉิยมานา** หนทางนั้น (อันเขา)ไปอยู่, **ตํ** (นครํ) **คจฺฉิยมานํ** เมืองนั้น(อันเขา)ไปอยู่.

จฺฉาเทสาภาเว ในอุทาหรณ์ที่ไม่มีการอาเทศเป็น จฺฉ **มกาโร** การอาเทศเป็นปุพพรูป ม **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ปุพฺพรูปญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ปุพฺพรูปญฺจ้.

ในอุทาหรณ์ที่ไม่อาเทศเป็น จฺฉ ก็ให้อาเทศ ย เป็นปุพพรูป ม ด้วยสูตรว่า ๊ปุพฺพรูปญฺจ้

ธมฺโม อธิคมฺมมาโน หิตาย ภวติ พระธรรม(อันบุคคล)เมื่อบรรลุย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล. **อธิคมฺมมานา, อธิคมฺมมานํ** เมื่อบรรลุ เมื่อรู้ ถูกรู้.

ตถา เหมือนอย่างนั้น. **มห ปูชายํ** ในการบูชา. **มหตีติ มหํ มหนฺโต, มหตี มหนฺตี, มหํ มหนฺตํ. มหมาโน, มหมานา, มหมานํ** ผู้บูชาอยู่.

กมฺมนิ ในกัมมสาธนะ **อีกาโร** การอาเทศเป็น อี อักษร **อการสฺส** แห่ง อ อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** อันเป็นสระสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **ยมฺหิ ทาธามาาหาปามหมถาทีนมีอิติ** ด้วยสูตรว่า ๊ยมฺหิ ทาธามาฺหาปามหมถาทีนมี้.

ในกัมมสาธนะ อาเทศ อ อันเป็นสระสุดท้ายของธาตุ เป็น อี ด้วยสูตรว่า ๊ยมฺหิ ทาธามาฺหาปามหมถาทีนมี้

มหียมาโน, มหียมานา, มหียมานํ ผู้ถูกบูชาอยู่.

เอวํ **จรตีติ จรํ, จรตี จรนฺตี, จรนฺตํ, จรมาโน** ผู้ประพฤติอยู่, **จริยมาโน** ถูกประพฤติอยู่. **ปจตีติ ปจํ, ปจตี ปจนฺตี, ปจนฺตํ, ปจมาโน** ผู้หุงอยู่, **ปจฺจมาโน** ถูกหุงอยู่.

จวคฺคตฺตํ การอาเทศเป็นจวรรค **ทฺวิตฺตํ จ** และการซ้อน จฺ (**โหติ**) ย่อมมี **ตสฺส จวคฺค-อิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊ตสฺส จวคฺค้.

อาเทศเป็นจวรรค และการซ้อน จฺ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊ตสฺส จวคฺค้

ภู สตฺตายํ ในความมีความเป็น. **อนฺตปฺปจฺจโย** อนฺตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภวตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ผู้มีอยู่ ผู้เป็นอยู้. **อปจฺจยวุทฺธิอวาเทสาทิ** วิธีมีการลง อ ปัจจัย การวุทธิ อู เป็น โอ และการอาเทศ โอ เป็น อว เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ลง อนฺต ปัจจัย ในอรรถว่า ๊ผู้มีอยู่ ผู้เป็นอยู่ ผู้เจริญ้, ลง อ ปัจจัย วุทธิ อู เป็น โอ และอาเทศ โอ เป็น อว เป็นต้น

โส ภวํ, ภวนฺโต บุคคลนั้นเป็นอยู่ ผู้เจริญ.

อิตฺถิยํ ในอิตถีลิงค์ **อีปจฺจโย** อีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง. **โภตาเทโส** การอาเทศเป็น โภต (**โหติ**) ย่อมมี **ภวโต โภโตติ** ด้วยสูตรว่า ๊ภวโต โภโต้.

ในอิตถีลิงค์ ลง อี ปัจจัย (ด้วยสูตรว่า นทาทิโต วา อี), อาเทศ ภวนฺต เป็น โภต ด้วยสูตรว่า ๊ภวโต โภโต้

โภตี หญิงผู้เป็นอยู่ ผู้เจริญ, **โภตี โภติโย** หญิงทั้งหลายผู้เป็นอยู่ ผู้เจริญ.

นปุํสเก ในนปุงสกลิงค์ **ภวํ ภวนฺตํ** ตระกูลผู้เป็นอยู่ ผู้เจริญ, **ภวนฺตานิ** ตระกูลทั้งหลายผู้เป็นอยู่ ผู้เจริญ.

อภิภวมาโน ผู้ครอบงำอยู่.

ภาเว ในภาวสาธนะ **ภูยมานํ** ความเป็นอยู่.

กมฺมนิ ในกัมมสาธนะ **อภิภูยมาโน** ผู้ถูกครอบงำอยู่.

ชร วโยหานิมฺหิ ในความเสื่อมวัย แก่ ชรา. **ชีรชียฺยาเทสา** การอาเทศเป็น ชีร และ ชียฺย ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ชรมรานนฺติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊ชรมรานํ้.

อาเทศ ชร ธาตุ เป็น ชีร และ ชียฺย ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊ชรมรานํ้

ชีรตีติ ชีรํ, ชีรนฺตี, ชีรนฺตํ, ชีรมาโน ผู้เสื่อมวัยอยู่, **ชีรียมาโน** ผู้ถูกความแก่บีบคั้นอยู่, **ชียํ ชียนฺตี, ชียนฺตํ, ชียมาโน ชียฺยมาโน** ผู้แก่อยู่.

มร ปาณจาเค ในการละชีวิต ตาย. **โลโป** การลบไป **เอกสฺส ยการสฺส** แห่ง ย อักษร ๑ ตัว (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้.

ลบ ย อักษร ๑ ตัว ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้

มรตีติ มียํ, มียนฺตี, มียนฺตํ, มียมาโน มียฺยมาโน, มรํ, มรนฺตี, มรนฺตํ, มรมาโน ผู้ตายอยู่, **มรียมาโน** ผู้ถูกความตายครอบงำอยู่. **ลภํ, ลภนฺตี, ลภนฺตํ, ลภมาโน** ผู้ได้อยู่, **ลพฺภมาโน** ผู้ถูกได้อยู่. **วหํ, วหนฺตี, วหนฺตํ, วหมาโน** ผู้นำไปอยู่, **วุยฺหมาโน** ผู้ถูกนำไปอยู่. **จฺฉาเทโส** การอาเทศเป็น จฺฉ (**โหติ**) ย่อมมี **อิสุยมูนมนฺโต จฺโฉ วาติ** ด้วยสูตรว่า ๊อิสุยมูนมนฺโต จฺโฉ วา้. **อิจฺฉตีติ อิจฺฉํ, อิจฺฉนฺตี, อิจฺฉนฺตํ, อิจฺฉมาโน** ผู้ปรารถนาอยู่, **อิจฺฉียมาโน, อิสฺสมาโน** ผู้ถูกปรารถนาอยู่.

ปสฺสทิสฺสทกฺขาเทสา การอาเทศเป็น ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี **ทิสสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ทิสสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา้.

อาเทศ ทิส ธาตุ เป็น ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข ด้วยสูตรว่า ๊ทิสสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา้

ปสฺสตีติ ปสฺสํ, ปสฺสนฺตี, ปสฺสนฺตํ, ปสฺสมาโน ผู้เห็นอยู่, **วิปสฺสียมาโน, ทิสฺสมาโน, ทิสฺสนฺโต** ผู้ถูกเห็นอยู่.

อนฺตาเทโส การอาเทศเป็น อนฺต **มานสฺส** แห่ง มาน (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ มาน เป็น อนฺต (ด้วยสูตรว่า อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ)

ทิสฺสํ, ทิสฺสนฺตี, ทิสฺสนฺตํ, ทกฺขํ, ทกฺขนฺตี, ทกฺขนฺตํ, ทกฺขมาโน ผู้เห็นอยู่, **ทกฺขิยมาโน** ผู้ถูกเห็นอยู่ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ตุท พฺยถเน ในการทิ่มแทง. **ตุทตีติ ตุทํ, ตุทนฺตี, ตุทนฺตํ, ตุทมาโน** ทิ่มแทงอยู่, **ตุชฺชมาโน** ถูกทิ่มแทงอยู่. **ปวิสตีติ ปวิสํ, ปวิสนฺตี, ปวิสนฺตํ, ปวิสมาโน** ผู้เข้าไปอยู่, **ปวิสียมาโน** ถูกเข้าไปอยู่ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

หู, ภู สตฺตายํ ในความมีความเป็น. **อปจฺจยโลโป** การลบซึ่ง อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี, **ปโหตีติ ปโหนฺโต, ปโหนฺตี, ปโหนฺตํ** ผู้เพียงพออยู่, **ปหูยมานํ เตน** ความที่เขาเพียงพออยู่ ความเพียงพอของเขา. **เสตีติ เสนฺโต, เสนฺตี, เสนฺตํ, เสมาโน, สยํ, สยนฺตี, สยนฺตํ, สยมาโน, สยาโน วา** ผู้นอนอยู่. **อานาเทโส** การอาเทศเป็น อาน **มานสฺส** แห่ง มาน (**โหติ**) ย่อมมี. **อติสียมาโน** (อันเขา)นอนเกินอยู่.

อส สพฺภาเว ในความมีอยู่ตามสภาพ. **โลโป** การลบไป **อการสฺส** แห่ง อ อักษรต้นธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **สพฺพตฺถาสสฺสาทิโลโป จาติ** ด้วยสูตรว่า ็สพฺพตฺถาสสฺสาทิโลโป จ้. **อตฺถีติ สํ สนฺโต, สตี สนฺตี, สนฺตํ, สมาโน, สมานา, สมานํ** มีอยู่.

ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป หยุด ยืน ตั้ง. **วาติ** (**ปเท**) เมื่อบทว่า ็วา้ **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่ **ติฏฺฐาเทโส** การอาเทศเป็น ติฏฺฐ (**โหติ**) ย่อมมีบ้าง **ฐา ติฏฺโฐติ** ด้วยสูตรว่า ็ฐา ติฏฺโฐ้.

เมื่อบทว่า ็วา้ (จากสูตร อนฺตสฺสิวณฺณากาโร วา) ตามไปอยู่ จึงอาเทศ ฐา เป็น ติฏฺฐ ด้วยสูตรว่า ็ฐา ติฏฺโฐ้

ติฏฺฐํ, ติฏฺฐนฺตี, ติฏฺฐนฺตํ, ติฏฺฐมาโน ยืนอยู่ ตั้งอยู่.

ติฏฺฐาภาเว ในรูปที่ไม่มีแห่งการอาเทศเป็น ติฏฺฐ **หการาคโม** การลง หฺ อักษรอาคม **ฐาโต** หลังจาก ฐา ธาตุ **รสฺสตฺตํ จ** และการรัสสะ อา เป็น อ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้.

ในรูปที่ไม่อาเทศเป็น ติฏฺฐ ให้ลง หฺ อักษรอาคม หลังจาก ฐา ธาตุ และรัสสะ อา เป็น อ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้

อุปฏฺฐหํ, อุปฏฺฐหนฺตี, อุปฏฺฐหนฺตํ, อุปฏฺฐหมาโน อุปัฏฐากอยู่. **ฐียมานํ เตน** อันเขายืนอยู่ การที่เขายืนอยู่, **อุปฏฺฐียมาโน, อุปฏฺฐหียมาโน** ถูกอุปัฏฐากอยู่.

ปา ปาเน ในการดื่ม. **ปิพาเทโส** การอาเทศเป็น ปิพ **ปา ปิโพติ** ด้วยสูตรว่า ๊ปา ปิโพ้ **(โหติ)** ย่อมมี.

อาเทศ ปา เป็น ปิพ ด้วยสูตรว่า ๊ปา ปิโพ้

ปิพตีติ ปิพํ, ปิพนฺตี, ปิพนฺตํ, ปิพมาโน ดื่มอยู่.

วตฺตํ การอาเทศเป็น ว **พการสฺส** แห่ง พ **(โหติ)** ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้.

อาเทศ พ เป็น ว ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้

ปิวํ, ปิวนฺตี, ปิวนฺตํ, ปิวมาโน ดื่มอยู่, **ปียมาโน, ปียมานา, ปียมานํ** ถูกดื่มอยู่ อิจฺจาทิ.

หุ ทานาทนหพฺยปทาเนสุ ในการให้และบวงสรวงทั้งหลาย. **อปจฺจเย** เพราะ อ ปัจจัย **ทฺวิภาวาทิ** วิธีมีการซ้อน ๒ เป็นต้น **(โหติ)** ย่อมมี **ปุเร วิย** เหมือนในกาลก่อน.

เพราะ อ ปัจจัย ซ้อน หุ เป็นต้น เหมือนกาลก่อน

ชุโหตีติ ชุหํ, ชุหนฺตี, ชุหนฺตํ, ชุหมาโน บูชาอยู่ บวงสรวงอยู่, **หูยมาโน** การบูชา. เอวํ **ชหํ, ชหนฺตี, ชหนฺตํ, ชหมาโน** สละอยู่, **ชหียมาโน** ถูกสละอยู่. **ททาตีติ ททํ, ททนฺตี, ททนฺตํ ททมาโน** ให้อยู่. **ทฺวิตฺตาภาเว** ในรูปที่ไม่มีการซ้อน **ทานํ เทนฺโต, เทนฺตี, เทนฺตํ** ให้อยู่ซึ่งทาน, **ทียมาโน** ถูกให้อยู่.

รุธิ อาวรเณ ในการปิดกั้น. **อปจฺจยนิคฺคหีตาคมา** การลง อ ปัจจัย และนิคหิตอาคมทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมมี **รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจาติ** ด้วยสูตรว่า ๊รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจ้.

ลง อ ปัจจัย และนิคหิตอาคม ด้วยสูตรว่า ๊รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจ้

รุนฺธตีติ รุนฺธํ, รุนฺธนฺตี, รุนฺธนฺตํ, รุนฺธมาโน ปิดกั้นอยู่, **รุชฺฌมาโน** ถูกปิดกั้นอยู่. **ภุญฺชตีติ ภุญฺชํ, ภุญฺชนฺตี, ภุญฺชนฺตํ, ภุญฺชมาโน** กินอยู่, **ภุชฺชมาโน** ถูกกินอยู่ อิจฺจาทิ.

ทิวุ กีฬายํ ในการเล่น. **ยปฺปจฺจโย** ยปัจจัย **(โหติ)** ย่อมลง **ทิวาทิโต โยติ** ด้วยสูตรว่า ๊ทิวาทิโต โย้. **ปุพฺพรูปตฺตํ** ความเป็นรูปเหมือนอักษรตัวหน้า **(โหติ)** ย่อมมี **ตถา กตฺตริ จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊ตถา กตฺตริ จ้, **พตฺตญฺจ** และการอาเทศ วฺว เป็น พฺพ **(โหติ)** ย่อมมี.

ลง ย ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ๊ทิวาทิโต โย้, อาเทศ ย เป็นรูปเหมือนอักษรตัวหน้า ด้วยสูตรว่า ๊ตถา กตฺตริ จ้, และอาเทศ พฺย เป็น พ

ทิพฺพตีติ ทิพฺพํ, ทิพฺพนฺตี, ทิพฺพนฺตํ, ทิพฺพมาโน เล่นอยู่ ร่าเริงอยู่. เอวํ **พุชฺฌตีติ พุชฺฌํ, พุชฺฌนฺโต, พุชฺฌมาโน** รู้อยู่. **จวคฺคาเทโส** การอาเทศ ธฺย เป็น ฌ **(โหติ)** ย่อมมี.

ชนี ปาตุภาเว ในความปรากฏ เกิด คลอด. **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา **(โหติ)** ย่อมมี **ชนาทีนมาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ๊ชนาทีนมา้.

อาเทศพยัญชนะตัวสุดท้ายของธาตุเป็น อา ด้วยการแบ่งสูตรว่า ็ชนาทีนมา้

ชายตีติ ชายํ ชายมาโน เกิดอยู่, **ชญฺญมาโน** ถูกคลอดอยู่.

สุ สวเน ในการฟัง. **ณุณาอุณา จ** ณุ ณา และ อุณา ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สฺวาทิโตติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็สฺวาทิโต้.

ลง ณุ ณา และ อุณา ปัจจัย ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็สฺวาทิโต้

สุณาตีติ สุณํ, สุณนฺโต, สุณมาโน ฟังอยู่, **สูยมาโน สุยฺยมาโน** ถูกฟังอยู่. **ปาปุณาตีติ ปาปุณํ, ปาปุณมาโน** บรรลุอยู่, **ปาปียมาโน** ถูกบรรลุอยู่.

นา นาปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กิยาทิโต นาติ** ด้วยสูตรว่า ็กิยาทิโต นา้. **รสฺสตฺตํ** การรัสสะ อี เป็น อิ (**โหติ**) ย่อมมี. **กิณาตีติ กิณํ, กิณมาโน** ซื้ออยู่, **กียมาโน** ถูกซื้ออยู่. **วินิจฺฉินาตีติ วินิจฺฉินํ, วินิจฺฉินมาโน** วินิจฉัยอยู่ ตัดสินอยู่, **วินิจฺฉียมาโน** ถูกวินิจฉัยอยู่. **จินํ** สั่งสมอยู่, **จียมาโน** ถูกสั่งสมอยู่. **ชานาตีติ ชานํ, ชานมาโน** รู้อยู่. **ชาเทโส** การอาเทศ ๊า เป็น ชา (**โหติ**) ย่อมมี. **๊ายมาโน** ถูกรู้อยู่. **คณฺหาตีติ คณฺหํ, คณฺหมาโน** ถือเอาอยู่, **คยฺหมาโน** ถูกถือเอาอยู่.

กร กรเณ ในการกระทำ. **อนฺตปฺปจฺจโย** อนฺตปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **วตฺตมาเน มานนฺตาติ** ด้วยสูตรว่า ็วตฺตมาเน มานนฺตา้. **โอ** โอปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตนาทิโต โอยิราติ** ด้วยสูตรว่า ็ตนาทิโต โอยิรา้. **อธิกิจฺจ** เพราะอาศัย **ตสฺส วาติ** ซึ่งสูตรว่า ็ตสฺส วา้ **อุตฺตํ** การอาเทศเป็น อุ (**โหติ**) ย่อมมี **อุตฺตโมกาโรติ** ด้วยสูตรว่า ็อุตฺตโมกาโร้. **อุกาโร** การอาเทศเป็น อุ อักษร **อการสฺส** แห่ง อ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กรสฺสากาโร จาติ** ด้วยสูตร ็กรสฺสากาโร จ้. **สเร** เพราะสระหลัง **วตฺตํ** การอาเทศเป็น ว **อุการสฺส** แห่ง อุ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ยวการา จาติ** ด้วยสูตรว่า ็ยวการา จ้. **ทฺวิตฺตํ** การซ้อน วฺ (**โหติ**) ย่อมมี. **พการทฺวยํ จ** และการอาเทศเป็น พฺพ (**โหติ**) ย่อมมี **โพ วสฺสาติ** ด้วยสูตรว่า ็โพ วสฺส้. **รโลโป** การลบไปแห่ง ร (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้.

ลง อนฺต ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ็วตฺตมาเน มานนฺตา้, ลง โอ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ็ตนาทิโต โอยิรา้, เพราะอาศัยสูตรว่า ็ตสฺส วา้ จึงอาเทศ โอ เป็น อุ ด้วยสูตรว่า ็อุตฺตโมกาโร้, อาเทศ อ เป็น อุ ด้วยสูตร ็กรสฺสากาโร จ้, เพราะสระหลัง อาเทศ อุ เป็น ว ด้วยสูตรว่า ็ยวการา จ้, ซ้อน วฺ, อาเทศ วฺว เป็น พฺพ ด้วยสูตรว่า ็โพ วสฺส้, ลบ ร ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้

โส กุพฺพํ, กุพฺพนฺโต, กุพฺพตี, กุพฺพนฺตี, กุพฺพนฺตํ เขากระทำอยู่. **อุตฺตาภาเว** ในรูปไม่มีแห่ง การอาเทศเป็น อุ **กมฺมํ กโรนฺโต, กโรนฺตี, กโรนฺตํ** กระทำอยู่ซึ่งงาน. **มาเน** ใน มาน ปัจจัย **อุตฺตทฺวยํ** การอาเทศเป็น อุ ๒ ตัว. **กุรุมาโน, กุรุมานา, กุรุมานํ, กุพฺพาโน วา** กระทำอยู่. **กมฺมนิ** ในกัมมสาธนะ **กยิรมาโน กรียมาโน วา** ถูกกระทำอยู่ อิจฺจาทิ.

จุร เถยฺเย ในการลัก ขโมย. **เณณยา** เณ และ ณย ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง

จุราทิโตติอาทินา ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊จุราทิโต้. **โจเรตีติ โจเรนฺโต, โจเรนฺตี, โจเรนฺตํ, โจรยํ, โจรยตี, โจรยนฺตํ, โจรยมาโน** ลักอยู่, **โจรียมาโน** ถูกลักอยู่. **ปาเลตีติ ปาเลนฺโต, ปาเลนฺตี, ปาเลนฺตํ, ปาลยํ, ปาลยนฺตี, ปาลยนฺตํ, ปาลยมาโน** ดูแลอยู่ รักษาอยู่, **ปาลียมาโน** ถูกรักษาอยู่ อิจฺจาทิ.

การิเต ในการิตปัจจัย **ภาเวตีติ ภาเวนฺโต, ภาเวนฺตี, ภาเวนฺตํ, ภาวยํ, ภาวยนฺตี, ภาวยนฺตํ, ภาวยมาโน** ให้มีอยู่ เจริญอยู่, **ภาวียมาโน** ถูกให้มีอยู่ ถูกเจริญอยู่. **กาเรตีติ กาเรนฺโต, กาเรนฺตี, กาเรนฺตํ, การยํ, การยนฺตี, การยนฺตํ, การยมาโน** ให้กระทำอยู่, **การียมาโน** ถูกให้กระทำอยู่. **การาเปนฺโต, การาเปนฺตี, การาเปนฺตํ, การาปยํ, การาปยนฺตี, การาปยนฺตํ การาปยมาโน** ให้กระทำอยู่, **การาปียมาโน** ถูกให้กระทำอยู่ อิจฺจาทิ.

วตฺตมานกาลิกมานนฺตปฺปจฺจยนฺตนโย วิธีของบทอันมี มาน และ อนฺต ปัจจัยในปัจจุบันกาลอยู่ท้าย **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

จบ วิธีของบทอันมี มาน และ อนฺต ปัจจัยในปัจจุบันกาลอยู่ท้าย

๗.๕. อนาคตกาลิกปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทอันมีปัจจัยในอนาคตกาลอยู่ท้าย

กาเลติ บทว่า ๊กาเล้ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๖๔๗. ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณีฆิณฺ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณีฆิณฺ ณี และ ฆิณฺ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **คมาทีหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมี คมฺ เป็นต้น **ภวิสฺสติ กาเล** ในอนาคตกาล.

หลังจาก คมฺ ธาตุเป็นต้น ลง ณี และ ฆิณฺ ปัจจัย ในอนาคตกาล

ภวิสฺสติ กาเล เมื่ออนาคตกาล **คมฺมมาเน** ถูกรู้อยู่ **ณีฆิณฺ อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ณี และ ฆิณฺ **โหนฺติ** ย่อมลง **คมาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี คมฺ เป็นต้น. **ณการา** ณฺ อักษรทั้งหลาย **วุทฺธตฺถา** มีประโยชน์ต่อการวุทธิ. **ณี** ณีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อตฺเถ** ในอรรถ **อิติ** ว่า ๊**คมนํ** การไป **อายติ** ในอนาคต **สีลํ** เป็นปกติ **อสฺส** ของบุคคลนั้น (**อตฺถิ**) มีอยู้. **วุทฺธิณโลปา** การวุทธิ อ เป็น อา และการลบ ณฺ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เมื่อรู้ว่าเป็นอนาคตกาล หลังจาก คมฺ ธาตุเป็นต้น ให้ลง ณี และ ฆิณฺ ปัจจัย, ณฺ อักษร (ใน ณี และ ฆิณฺ) มีประโยชน์ต่อการวุทธิ, ลง ณี ปัจจัย ในอรรถว่า ๊อายติ คมนํ สีลมสฺส เขาจะไปในอนาคตเป็นปกติ้, วุทธิ อ เป็น อา และ ลบ ณฺ

(ณีปัจจัย) **คามี** ผู้จะไปเป็นปกติ, **คามิโน** ผู้จะไปเป็นปกติทั้งหลาย, **อาคามี กาโล** กาลอันจะมาถึงเป็นปกติ.

ฆิณฺปจฺจเย ใน ฆิณฺ ปัจจัย **ฆโลโป** การลบ ฆฺ (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ‿กฺวจิ ธาตุ‿.

ใน ฆิณฺ ปัจจัย ลบ ฆฺ อนุพันธ์ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ‿กฺวจิ ธาตุ‿

คามํ คามิ ผู้จะไปสู่บ้านเป็นปกติ, **คามี คามโย** ผู้จะสู่บ้านเป็นปกติทั้งหลาย.

ภช เสวายํ ในการคบ เสพ. **อายติ ภชิตุํ สีลมสฺสาติ ภาชี, ภาชิ** ผู้จะเสพเป็นปกติ.

คตฺตํ การอาเทศเป็น คฺ **สจชานํ กคา ณานุพนฺเธติ** ด้วยสูตรว่า ‿สจชานํ กคา ณานุพนฺเธ‿ **น ภวติ** ย่อมไม่มี **นิเสธนโต** เพราะการห้ามไว้ **น กคตฺตํ จชาติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ‿น กคตฺตํ จชา‿.

ไม่อาเทศ ชฺ เป็น คฺ ด้วยสูตรว่า ‿สจชานํ กคา ณานุพนฺเธ‿ เพราะมีการแบ่งสูตรว่า ‿น กคตฺตํ จชา‿ ห้ามไว้

สุ คติมฺหิ ในการไป. **การิเต** ในการิตปัจจัย **วุทฺธิอาวาเทสา จ** การวุทธิ อุ เป็น โอ และการอาเทศ โอ เป็น อาว ทั้งหลายด้วย (**โหติ**) ย่อมมี.

อายติ ปสฺสวิตุํ สีลมสฺสาติ ปสฺสาวี, ปสฺสาวิ สิ่งที่จะให้ไหลออกเป็นปกติ. **อายติ ปฏฺฐานํ สีล-มสฺสาติ ปฏฺฐายี, ปฏฺฐายิ** สิ่งที่จะตั้งอยู่เป็นปกติ. **อายาเทโส** การอาเทศ อา เป็น อาย (**โหติ**) ย่อมมี **อาการนฺตานมาโยติ** ด้วยสูตรว่า ‿อาการนฺตานมาโย‿.

ภวิสฺสตีติ บทว่า ‿ภวิสฺสติ‿ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๖๔๘. กิริยายํ ณฺวุตโว. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กิริยายํ เมื่อกิริยา (**คมฺมมานายํ**) ถูกรู้อยู่ **ณฺวุตโว** ณฺวุ และ ตุ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **ภวิสฺสติ** ในอนาคตกาล.

เมื่อรู้ว่าเป็นกิริยา ลง ณฺวุ และ ตุ ปัจจัย ในอนาคตกาล

กิริยายํ กิริยตฺถายํ เมื่อการกระทำอันเป็นประโยชน์ต่อกิริยา **คมฺมมานายํ** ถูกรู้อยู่ **ณฺวุตุ อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ณฺวุ และ ตุ **โหนฺติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย

ภวิสฺสติ กาเล ในอนาคตกาล. **ณฺวุมฺหิ** ใน ณฺวุ ปัจจัย **ณโลปวุทฺธิอกาเทสา** การลบ ณฺ อักษร การวุทธิ อ เป็น อา และการอาเทศ วุ (ณฺวุ) เป็น อก ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เมื่อรู้ว่าเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อกิริยา ลง ณฺวุ และ ตุ ปัจจัยเหล่านี้ หลังจากธาตุ ในอนาคตกาล, ใน ณฺวุ ปัจจัย มีการลบ ณฺ การวุทธิ อ เป็น อา และการอาเทศ วุ (ณฺวุ) เป็น อก

กริสฺสํ วชตีติ การโก วชติ ผู้จะไปทำ.

ตุมฺหิ ใน ตุ ปัจจัย **ตกาโร** การอาเทศเป็น ตฺ (**โหติ**) ย่อมมี **กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมินฺติ** ด้วยสูตรว่า ็ กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมิํ. **เสสํ** วิธีที่เหลือ **กตฺตุสมํ** เหมือน กตฺตุ ศัพท์.

ใน ตุ ปัจจัย อาเทศ รฺ เป็น ตฺ ด้วยสูตรว่า ็ กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมิํ, วิธีที่เหลือ เหมือน กตฺตุ ศัพท์

กตฺตา วชติ ผู้จะไปทำ. **อตฺโถ** คำอธิบาย (**โหติ**) ย่อมมี **กตฺตุํ วชตีติ** ว่า ็จะไปเพื่อทำ้. เอวํ **ปจิสฺสํ วชตีติ ปาจโก วชติ** ผู้จะไปหุง, **ปจิตา วชติ** ผู้จะไปหุง, **ภุญฺชิสฺสํ วชตีติ ภุญฺชโก วชติ** ผู้จะไปกิน, **โภตฺตา วชติ** ผู้จะไปกิน **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

๖๔๙. กมฺมนิ โณ. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กมฺมนิ เมื่อกรรม (**สติ**) มีอยู่ **โณ** ณ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ภวิสฺสติ** ในอนาคตกาล.

เมื่อมีกรรม ลง ณ ปัจจัย ในอนาคตกาล

กมฺมสฺมึ อุปปเท เมื่อกรรมอันเป็นบทใกล้ธาตุ (**สติ**) มีอยู่ **ณปจฺจโย** ณ ปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย **ภวิสฺสติ กาเล** ในอนาคตกาล. **ณโลปวุทฺธี** การลบ ณฺ และการวุทธิทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

เมื่อมีกรรมใกล้ธาตุ ลง ณ ปัจจัย ในอนาคตกาล, ลบ ณฺ และวุทธิ อ เป็น อา

นครํ กริสฺสตีติ นครกาโร วชติ ผู้จะไปสร้างนคร.

ลู เฉทเน ในการตัด เด็ด เก็บเกี่ยว. **สาลึ ลวิสฺสตีติ สาลิลาโว วชติ** ผู้จะไปเก็บเกี่ยวข้าวสาลี.

วป พีชสนฺตาเน ในการหว่านพืช. **ธญฺํ วปิสฺสตีติ ธญฺวาโป วชติ** ผู้จะไปหว่านพืช. **โภคํ ททิสฺสตีติ โภคทาโย วชติ** ผู้จะไปให้ทรัพย์, **สินฺธุํ ปิวิสฺสตีติ สินฺธุปาโย วชติ** ผู้จะไปดื่มน้ำ(ในแม่น้ำสินธุ) **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

กมฺมนีติ บทว่า ็กมฺมนิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๕๐. เสเส สฺสํนฺตุมานานา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

กมฺมนิ เมื่อกรรม (**สติ**) มีอยู่ **สฺสํนฺตุมานานา** สฺสํ นฺตุ มาน และ อาน ปัจจัยทั้งหลาย

(โหนฺติ) ย่อมลง **เสเส** ในอรรถที่เหลือ **ภวิสฺสติ** ในอนาคตกาล.

เมื่อมีกรรม ลง สฺสํ นฺตุ มาน และ อาน ปัจจัย ในอรรถที่เหลือ ในอนาคตกาล

กมฺมนิ อุปปเท เมื่อกรรมอันเป็นบทใกล้ธาตุ (**สติ**) มีอยู่ **สฺสํนฺตุมานอานา อิติ เอเต ปจฺจยา** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ สฺสํ นฺตุ มาน และ อาน **โหนฺติ** ย่อมลง **เสเส อปริสมตฺตตฺเถ** ในอรรถที่ยังไม่สำเร็จ **ภวิสฺสติ กาเล** ในอนาคตกาล **คมฺมมาเน** อันถูกรู้อยู่. **จ** อนึ่ง **เต** ปัจจัยทั้งหลายเหล่านั้น **ภวนฺติ** ย่อมลง **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **กิตกตฺตา** เพราะเป็นกิต. **สฺสํปจฺจโย** สฺสํ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **กมฺมํ กริสฺสตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ̎จะทำซึ่งงาน̎. **อิการาคโม** การลง อิ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมลง. **สิโลโป** การลบ สิ วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมลง.

เมื่อมีกรรมใกล้ธาตุ ลง สฺสํ นฺตุ มาน และ อาน ปัจจัยเหล่านี้ ในอรรถที่ยังไม่สำเร็จ ในอนาคตกาล, อนึ่ง เพราะปัจจัยเหล่านั้นเป็นกิต จึงลงในกัตตุสาธนะ, ลง สฺสํ ปัจจัย ในอรรถว่า ̎จะทำซึ่งงาน̎, ลง อิ อักษรอาคม และลบ สิ วิภัตติ

(สฺสํปัจจัย) **กมฺมํ กริสฺสํ วชติ** ผู้จะไปทำงาน. **สมาโส** การย่อเป็นบทสมาส **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **สาเปกฺขตฺตา** เพราะ(บทว่า กริสฺสํ) มีการมองหากิริยา(วชติ).

นฺตุปจฺจเย ใน นฺตุ ปัจจัย **โอ** โอปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ตนาทิโต โอยิราติ** ด้วยสูตรว่า ̎ตนาทิโต โอยิรา̎. **อตฺตํ** การอาเทศเป็น อ **นฺตฺวนฺตสฺส** แห่งสระ อุ อันเป็นอักษรสุดท้ายของ นฺตุ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **สิมฺหิ วาติ** ด้วยสูตรว่า ̎สิมฺหิ วา̎.

ใน นฺตุ ปัจจัย ลง โอ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ̎ตนาทิโต โอยิรา̎, อาเทศ อุ อักษรสุดท้ายของ นฺตุ ปัจจัยเป็น อ ด้วยสูตรว่า ̎สิมฺหิ วา̎

กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กโรนฺโต วชติ ผู้จะไปทำงาน **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น **คุณวนฺตุสมํ** เหมือน คุณวนฺตุ ศัพท์.

อถ วา อีกอย่างหนึ่ง **สฺสนฺตุอิติ เอโกว ปจฺจโย** ปัจจัยตัวเดียวกันเท่านั้นว่า ̎สฺสนฺตุ̎ **ทฏฺฐพฺโพ** อันนักศึกษาพึงทราบ **ภวิสฺสตีติ วจนโน** เพราะคำว่า ̎ภวิสฺสติ̎ **ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณีฆิณฺติ เอตฺถ** ในสูตรว่า ̎ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณีฆิณฺ̎. **ตโต** หลังจากนั้น **อตฺตํ** การอาเทศเป็น อ (**โหติ**) ย่อมมี **สิมฺหิ วาติ** ด้วยสูตรว่า ̎สิมฺหิ วา̎. **อมาเทโส** การอาเทศเป็น อํ (**โหติ**) ย่อมมี **นฺตสฺเสา อมิติ โยควิภาเคน** ด้วยการแบ่งสูตรว่า ̎นฺตสฺเสา อํ̎. **สิโลโป** การลบ สิ วิภัตติ (**โหติ**) ย่อมมี.

กริสฺสํ กริสฺสนฺโต, กริสฺสนฺตา, กริสฺสนฺตํ, กริสฺสนฺเต, กริสฺสตา กริสฺสนฺเตน, กริสฺสนฺเตหิ, กริสฺสโต กริสฺสนฺตสฺส, กริสฺสตํ กริสฺสนฺตานํ, กริสฺสตา, กริสฺสนฺเตหิ, กริสฺสโต กริสฺสนฺตสฺส, กริสฺสตํ กริสฺสนฺตานํ, กริสฺสติ กริสฺสนฺเต, กริสฺสนฺเตสูติอาทิ อุทาหรณ์ว่า ̎กริสฺสํ ... กริสฺสนฺเตสุ̎ **เนยฺยํ** อันนักศึกษาพึงนำไป **คุณวนฺตุสทิสํ** เหมือนกับ คุณวนฺตุ ศัพท์.

มานมฺหิ ใน มาน ปัจจัย **อุตฺตํ** การอาเทศเป็น อุ **โอการาการานํ** แห่ง โอ อักษร และ อ อักษรทั้งหลาย (**โหติ**) ย่อมมี.

ใน มาน ปัจจัย อาเทศ โอ อักษร เป็น อุ (ด้วยสูตร อุตฺตโมกาโร) และอาเทศ อ อักษร เป็น อุ (ด้วยสูตร กรสฺสากาโร จ)

กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กุรุมาโน (**วชติ**) ผู้จะไปทำงาน, **กมฺมํ กราโน วชติ** ผู้จะไปทำงาน. เอวํ **โภชนํ ภุญฺชิสฺสํ วชติ** ผู้จะไปกินข้าว, **โภชนํ ภุญฺชนฺโต, ภุญฺชมาโน, ภุญฺชาโน วชติ** ผู้จะไปกินข้าว.

นฺตุมาเนสุ เพราะ นฺตุ และ มาน ปัจจัยทั้งหลาย **กตฺตริ** ในกัตตุสาธนะ **สพฺพตฺถ** ในอุทาหรณ์ทั้งปวง **สกสกวิกรณปฺปจฺจโย** การลงปัจจัยประจำหมวดธาตุของตนๆ **กาตพฺโพ** อันนักศึกษาพึงทำ.

เพราะ นฺตุ และ มาน ปัจจัยในกัตตุสาธนะ ควรลงปัจจัยประจำหมวดธาตุของตนๆ ในอุทาหรณ์ทั้งปวง

ขาทนํ ขาทิสฺสตีติ ขาทนํ ขาทิสฺสํ วชติ ผู้จะไปกินของกิน. **ขาทนํ ขาทนฺโต, ขาทนํ ขาทมาโน, ขาทนํ ขาทาโน วชติ** ผู้จะไปกินของกิน. **มคฺคํ จริสฺสตีติ มคฺคํ จริสฺสํ, มคฺคํ จรนฺโต, มคฺคํ จรมาโน, มคฺคํ จราโน วชติ** ผู้จะเที่ยวไปตามทาง.

ภิกฺข อายาจเน ขอ. **ภิกฺขํ ภิกฺขิสฺสตีติ ภิกฺขํ ภิกฺขิสฺสํ จรติ** ผู้จะเที่ยวขออาหาร, **ภิกฺขํ ภิกฺขนฺโต, ภิกฺขํ ภิกฺขมาโน, ภิกฺขํ ภิกฺขาโน จรติ** ผู้จะเที่ยวขออาหาร **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

อนาคตกาลิกปฺปจฺจยนฺตนโย วิธีของบทอันมีปัจจัยในอนาคตกาลอยู่ท้าย **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

จบ วิธีของบทอันมีปัจจัยในอนาคตอยู่ท้าย

๗.๖. อุณาทิปฺปจฺจยนฺตนย

วิธีของบทอันมี อุณฺ ปัจจัยเป็นต้นอยู่ท้าย

อถ ต่อไป **อุณาทโย** ปัจจัยทั้งหลายมี อุณฺ เป็นต้น (**มยา**) อันข้าพเจ้า **วุจฺจเต** จะกล่าว.

ต่อไป ข้าพเจ้าจะกล่าว อุณ ปัจจัยเป็นต้น

ธาตุยาติ บทว่า ๊ธาตุยา้ **อธิกาโร** ตามไปไกล.

๖๕๑. กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโย. (๔ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณฺวาทโย ปัจจัยทั้งหลายมี ณุ เป็นต้น (**โหนฺติ**) ย่อมลง **วตฺตมาเน อตีเต กาเล** ในกาลอันเป็นอดีตและปัจจุบัน.

ลง ณุ ปัจจัยเป็นต้น ในอดีตกาลและปัจจุบันกาล

กาเล เมื่อกาล **อตีเต วตฺตมาเน จ** อันเป็นอดีตและปัจจุบัน **คมฺมมาเน** ถูกรู้อยู่ **ณุปฺปจฺจโย** ณุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลาย. **ยุกฺตมิอิจฺจาทโย จ** ปัจจัยทั้งหลายมี ยุ กฺต และ มิ เป็นต้นด้วย **โหนฺติ** ย่อมลง **อาทิสทฺเทน** ด้วยอาทิศัพท์.

เมื่อรู้ว่าเป็นอดีตกาลและปัจจุบันกาล ลง ณุ ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งหลาย, และลง ยุ กฺต และ มิ ปัจจัยเป็นต้น ด้วยอาทิศัพท์

กร กรเณ ในการกระทำ. **ณุปฺปจฺจโย** ณุปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อกาสิ กโรตีติ วา อตฺเถ** ในอรรถว่า ได้กระทำแล้ว หรือ กำลังกระทำ, **ณโลโป** การลบ ณฺ (**โหติ**) ย่อมมี. **วุทฺธิ** การวุทธิ อ เป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี. **การุ** ผู้ทำ ช่าง **สิปฺปี** ได้แก่ผู้มีศิลปะในการทำ.

วา คติพนฺธเนสุ ในการไปและผูกมัดทั้งหลาย. **อวายิ วายตีติ วา วายุ** ลมที่พัดไป. **อายาเทโส** การอาเทศ อา เป็น อาย (**โหติ**) ย่อมมี.

สท อสฺสาทเน ในความพอใจ ยินดี. **อสฺสาทียตีติ สาทุ** ของหวาน ของอร่อยที่เขาพอใจ.

ราธ สาธ สํสิทฺธิมฺหิ ในความสำเร็จ. **สาธียติ อเนน หิตนฺติ สาธุ** สาธุชน คนดี ผู้ช่วยให้ประโยชน์สำเร็จ.

พนฺธ พนฺธเน ในการผูก มัด ผูกพัน. **อตฺตนิ ปรํ พนฺธตีติ พนฺธุ** ผู้ผูกบุคคลอื่นไว้ในตน ญาติ เผ่าพันธุ์.

จกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ ในคำพูดชัดเจน บอก. **จกฺขตีติ จกฺขุ** อวัยวะที่บอก(สิ่งต่างๆ) จักษุ ตา.

อิ คติมฺหิ ในการไป. **เอนฺติ คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺติ สตฺตา เอเตนาติ อายุ** อายุ เครื่องช่วยให้สัตว์เป็นไปได้.

ทร วิทารเณ ในการผ่า. **ทรียตีติ ทารุ** ฟืน ไม้ที่ถูกผ่า **กฏฺฐํ** ได้แก่ฟืน.

สนุ ทาเน ในการให้. **สโนตีติ สานุ ปพฺพเตกเทโส** ไหล่เขา สถานที่ส่วนหนึ่งของภูเขา.

(**ชน ชนเน** ในการเกิด). **ชนียตีติ ชานุ ชงฺฆาสนฺธิ** เข่า ข้อต่อแข้ง.

(**จร จรเณ** ในการประพฤติ). **จรียตีติ จารุ ทสฺสนีโย** ทอง สิ่งที่เขาชื่นชม ผู้น่าดู น่ามอง.

รห จาเค ในการสละ. **รหียตีติ ราหุ อสุรินฺโท** ผู้ถูกสละ ราหู อสุรินทราหู จอมอสูร.

ตร ตรเณ ในการข้าม. (**ตรียตีติ**) **ตาลุ** อวัยวะที่ถูกข้าม เพดานปาก เพดานบ้าน. **โล** การอาเทศเป็น ล **รสฺส** แห่ง ร (**โหติ**) ย่อมมี.

ปน ส่วน **ณุมฺหิ** เพราะ ณุ ปัจจัย **วุทฺธิ** การวุทธิ **มราทีนํ** แห่งธาตุทั้งหลายมี มร

เป็นต้น **น (โหติ)** ย่อมไม่มี **วาสทฺเทน** เพราะ วา ศัพท์ **ฌฏาทีนํ วาติ เอตฺถ** ในสูตรว่า ็ฌฏาทีนํ วา้.

เพราะ ณุ ปัจจัย ไม่วุทธิ มร ธาตุเป็นต้น เพราะ วา ศัพท์ในสูตรว่า ็ฌฏาทีนํ วา้ ห้ามไว้

มรุ เทวดา ทะเลทราย, **ตรุ** ต้นไม้, **ตนุ** ร่างกาย, **ธนุ** ธนู, **หนุ** คาง, **มนุ** พระเจ้ามนุ ชื่อของมนุษย์ต้นกัป, **อสุ** ชีวิต, **วสุ** รัตนะ, **ปฏุ** ผู้ฉลาด, **ครุ** ครู อาจารย์ **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

จทิ หิลาทเน ในความยินดี. **ยุปฺปจฺจโย** ลง ยุ ปัจจัย. **อนาเทโส** การอาเทศเป็น อน **นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จาติ** ด้วยสูตรว่า ็นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จ้ **นิคฺคหีตาคโม** นิคหิตอาคมด้วย **(โหติ)** ย่อมลง. **จนฺทนํ** ไม้จันทน์.

(ภู สตฺตายํ) **ภวติ เอตฺถาติ ภุวนํ** โลก สิ่งที่มีอยู่ในที่นี้. **อุวาเทโส** การอาเทศเป็น อุว **(โหติ)** ย่อมมี **ฌลานมิยุวา สเร วาติ** ด้วยสูตรว่า ็ฌลานมิยุวา สเร วา้.

กิร วิกฺเขเป ในการกระจาย. **กิรโณ** รัศมี แสง, **วิจกฺขโณ** ผู้มีปัญญาแจ่มแจ้ง, **กมฺปนํ กโรตีติ กรุณา** ธรรมที่ทำให้จิตหวั่นไหว ความการุณ. **อุตฺตํ** การอาเทศเป็น อุ **อการสฺส** แห่ง อ อักษร **(โหติ)** ย่อมมี.

กฺตปฺปจฺจเย ใน กฺต ปัจจัย **กโลโป** การลบ กฺ อักษร **(โหติ)** ย่อมมี. **อภวิ ภวตีติ วา ภูตํ ยกฺขาทิ** ภูตมียักษ์เป็นต้น, **ภูตานิ** ภูตทั้งหลาย. **วายตีติ วาโต** ลมที่พัดไป. **ตายตีติ ตาโต** พ่อ ผู้รักษาคุ้มครองบุตร.

มิมฺหิ ใน มิ ปัจจัย **ภวนฺติ เอตฺถาติ ภูมิ** สถานที่ที่มีสัตว์ ภูมิ แผ่นดิน. **เนตีติ เนมิ** กงล้อที่นำรถไป **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

๖๕๒. ขฺยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา. (๖ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

มนฺ มนฺปัจจัย **(โหติ)** ย่อมลง **ขฺยาทีหิ (ธาตูหิ)** หลังจากธาตุทั้งหลายมี ขี เป็นต้น, **โต จ** และการอาเทศเป็น ต **ม** แห่ง ม **(โหติ)** ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจาก ขี ธาตุเป็นต้น ลง มนฺ ปัจจัย และอาเทศ ม เป็น ต บ้าง

มนฺปจฺจโย มนฺปัจจัย **โหติ** ย่อมลง **ขีภีสุรุหุวาธูหิลูปีอท อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี ขี ภี สุ รุ หุ วา ธู หิ ลู ปี และ อท เป็นต้น, **โต จ** และการอาเทศเป็น ต **มสฺส** แห่ง ม **โหติ** ย่อมมี **วา** บ้าง.

หลังจาก ขี ภี สุ รุ หุ วา ธู หิ ลู ปี และ อท ธาตุเป็นต้น ลง มนฺ ปัจจัย และอาเทศ ม เป็น ต บ้าง

อยํ ตการตา การอาเทศเป็น ต อักษรนี้ **มการสฺส** แห่ง ม อักษร **อทธาตุปรสฺเสว** อันอยู่ข้างหลังจาก อท ธาตุเท่านั้น **โหติ** ย่อมมี, **อยํ** การอาเทศนี้ **ตทญฺโต** หลังจากธาตุอื่นจากนั้น **น โหติ** ย่อมไม่มี **ววตฺถิตวิภาสโต** เพราะการกำหนดของ

วา ศัพท์.

หลังจาก อท ธาตุเท่านั้น จึงจะอาเทศ ม เป็น ต หลังจากธาตุอื่นไม่อาเทศ เพราะ วา ศัพท์กำหนดไว้.

ขี ขเย ในความสิ้นไป. **มนฺปจฺจโย** มนฺปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ขียนฺติ เอตฺถ อุปทฺทวุปสคฺคาทโยติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็สถานที่ที่อุปัททวะและอุปสรรคเป็นต้นทั้งหลายสิ้นไป้. **นโลโป** การลบ น (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้. **วุทฺธิ** การวุทธิ อี เป็น เอ (**โหติ**) ย่อมมี **อณฺโํสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า ็อณฺโํสุ จ้. **เขโม** สถานที่อันเกษม แดนเกษม.

ตถา เหมือนอย่างนั้น **ภี ภเย** ในความกลัว. **ภายนฺติ เอตสฺมาติ ภีโม** สถานที่อันน่ากลัว. **วุทฺธิ** การวุทธิ อี เป็น เอ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **วาธิการโต** เพราะ วา ศัพท์ที่ตามมา.

สุ อภิสเว ในกาลไหลออก ปล่อยออก. **สวตีติ โสโม** ดวงจันทร์(อันปล่อยแสงออก).

รุ คติมฺหิ ในการไป. (**รวตีติ**) **โรโม** ขนที่ชี้ไป.

หุ ทานาทนหพฺยปทาเนสุ ในการให้และบวงสรวงทั้งหลาย. **หูยตีติ โหโม** ยัญที่ถูกบวงสรวง.

วา คติพนฺธเนสุ ในการไปและผูกมัดทั้งหลาย. (**วายตีติ**) **วาโม** ความงามที่แผ่ไป.

ธู กมฺปเน ในการหวั่นไหว. **ธุนาตีติ ธูโม** ควันอันทำให้หวั่นไหว.

หิ คติมฺหิ ในการไป. **หิโนตีติ เหโม** สีทองอันแผ่ไป.

ลู เฉทเน ในการตัด เด็ด. **ลูยตีติ โลโม** ขนอันถูกตัด.

ปี ตปฺปเน ในความอิ่มใจ. **ปีณนํ เปโม** ความอิ่มใจ ความรัก.

อท ภกฺขเณ ในการกิน. **มนฺ** มนฺปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อทตีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ผู้กิน้, **ตกาโร จ** และการอาเทศเป็น ต อักษร **มสฺส** แห่ง ม (**โหติ**) ย่อมมี **วา** บ้าง. **ตกาโร** การอาเทศ ทฺ เป็น ตฺ (**โหติ**) ย่อมมี **โต ทสฺสาติ** ด้วยสูตรย่อยว่า ็โต ทสฺส้. **อตฺตา, อาตุมา** อัตตา ตัวตน ผู้กิน(ทั้งทุกข์และสุข). **ทีโฆ** การทีฆะเป็น อา **อทสฺส** แห่ง อท ธาตุ **อุการาคโม จ** และการลง อุ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กฺวจิ ธาตุ้.

ยา ปาปเณ ในการนำไป ถึง. (**ยาตีติ**) **ยาโม** ยาม เวลาที่มาถึง.

วาติ (**ปเท**) เมื่อบทว่า ็วา้ **วตฺตมาเน** ตามไปอยู่,

๖๕๓. สมาทีหิ ถมา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ถมา ถ และ ม ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **สมาทีหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมี

สม เป็นต้น **วา** บ้าง.

หลังจาก สม ธาตุเป็นต้น ลง ถ และ ม ปัจจัย บ้าง

ถม อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ถ และ ม **โหนฺติ** ย่อมลง **สมทมทรรห-สปวสยุทุหิสิทาสาฐาภสพหอุสุ อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี สม ทม ทร รห สป วส ยุ ทุ หิ สิ ทา สา ฐา ภส พห และ อุสุ อย่างนี้เป็นต้น **วา** บ้าง.

หลังจาก สม ทม ทร รห สป วส ยุ ทุ หิ สิ ทา สา ฐา ภส พห และ อุสุ ธาตุเป็นต้น ลง ถ และ ม ปัจจัย บ้าง

สม อุปสเม ในความสงบ. **ธาตฺวนฺตโลโป** การลบซึ่งสระตัวสุดท้ายของธาตุ **น** (**โหติ**) ย่อมไม่มี **กฺวจิคฺคหณาธิการา** เพราะการตามมาไกลของ กฺวจิ ศัพท์. **กิเลเส สเมตีติ สมโถ สมาธิ** ธรรมที่สงบกิเลส ชื่อว่าสมถะ ได้แก่สมาธิ.

เอวํ เหมือนกันนั้น (**ทม ทมเน** ในการข่ม ฝึก) **ทมนํ ทมโถ** การฝึก การข่ม.

ทร ทาเห ในความเร่าร้อน. **ทรณํ ทรโถ ปริทาโห** ความเร่าร้อน ความร้อนใจ.

รห อุปาทาเน ในการถือเอา. **รหียตีติ รโถ** รถที่ถูกถือเอาเป็นเจ้าของ. **หโลโป** การลบ ห (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ์กฺวจิ ธาตุ้.

สป อกฺโกเส ในการด่า แช่ง. **สปนํ สปโถ** การด่า การแช่ง การสบถ.

วส นิวาเส ในการอยู่. **อาวสนฺติ เอตสฺมินฺติ อาวสโถ** ที่อยู่อาศัย.

ยุ มิสฺสเน ในการปะปน รวมกัน. (**ยวตีติ**) **ยูโถ** หมู่ คณะ ฝูง สิ่งที่รวมกันอยู่. **ทีโฆ** การทีฆะ อุ เป็น อู (**โหติ**) ย่อมมี.

ทุ คติวุฑฺฒิมฺหิ ในการไปและเจริญ. **ทวติ วฑฺฒตีติ ทุโม** ต้นไม้ที่เจริญเติบโต.

(**หิ คติมฺหิ** ในการไป). **หิโนตีติ หิโม อุสฺสาโว** หิมะที่เป็นไป ได้แก่เกล็ดน้ำค้าง.

สิ พนฺธเน ในการผูก มัด พัน. **สียตีติ** (**พนฺธียติ**) **สีมา** สีมา เขตที่ผูกหมายไว้. **ทีโฆ** ทีฆะ อิ เป็น อี (**โหติ**) ย่อมมี.

ทา อวขณฺฑเน ในการแบ่งเป็นส่วน. (**ทียติ อวขณฺฑียตีติ**) **ทาโม** ช่อดอกไม้ที่ถูกแบ่ง.

สา สามตฺเถ ในความสามารถ. (**สาตีติ**) **สาโม** สีดำ สีนิล.

ฐา คตินิวตฺติมฺหิ ในการหยุด ยืน ตั้ง. (**ฐาติ ติฏฺฐติ เอเตนาติ**) **ถาโม** กำลังที่ใช้ยืนยัด. **ถตฺตํ** การอาเทศเป็น ถ **ฐสฺส** แห่ง ฐ (**โหติ**) ย่อมมี.

ภส ภสฺมีกรเณ ในการเผาให้เป็นขี้เถ้า. (**ภสียเต ภสฺมีกรียเตติ**) **ภสฺมา** ขี้เถ้าที่ถูกเผาไว้. **อาตฺตํ** การอาเทศเป็น อา (**โหติ**) ย่อมมี **สฺยา จาติ** ด้วยสูตรว่า ์สฺยา จ้ **พฺรหฺมาทิตฺตา** เป็นเป็นคณะของ พฺรหฺม ศัพท์เป็นต้น.

พห วุฑฺฒิมฺหิ ในความเจริญ. **(พหติ วุฑฺฒึ คจฺฉตีติ) พฺรหฺมา** พรหม ผู้ถึงความเจริญ. **พฺโร** การอาเทศเป็น พฺร **พสฺส** แห่ง พ **(โหติ)** ย่อมมี **นิปาตนโต** โดยการให้ตกลงเป็น.

อุสฺ ทาเห ในความร้อน. **(อุสติ ทหตีติ) อุสฺมา** ไอร้อน ไออุ่น **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

๖๕๔. มสุสฺส สุสฺส จฺฉรจฺเฉรา. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

จฺฉรจฺเฉรา การอาเทศเป็น จฺฉร และ จฺเฉร ทั้งหลาย **สุสฺส** แห่ง สุ **มสุสฺส** ของ มสุ ธาตุ **(โหนฺติ)** ย่อมมี.

อาเทศ สุ ของ มสุ ธาตุ เป็น จฺฉร และ จฺเฉร

จฺฉรจฺเฉร อิติ เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ จฺฉร และ จฺเฉร **สุสฺส** แห่ง สุ **มสุ อิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ มสุ **โหนฺติ** ย่อมมี.

อาเทศ สุ ของ มสุ ธาตุนี้ เป็นรูปทั้งหลายคือ จฺฉร และ จฺเฉร

มสุ มจฺเฉเร ในความตระหนี่. **กฺวิปฺปจฺจโย** ลง กฺวิ ปัจจัย. **จฺฉรจฺเฉราเทสา** การอาเทศเป็น จฺฉร และ จฺเฉร ทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมมี. **(มจฺฉรตีติ) มจฺฉโร มจฺเฉโร** ผู้ตระหนี่.

จฺฉรจฺเฉราติ บทว่า"จฺฉรจฺเฉรา" **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๕๕. อาปุพฺพจรสฺส จ. (๒ บท, อาเทสวิธิสูตร)

จฺฉรจฺเฉรา การอาเทศเป็น จฺฉร และ จฺเฉร ทั้งหลาย **อาปุพฺพจรสฺส จ** แห่ง จร ธาตุที่มี อา อุปสัคอยู่หน้าด้วย **(โหนฺติ)** ย่อมมี.

อาเทศ จร ธาตุที่มี อา อุปสัคอยู่หน้า เป็น จฺฉร และ จฺเฉร ด้วย

จฺฉรจฺเฉราเทสา การอาเทศเป็น จฺฉร และ จฺเฉร ทั้งหลาย **จรอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** แห่งธาตุนี้คือ จร **อาปุพฺพสฺส** อันมี อา อุปสัคอยู่หน้า **โหนฺติ** ย่อมมี. **จฺฉริยาเทโส จ** และการอาเทศเป็น จฺฉริย **(โหติ)** ย่อมมี **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

อาเทศ จร ธาตุที่มี อา อุปสัคอยู่หน้า เป็น จฺฉร และ จฺเฉร, และอาเทศเป็น จฺฉริย ด้วย จ ศัพท์

กฺวิปฺปจฺจโย กฺวิปัจจัย **(โหติ)** ย่อมลง **ภุโส จรณนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ความเป็นไปอย่างยิ่งยวด", **จฺฉริยาทิอาเทโส** การอาเทศเป็น จฺฉริย **รสฺสตฺตญฺจ** และการรัสสะ อา เป็น อ **(โหติ)** ย่อมมี.

อจฺฉริยํ, อจฺฉรํ, อจฺเฉรํ ความเป็นไปอย่างยิ่งยวด น่าอัศจรรย์.

อจฺฉรํ ปหริตุํ ยุตฺตนฺติปิ อจฺฉริยํ สมควรปรบมือให้ ก็ชื่อว่าน่าอัศจรรย์.

๖๕๖. อลกลสเลหิ ลยา. (๒ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ลยา ล และ ย ปัจจัยทั้งหลาย **(โหนฺติ)** ย่อมลง **อลกลสเลหิ** หลังจาก อล กล และ สล ธาตุทั้งหลาย.

หลังจาก อล กล และ สล ธาตุ ลง ล และ ย ปัจจัย

ลยอิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ล และ ย **โหนฺติ** ย่อมลง **อลกลสลอิติ เอเตหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ อล กล และ สล.

หลังจากธาตุเหล่านี้คือ อล กล และ สล ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ล และ ย

อล ปริสมตฺถมฺหิ ในความสามารถ. **อลฺลํ, อลฺยํ** สด ของสด.

กล สงฺขฺยาเน ในการนับ. **กลฺลํ, กลฺยํ** ใกล้รุ่ง เช้ามืด.

สล หุล ปท คติมฺหิ ในการไป. **สลฺลํ, สลฺยํ** ลูกศร, หลาว.

กลสเลหีติ บทว่า ๊กลสเลหิ้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๕๗. ยาณลาณา. (๑ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ยาณลาณา ยาณ และ ลาณ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **กลสเลหิ** หลังจาก กล และ สล ธาตุทั้งหลาย.

หลังจาก กล และ สล ธาตุ ลง ยาณ และ ลาณ ปัจจัย

ยาณลาณปฺปจฺจยา ยาณ และ ลาณ ปัจจัยทั้งหลาย **โหนฺติ** ย่อมลง **เตหิ กลสลอิติ เอเตหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายเหล่านี้คือ กล และ สล เหล่านั้น.

หลังจากธาตุเหล่านั้นคือ กล และ สล ลงปัจจัยเหล่านี้คือ ยาณ และ ลาณ

กลฺยาณํ อันงาม อันไพเราะ, **ปฏิสลฺยาณํ** การหลีกเร้น, **กลฺลาโณ** ผู้สบาย ผู้งดงาม, **ปฏิสลฺลาโณ** ผู้หลีกเร้น.

ปน ส่วน **ยทา** ในกาลใด **ลี สิเลสเนติ ธาตุ** ธาตุคือ ลี สิเลสเน ในการติด (**โหติ**) มีอยู่, **ตทา** ในกาลนั้น **ปฏิสลฺลยนํ, ปฏิสลฺลาณนฺติ** (**รูปํ**) รูปอุทาหรณ์ว่า ๊ปฏิสลฺลยนํ, ปฏิสลฺลาณํ การหลีกเร้น้ **สิทฺธํ** สำเร็จได้ **ยุปฺปจฺจเยน** ด้วย ยุ ปัจจัย, **ลตฺตํ** การอาเทศเป็น ลฺ **อุปสคฺคนฺตสฺส นิคฺคหีตสฺส** แห่งนิคหิตอันเป็นอักษรสุดท้ายของ สํ อุปสัค, **ณตฺตํ** การอาเทศเป็น ณ **นสฺส** แห่ง น (**โหติ**) ย่อมมี **รหาทิปรตฺตา** เพราะมี รหาทิธาตุ อยู่ข้างหลัง, **อตฺตํ จ** และการอาเทศเป็น อ **เอการสฺส** แห่ง เอ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้.

ส่วน ในกาลใด มีธาตุคือ ลี สิเลสเน ในการติด ในกาลนั้น จะได้รูปด้วย ยุ ปัจจัยว่า ๊ปฏิสลฺลยนํ, ปฏิสลฺลาณํ การหลีกเร้น้, อาเทศนิคหิตอันเป็นอักษรสุดท้ายของ สํ อุปสัค เป็น ลฺ, เพราะมี รหาทิธาตุ อยู่ข้างหลัง จึงอาเทศ น เป็น ณ, อาเทศ เอ เป็น อ ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ๊กฺวจิ ธาตุ้

๖๕๘. มถิสฺส ถสฺส โล จ. (๔ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โล การอาเทศเป็น ลฺ **ถสฺส** แห่ง ถฺ **มถิสฺส** ของ มถ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ ถฺ ของ มถ ธาตุ เป็น ลฺ

ลาเทโส การอาเทศเป็น ลฺ **ถสฺส** แห่ง ถฺ **มถอิติ เอตสฺส ธาตุสฺส** ของธาตุนี้คือ มถ **โหติ** ย่อมมี. **ลปฺปจฺจโย** ลปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **จสทฺเทน** ด้วย จ ศัพท์.

อาเทศ ถฺ ของธาตุนี้คือ มถ เป็น ลฺ, และลง ล ปัจจัย ด้วย จ ศัพท์

มถ วิโลฬเน ในการกวน คน. **มลฺโล** นักมวย, **โส เอว** มัลละนั้นนั่นแล **มลฺลโก** ชื่อว่ามัลลกะ. **ยถา หีนโก** เหมือนกับรูปว่า หีนกะ คนเลว คนเสื่อม.

กิจฺจาติ บทว่า ๊กิจฺจา้ **วตฺตเต** ย่อมตามไป.

๖๕๙. อวสฺสกาธมิเณสุ ณี จ. (๓ บท, ปัจจยวิธิสูตร)

ณี ณีปัจจัย **กิจฺจา จ** และกิจจปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อวสฺสกาธมิเณสุ** ในอรรถอวัสสกะ (แน่แท้) และ อธมิณะ (ลูกหนี้) ทั้งหลาย.

ลง ณี ปัจจัย และกิจจปัจจัย ในอรรถอวัสสกะ (แน่แท้) และ อธมิณะ (ลูกหนี้)

ณีปจฺจโย ณีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อวสฺสกอาธมิณอิติ เอเตสุ อตฺเถสุ** ในอรรถทั้งหลายเหล่านี้คือ อวัสสกะ (แน่แท้) และ อธมิณะ (ลูกหนี้), **กิจฺจา** กิจจปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **จ** ด้วย. **อิติ** เพราะเหตุนั้น **ณีปจฺจโย** ณีปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง. **ณโลปวุฑฺฒิสิโลปา** การลบ ณฺ การวุฑฒิ และการลบ สิ ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

ลง ณี ปัจจัย และกิจจปัจจัย ในอรรถเหล่านี้คือ อวัสสกะ (แน่แท้) และ อธมิณะ (ลูกหนี้), ฉะนั้น จึงลง ณี ปัจจัย, มีการลบ ณฺ อนุพันธ์ การวุฑฒิ อ เป็น อา และการลบ สิ วิภัตติ

อวสฺสํ เม กมฺมํ กาตุํ ยุตฺโตสีติ การีสิ เม กมฺมํ อวสฺสํ ท่านเป็นผู้ควรทำงานของเราแน่แท้, **การิโน เม กมฺมํ อวสฺสํ** (ท่านทั้งหลาย) ควรทำงานของเราแน่แท้, **หารีสิ เม ภารํ อวสฺสํ** ท่านเป็นผู้ควรนำไปซึ่งภาระของเราแน่แท้.

อธมิเณ ในอรรถอธมิณะ **สตํ เม อิณํ ทาตุํ ยุตฺโตสีติ ทายีสิ เม สตํ อิณํ** ท่านเป็นผู้ควรให้คืนซึ่งหนี้ ๑๐๐ แก่เรา, **ธารีสิ เม สหสฺสํ อิณํ** ท่านเป็นผู้ควรให้คืนซึ่งหนี้ ๑๐๐๐ แก่เรา **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

ปน ส่วน **กิจฺจปฺปจฺจยา** กิจจปัจจัยทั้งหลาย **ทสฺสิตา** อันเราแสดงไว้แล้ว **เหฏฺฐาเยว** ในภาวยใต้ที่ผ่านมาแล้วนั่นแล.

๖๖๐. วชาทีหิ ปพฺพชฺชาทโย นิปจฺจนฺเต. (๓ บท, นิปาตนสูตรหรือมหาสูตร)

ปพฺพชฺชาทโย (**สทฺทา**) ศัพท์ทั้งหลายมี ปพฺพชฺชา เป็นต้น **นิปจฺจนฺเต** ย่อมถูกทำให้สำเร็จ **วชาทีหิ** (**ธาตูหิ**) ด้วยธาตุทั้งหลายมี วช เป็นต้น.

ปพฺพชฺชา ศัพท์เป็นต้น ท่านทำให้สำเร็จด้วย วช ธาตุเป็นต้น

อยํ (**ปพฺพชฺชาทิคโณ**) หมู่ศัพท์มี ปพฺพชฺชา เป็นต้นนี้ **อากติคโณ** เป็นอากติคณะ (หมู่ศัพท์ที่มีการสำเร็จรูปเหมือนกัน). **ปพฺพชฺชาทโย สทฺทา** ศัพท์ทั้งหลายมี ปพฺพชฺชา เป็นต้น **นิปจฺจนฺเต** ย่อมถูกทำให้สำเร็จ **วชอิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** ด้วยธาตุทั้งหลายมี วช อย่างนี้เป็นต้น **ปจฺจยาเทสโลปาคมนิเสธลิงฺคาทิวิธินา** ด้วยวิธีมีการลงปัจจัย การอาเทศ การลบ การลงอาคม การปฏิเสธ และการเปลี่ยนลิงค์เป็นต้น **ยถาภิธานํ** ตามสมควรแก่อุทาหรณ์.

หมู่ศัพท์มี ปพฺพชฺชา เป็นต้นนี้ เป็นอากติคณะที่มีการสำเร็จรูปเหมือนกัน, ปพฺพชฺชา ศัพท์เป็นต้น ท่านทำให้สำเร็จด้วย วช ธาตุเป็นต้น ด้วยการลงปัจจัย การอาเทศ การลบ การลงอาคม การปฏิเสธ และการเปลี่ยนลิงค์เป็นต้น ตามสมควรแก่อุทาหรณ์

วช คติมฺหิ ในการไป, **ปปุพฺโพ** มี ป อุปสัคข้างหน้า.

ณฺยปฺปจฺจโย ณฺย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ณฺโย จาติ** ด้วยสูตรว่า ็ณฺโย จ้ **ภาวกมฺเมสูติ อธิกิจฺจ** โดยอาศัยซึ่งคำว่า ็ในภาวะและกัมมะทั้งหลาย้ **ปฺมเมว วชิตพฺพนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ควรถึงหรือควรประพฤติในเบื้องแรกนั่นเทียว้, **ณโลปาทิ** วิธีมีการลบ ณฺ เป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี. **ปวฺวชฺยนฺติ รูเป** เมื่อรูปว่า ็ปวฺวชฺย้ **สมฺปตฺเต** ใกล้จะสำเร็จ **ชฺชาเทโส** การอาเทศเป็น ชฺช **ชฺยสฺส** แห่ง ชฺย, **พการทฺวยํ** การอาเทศเป็น พฺพ **วการทฺวยสฺส** แห่ง วฺว, **วุทฺธินิเสโธ** การห้ามซึ่งการวุทธิ, **อิตฺถิลิงฺคตฺตญฺจ** และการอาเทศเป็นอิตถีลิงค์ **นิปจฺจนฺเต** ย่อมถูกทำให้สำเร็จ **อิมินา** ด้วยสูตรนี้.

ลง ณฺย ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ็ณฺโย จ้ โดยอาศัยคำว่า ็ในภาวะและกัมมะ้ ในอรรถว่า ็ควรถึงหรือควรประพฤติในเบื้องแรกนั่นเทียว้, ลบ ณฺ เป็นต้น, เมื่อจะได้รูปว่า ็ปวฺวชฺย้ ท่านทำให้สำเร็จด้วยการอาเทศ ชฺย เป็น ชฺช, อาเทศ วฺว เป็น พฺพ, ไม่วุทธิ, และอาเทศเป็นอิตถีลิงค์ ด้วยสูตรนี้

ปพฺพชฺชา การบรรพชา การบวช.

ตถา เหมือนกันนั้น **อิญฺช กมฺปเน** ในการหวั่นไหว. **อิญฺชนํ อิชฺชา** การหวั่นไหว. **ยช ปูชายํ** ในการบูชา. **ยชนํ อิชฺชา** การบูชา, **อิตฺตํ** การอาเทศเป็น อิ (**โหติ**) ย่อมมี **ยชสฺสาทิสฺสีติ** ด้วยสูตรว่า ็ยชสฺสาทิสฺสิ้. **อญฺช พฺยตฺติคตีสุ** ในการปรากฏและการไปทั้งหลาย, **สํปุพฺโพ** มี สํ อุปสัคข้างหน้า. **สมญฺชนํ สมชฺชา** การปรากฏพร้อมเพรียงกัน, **ชฺชาเทโส** การอาเทศเป็น ชฺช **ญฺชฺยสฺส** แห่ง ญฺชฺย (**โหติ**) ย่อมมี. **สท วิสรณคตฺยาวสาเนสุ** ในการแผ่ไปและความสิ้นสุดแห่งการไปทั้งหลาย. **นิสีทนํ นิสชฺชา** การนั่ง. **วิท ๊าเณ** ในความรู้. **วิชานนํ วิทตีติ วา วิชฺชา** ความรู้หรือปัญญาที่รู้ วิชชา. **สช วิสฺสคฺเค** ในการสละ. **วิสฺสชฺชนํ วิสฺสชฺชา** การสละ. **ปท คติมฺหิ** ในการไป. **นิปชฺชนํ นิปชฺชา** การนอน.

หน หึสาคตีสุ ในการเบียดเบียนและการไปทั้งหลาย.

ณฺยมฺหิ เมื่อการลง ณฺย ปัจจัย **หนฺตพฺพนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็พึงถูกฆ่า้ **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว, **วธาเทโส** การอาเทศเป็น วธฺ **หนสฺส** แห่ง หนฺ ธาตุ **วโธ วา**

สพฺพตฺถาติ ด้วยสูตรว่า ๊วโธ วา สพฺพตฺถ้, **ชฺฌาเทโส จ** และการอาเทศเป็น ชฺฌ **ธฺยสฺส** แห่ง ธฺย **อิมินา** ด้วยสูตรนี้ (**โหติ**) ย่อมมี.

เมื่อลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถว่า ๊พึงถูกฆ่า้ แล้ว, อาเทศ หนฺ เป็น วธฺ ด้วยสูตรว่า ๊วโธ วา สพฺพตฺถ้, และอาเทศ ธฺย เป็น ชฺฌ ด้วยสูตรนี้

โส วชฺโฌ บุรุษนั้นควรถูกฆ่า. **สา วชฺฌา** หญิงนั้นควรถูกฆ่า.

สี สเย ในการนอน. **สยนํ สยนฺติ เอตฺถาติ วา เสยฺยา** การนอนหรือที่นอน. **วุทฺธิ** การวุทธิ อี เป็น เอ, **ทฺวิตฺตํ จ** และการซ้อน ๒ **ยการสฺส** แห่ง ย อักษร (**โหติ**) ย่อมมี.

ธา ธารเณ ในการทรงไว้, **สํปุพฺโพ** มี สํ อุปสัคข้างหน้า.

สมฺมา จิตฺตํ นิเธติ เอตาย, สยํ วา สทฺทหตีติ อตฺเถ ในอรรถว่า ๊ธรรมเครื่องตั้งจิตไว้ด้วยดี หรือสภาวะที่เชื่อเอง้ **อปจฺจโย** อ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อิตฺถิยมติยโว วาติ** ด้วยสูตรว่า ๊อิตฺถิยมติยโว วา้. **สนฺธาติ รูเป** เมื่อรูปว่า ๊สนฺธา้ **สมฺปตฺเต** ใกล้จะสำเร็จ **ทกาโร** การอาเทศเป็น ทฺ **นการสฺส** แห่ง นฺ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้.

ในอรรถว่า ๊ธรรมเครื่องตั้งจิตไว้ด้วยดี หรือสภาวะที่เชื่อเอง้ ลง อ ปัจจัย ด้วยสูตรว่า ๊อิตฺถิยมติยโว วา้, เมื่อใกล้จะสำเร็จรูปว่า ๊สนฺธา้ อาเทศ นฺ เป็น ทฺ ด้วยสูตรนี้

สทฺธา ศรัทธา ความเชื่อ ธรรมเครื่องตั้งจิตไว้ดี.

จร จรเณ ในการประพฤติ. **จรณนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊การประพฤติ้ **ณฺยปฺปจฺจเย** เมื่อการลง ณฺย ปัจจัย **อิการาคเม จ** และเมื่อการลง อิ อักษรอาคม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **วุทฺธินิเสโธ** การห้ามซึ่งการทำวุทธิ (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้.

ในอรรถว่า ๊การประพฤติ้ เมื่อลง ณฺย ปัจจัย และ อิ อาคมแล้ว ห้ามวุทธิเป็น อา ด้วยสูตรนี้

จริยา การประพฤติ ความประพฤติ.

รุช โรเค ในการเจ็บป่วย เสียดแทง.

ฉปฺปจฺจโย ฉปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **รุชนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ๊ความเจ็บป่วย อาการเสียดแทง้ **อิมินา** ด้วยสูตรนี้. **จกาโร** การอาเทศเป็น จฺ อักษร **ธาตฺวนฺตสฺส** แห่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จาติ** ด้วยสูตรว่า ๊พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ้.

ลง ฉ ปัจจัย ในอรรถว่า ๊ความเจ็บป่วย อาการเสียดแทง้ ด้วยสูตรนี้, อาเทศพยัญชนะสุดท้ายของธาตุเป็น จฺ อักษร ด้วยสูตรว่า ๊พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ้

รุจฺฉา ความเจ็บป่วย อาการเสียดแทง. **รุชาติ** รูปว่า ๊รุชา ความเจ็บป่วย้ **สิทฺธํ** สำเร็จแล้ว

อปฺปจฺจเยน ด้วย อ ปัจจัย.

ตถา **กุจ สงฺโกจเน** ในการหดเข้า คู้เข้า. **ฉปฺปจฺจโย** ฉปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง. **โกจนํ กุจฺฉา** การหด การคู้. **ลภ ลาเภ** ในการได้ ได้รับ. **ฉมฺหิ** เพราะ ฉ ปัจจัย **จาเทโส** การอาเทศเป็น จฺ (**โหติ**) ย่อมมี. **ลจฺฉา** การได้รับ. **รท วิเลขเน** ในการขีดเขียน แผ้วถาง. **รจฺฉา** การแผ้วถาง ถนน. **มุห เวจิตฺเต** ในความหลง. **มุยฺหนํ มุจฺฉา, มุจฺฉนํ วา มุจฺฉา** ความหลง ความหลงลืม. **วส นิวาเส** ในการอยู่. **วจฺฉา** การอยู่อาศัย. **กจ ทิตฺติมฺหิ** ในความรุ่งเรือง. **กจฺฉา** ความรุ่งเรือง สายรัดเอว เข็มขัด.

กถ กถเน ในการกล่าว, **สํปุพฺโพ** มี สํ อุปสัคข้างหน้า.

ณฺยปฺปจฺจโย ณฺยปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **สทฺธึ กถนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "กล่าวด้วยกัน". **จฺฉาเทโส** การอาเทศเป็น จฺฉ **ถฺยสฺส** แห่ง ถฺย, **สาเทโส จ** และการอาเทศเป็น ส **สํสทฺทสฺส** แห่ง สํ ศัพท์ (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้.

ลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถว่า "สทฺธึ กถนํ กล่าวด้วยกัน", อาเทศ ถฺย เป็น จฺฉ และอาเทศ สํ เป็น ส ด้วยสูตรนี้

สากจฺฉา การพูดคุย การสนทนา.

ตุท พฺยถเน ในการแทง. **ตุจฺฉา** การแทง.

ปท คติมฺหิ ในการไป. **ณฺยมฺหิ** เมื่อการลง ณฺย ปัจจัย **พฺยาปชฺชนฺติ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ความพยาบาท" **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **พฺยาปาทฺยาติ รูเป** เมื่อรูปว่า "พฺยาปาทฺย" **สมฺปตฺเต** ใกล้จะสำเร็จ **ชฺชาเทโส** การอาเทศเป็น ชฺช **ทฺยสฺส** แห่ง ทฺย, **รสฺสตฺตญฺจ** และการรัสสะ (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา นิปาตเนน** ด้วยนิปาตนสูตรนี้.

เมื่อลง ณฺย ปัจจัย ในอรรถว่า "พฺยาปชฺชนํ ความพยาบาท" แล้ว เมื่อใกล้จะสำเร็จรูปว่า "พฺยาปาทฺย" แต่ก็อาเทศ ทฺย เป็น ชฺช และรัสสะ อา เป็น อ ด้วยนิปาตนสูตรนี้

พฺยาปชฺชา ความพยาบาท การปองร้าย.

มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต ความตาย.

ตฺยตฺยุปฺปจฺจยา ตฺย และ ตฺยุ ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **อิมินา** ด้วยสูตรนี้ **มรติ มรณนฺติ จ อตฺเถ** ในอรรถว่า "ผู้ตาย และ ความตาย", **ธาตฺวนฺตโลโป จ** และการลบไปแห่งพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี. **ตโต** หลังจากนั้น **จกาโร** การอาเทศเป็น จ อักษร (**โหติ**) ย่อมมี **ยวตมิจฺจาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ยวตํ".

ในอรรถว่า "มรติ ผู้ตาย และ มรณํ ความตาย" ลง ตฺย และ ตฺยุ ปัจจัย ด้วยสูตรนี้, ลบพยัญชนะสุดท้ายของธาตุ, จากนั้น อาเทศ ตฺยฺ เป็น จฺ อักษร ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "ยวตํ"

มจฺโจ, มจฺจุ ผู้ตาย คนตาย ความตาย.

สต สาตจฺเจ ในความสืบต่อ ความจริง. **ยปฺปจฺจโย** การลง ย ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมมี **อิมินา** ด้วยสูตรนี้. **จกาโร** การอาเทศเป็น จฺ อักษร **ตฺยสฺส** แห่ง ตฺยฺ (**โหติ**) ย่อมมี. (**สตนํ**) **สจฺจํ** ความจริง. **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **นต คตฺตวินาเม** ในการฟ้อนรำ. (**นตนํ**) **นจฺจํ** การฟ้อนรำ. **นิติ นิจฺเจ** ในความเที่ยง. (**นิตนํ**) **นิจฺจํ** ความเที่ยง. **มา มาเน** ในการนับ. (**เมติ ปริเมติ อญฺเญน อุตฺตมคุเณน อตฺตโน อคุณนฺติ**) **มายา** (**สนฺตโทสปฏิจฺฉาทนลกฺขณา**) การแสดงโดยนำคุณที่เยี่ยมยอดอย่าอื่นมากลบความผิดพลาดของตน ชื่อว่ามายา ได้แก่การกระทำที่ปกปิดความผิดพลาดที่มีอยู่. **ชน ชนเน** ในการเกิด. (**ชายติ ปุตฺโต อิมายาติ**) **ชายา** ผู้ทำให้บุตรเกิด ภรรยา. **กน ทิตฺติกนฺตีสุ** ในความงดงามและชอบใจทั้งหลาย. **"ตฺตํ** การอาเทศเป็น" **นฺยสฺส** แห่ง นฺย **ทฺวิตฺตญฺจ** และการซ้อน ๒ (**โหติ**) ย่อมมี. (**กนติ ทิพฺพติ กนียเต กนฺตียเตติ วา**) กญฺญา ผู้งดงามหรือผู้ที่เขาชอบใจ หญิงสาว สาวน้อย กัญญา. **ธน ธญฺเญ** ในความบริบูรณ์. (**ธนตีติ**) **ธญฺญํ** ทรัพย์อันบริบูรณ์ ข้าวเปลือก. (**ปุ ปวเน** ในการชำระ). **ปุนาตีติ ปุญฺญํ** บุญที่ชำระ(จิตให้สะอาดจากบาป). **นการาคโม** การลง นฺ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี **อิจฺจาทิ** ดังนี้เป็นต้น.

๖๖๑. **เวปุสีทววมุกุทาภูหฺวาทีหิ ถุตฺติมณิมา นิพฺพตฺเต.** (๓ บท, ปัจจยสูตร)

ถุตฺติมณิมา ถุ ตฺติม และ ณิม ปัจจัยทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมลง **เวปุสีทววมุกุทาภูหฺวาทีหิ** (**ธาตูหิ**) หลังจากธาตุทั้งหลายมี เวปุ สี ทว วมุ กุ ทา ภู และ หุ เป็นต้น **นิพฺพตฺเต** ในอรรถว่าเกิด.

หลังจากธาตุทั้งหลายมี เวปุ สี ทว วมุ กุ ทา ภู และ หุ เป็นต้น ลง ถุ ตฺติม และ ณิม ปัจจัย ในอรรถว่าเกิด

ถุตฺติมณิม อิติ เอเต ปจฺจยา ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้คือ ถุ ตฺติม และ ณิม **โหนฺติ** ย่อมลง **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ **เวปุสีทววมุ อิติ เอวํ อาทีหิ ธาตูหิ** หลังจากธาตุทั้งหลายมี เวปุ สี ทว และ วมุ เป็นต้น **กุทาภูอาทิโต** หลังจากธาตุทั้งหลายมี กุ ทา และ ภู เป็นต้น **หฺวาทิโต จ** และหลังจากธาตุทั้งหลายมี หุ เป็นต้น **นิพฺพตฺตตฺเถ** ในอรรถว่าเกิด.

หลังจาก	เวปุ สี ทว และ วมุ ธาตุเป็นต้น	ลง ถุ ปัจจัย	ในอรรถว่าเกิด
หลังจาก	กุ ทา และ ภู ธาตุเป็นต้น	ลง ตฺติม ปัจจัย	ในอรรถว่าเกิด
หลังจาก	หุ ธาตุเป็นต้น	ลง ณิม ปัจจัย	ในอรรถว่าเกิด

เวปุ กมฺปเน ในการสั่น การสะเทือน หวั่นไหว.

ถุปจฺจโย ลง ถุ ปัจจัย. **อการาคโม** การลง อ อักษรอาคม (**โหติ**) ย่อมมี **กฺวจิ ธาตูติอาทินา** ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า "กฺวจิ ธาตุ". **อถ วา** อีกอย่างหนึ่ง **ทฏฺฐพฺพํ** พึงทราบ **อิติ** ว่า **อถูติ** (**วจเน**) เมื่อคำว่า "อถุ" **วตฺตพฺเพ** อันท่านสามารถกล่าว, **ถูติ** (**วจนํ**) คำว่า "ถุ" **สรโลปํ กตฺวา วตฺตพฺพํ** อันท่านกรทำซึ่งการลบสระแล้วจึงกล่าว.

ลง ถุ ปัจจัย, ลง อ อักษรอาคม ด้วยสูตรที่ขึ้นต้นว่า ็กุวจิ ธาตุ้, อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบว่า อาจจะกล่าวว่า ็อถุ้ แต่ท่านลบสระ อ แล้วจึงกล่าวว่า ็ถุ้

เวเปน นิพฺพตฺโต เวปถุ โรคที่เกิดโดยมีอาการสั่น ไข้จับสั่น

สี สเย ในการนอน. **สยเนน นิพฺพตฺโต สยถุ** โรคที่เกิดขึ้นเพราะการนอน โรคบวม. **ทว ทวเน** ในการร้อน. **ทเวน นิพฺพตฺโต ทวถุ** โรคที่เกิดโดยมีอาการร้อน โรคร้อนใน. **วมุ อุคฺคิรเณ** ในการอาเจียน สำรอก. **วเมน นิพฺพตฺโต วมถุ** โรคที่เกิดโดยมีอาการอาเจียน โรคคลื่นไส้อาเจียน.

(**กร กรเณ** ในการกระทำ). **กุตฺติ กรณํ, เตน นิพฺพตฺตํ กุตฺติมํ** การกระทำชื่อว่ากรณะ, วัตถุที่เกิดขึ้นเพราะการกระทำนั้น ชื่อว่ากุตติมะ ของเทียม ทำจำลอง. **กุตฺตํ** การอาเทศเป็น กุ **กรสฺส** แห่ง กรฺ ธาตุ (**โหติ**) ย่อมมี **กุอิติ นิปาตนโต** โดยการให้ตกลงเป็นว่า ็กุ้.

(**ทา ทาเน** ในการให้). **ทา ทาเน** ในการให้. **ทาติ ทานํ, เตน นิพฺพตฺตํ ทตฺติมํ** การให้ ชื่อว่าทานะ, บุญที่เกิดขึ้นเพราะการให้นั้น ชื่อว่าทัตติมะ ผลทาน. **รสฺสตฺตํ** รัสสะ อา เป็น อ.

(**ภู สตฺตายํ** ในความมีความเป็น). **ภูติ ภวนํ, เตน นิพฺพตฺตํ โภตฺติมํ** ความมีความเป็น ชื่อว่าภวนะ, ทรัพย์อันเกิดขึ้นเพราะความเป็นนั้น ชื่อว่าโภตติมะ.

(**หุ ทานาทนหพฺยปทาเนสุ** ในการให้ การกิน และการบวงสรวงทั้งหลาย). **อวหุติ อวหนํ, เตน นิพฺพตฺตํ โอหาวิมํ** การบูชา ชื่อว่าอวหนะ, ผลอันเกิดขึ้นเพราะการบูชานั้น ชื่อว่าโอหาวิมะ. **ณโลปวุทฺธิอาวาเทสา** (การอาเทศ อว อุปสัค เป็น โอ) การลบ ณฺ การวุทธิ อุ เป็น โอ และการอาเทศ โอ เป็น อว ทั้งหลาย (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

๖๖๒. อกฺโกเส นมฺหานิ. (๓ บท, ปัจจยสูตร)

นมฺหิ เมื่อ น นิบาต (**สติ**) มีอยู่ **อานิ** อานิ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **อกฺโกเส** ในอรรถการด่า.

เมื่อมี น นิบาตอยู่ใกล้ธาตุ ลง อานิ ปัจจัย ในอรรถการด่า

อกฺโกเส เมื่อการด่า คมฺมมาเน ถูกรู้อยู่ **นมฺหิ นิปาเต อุปปเท** เมื่อ น นิบาตอันเป็นบทใกล้ธาตุ **สติ** มีอยู่ **อานิปจฺจโย** อานิ ปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **ธาตุโต** หลังจากธาตุทั้งหลาย.

เมื่อรู้ว่าเป็นคำด่า และมี น นิบาตอยู่ใกล้ธาตุ ลง อานิ ปัจจัยหลังจากธาตุทั้งหลาย

อานิปจฺจโย อานิปัจจัย (**โหติ**) ย่อมลง **น คมิตพฺโพ เต ชมฺม เทโสติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็เจ้าคนเลว สถานที่(นั้น) เจ้าไม่ควรไป้. **กตฺวา** ครั้นกระทำแล้ว **นามํ อิว** เหมือนนาม **กิตกตฺตา** เพราะความเป็นกิต **สิมฺหิ** เมื่อการลง สิ วิภัตติ **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **กมฺมธารยสมาโส** กัมมธารยสมาส **น คมานีติ อตฺเถ** ในอรรถว่า ็ไม่ควรไป้ (**โหติ**) ย่อมมี. **อตฺตํ** การอาเทศเป็น

อ **นสฺส** แห่ง น (**โหติ**) ย่อมมี. **นามํ อิว** (**ภาเว**) เมื่อความเป็นเหมือนนาม **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **ปุน** อีก **สมาสตฺตา** เพราะเป็นสมาส **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

ลง อานิอปัจจัย ในอรรถว่า ็น คมิตพฺโพ เต ชมฺม เทโส เจ้าคนเลว สถานที่(นั้น) เจ้าไม่ควรไป้, เพราะความเป็นกิต เมื่อตั้งชื่อว่านาม และลง สิ วิภัตติแล้ว ย่อเป็นกัมมธารยสมาสในอรรถว่า ็น คมานิ ไม่ควรไป้, อาเทศ น เป็น อ, เพราะเป็นสมาส เมื่อตั้งชื่อว่านามอีกแล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้น

อคมานิ เต ชมฺม เทโส

(**ชมฺม** นี่เจ้าคนเลว **เทโส** สถานที่ **เต** อันเจ้า **อคมานิ** ไม่ควรไป)

เจ้าคนเลว สถานที่(นั้น) เจ้าไม่ควรไป.

น กตฺตพฺพํ เต ชมฺม กมฺมนิ อกรานิ เต ชมฺม กมฺมํ

(**ชมฺม** นี่เจ้าคนเลว **กมฺมํ** การงาน **เต** อันเจ้า **อกรานิ** ไม่ควรไป)

เจ้าคนเลว งาน(นั้น) เจ้าไม่ควรทำ.

นมฺหีติ บทว่า ็นมฺหิ้ **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**อานิปจฺจยนิเสนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการลง อานิ ปัจจัยในที่ไม่มี น นิบาต **ยถา** เช่น) **วิปตฺติ เต** ความวิบัติจงมีแก่เจ้า. **อกฺโกเสติ** บทว่า ็อกฺโกเส้ **กึ** มีประโยชน์อะไร. (**อานิปจฺจยนิเสนตฺถํ** มีประโยชน์ต่อการห้ามซึ่งการลง อานิ ปัจจัยในที่ไม่ใช่การด่า **ยถา** เช่น) **อคติ เต** การไม่ไปจงมีแก่เจ้า.

บทว่า ็นมฺหิ้ มีประโยชน์อะไร, มีประโยชน์ต่อการห้ามลง อานิ ปัจจัยในที่ไม่มี น นิบาต เช่น วิปตฺติ เต ความวิบัติจงมีแก่เจ้า, บทว่า ็อกฺโกเส้ มีประโยชน์อะไร, มีประโยชน์ต่อการห้ามลง อานิ ปัจจัยในที่ไม่ใช่การด่า เช่น อคติ เต การไม่ไปจงมีแก่เจ้า

๖๖๓. สุนสฺสุนสฺโสณวานุวานูนุนขุณานา. (๓ บท, อาเทสวิธิสูตร)

โอณวานุวานูนุนขุณานา การอาเทศเป็น โอณ วาน อุวาน อุน อุนข อุณ อา และ อาน ทั้งหลาย **อุนสฺส** แห่ง อุน **สุนสฺส** ของ สุน (**โหนฺติ**) ย่อมมี.

อาเทศ อุน ของ สุน เป็น โอณ วาน อุวาน อุน อุนข อุณ อา และ อาน

โอณ วาน อุวาน อูน อุนข อุณ อา อาน อิติ เอเต อาเทสา รูปอาเทศทั้งหลายเหล่านี้คือ โอณ วาน อุวาน อุน อุนข อุณ อา และ อาน **อุนสทฺทสฺส** แห่ง อุน ศัพท์ **สมฺพนฺธิโน** อันเป็นสัมพันธี **สุน อิติ เอตสฺส ปาฏิปทิกสฺส** ของปาฏปทิกบทนี้คือ สุน **โหนฺติ** ย่อมมี. **โอณาทิอาเทสา** เมื่อการอาเทศเป็น โอณ เป็นต้น **อุนสฺส** แห่ง อุน **สุนสฺส** ของ สุน **ปรนยเน จ** และการนำพยัญชนะไปสู่สระหลัง **กเต** อันนักศึกษากระทำแล้ว **สฺยาทฺยุปฺปตฺติ** การลง สิ วิภัตติเป็นต้น (**โหติ**) ย่อมมี.

อาเทศ อุน ศัพท์อันเป็นสัมพันธีของ สุน ปาฏิปทิกบทนี้ เป็นรูปเหล่านี้คือ โอณ วาน อุวาน อุน อุนข อุณ อา และ อาน, เมื่ออาเทศ อุน ของ สุน เป็น โอณ เป็นต้น และนำพยัญชนะไปสู่สระหลังแล้ว ลง สิ วิภัตติเป็นต้น

(ส า มิ ก สฺ ส   ว จ นํ   สุ ณ า ตี ติ)   โ ส โ ณ